

รายงานการวิจัยเรื่อง

พ่อค้าวัวต่าง

ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย
(พ.ศ. 2398-2503)

ชวลิต ชูชาติ

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขาย
ในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย
(พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๐๓)

บุสิทธิ์ ชูชาติ

ทุนอุดหนุนการวิจัย จาก กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ

พ่อค้าวัวต่าง

ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย

(พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๓)

ฐิติ ฐาติ

ISBN 974-90885-7-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑

ธันวาคม ๒๕๕๕

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๑๓๕ บาท

จัดพิมพ์โดย

ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑๙๙/๒๒๘ บ้านสวนนนทรี ถนนเชียงใหม่-แม่ใจ

อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๑๐

โทร. ๐-๕๓๒๔-๐๖๑๓, ๐-๕๓๒๐-๖๑๕๐, ๐-๑๗๔๖-๕๓๕๔

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์

โทร. ๐-๕๓๒๒-๑๒๑๒, ๐-๕๓๒๑-๙๖๔๗ โทรสาร ๐-๕๓๒๑-๒๕๗๗

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอขอบคุณกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ที่ให้เงินอุดหนุนการวิจัยปี พ.ศ.๒๕๒๔ เพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สำหรับบุคคลที่ช่วยในงานวิจัย ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ให้แนวความคิดและร่วมเดินทางในการเก็บข้อมูลในท้องถิ่นบางแห่งของภาคเหนือ ขอขอบคุณ ดร.สุเทพ สุนทรภัสส, ดร.นิติ เอื้อยศรีวงศ์, ดร.แถมสุข นุ่มนนท์, ดร.ม.ร.ว. รุจยา อาภากร, ดร.ชัยอนันท์ สมุทวณิช, ดร.วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์ อาจารย์ฉลาดชาຍ รมิตานนท์, อาจารย์บพิตร โกมลศิริ, อาจารย์ สุรสิงห์สำรวม ฉิมพระเนาว์ และอาจารย์อื่น ๆ ที่เคารพนับถือตลอดจนเพื่อน ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

สำหรับชาวต่างประเทศที่สนับสนุนและส่งเสริมงานวิจัยเรื่องนี้ ได้แก่ ดร.กีฮาน วิชัยวัฒนา, ดร.ซีเกฮารุ ทานาเบ้, นายคุนิโอะ คาวาคามิ และ ดร.อากิรา สุเอฮิโร เพื่อนชาวญี่ปุ่น ๓ คน ดังกล่าวแล้ว นอกจากสนับสนุนให้กำลังใจและยังช่วยเหลือเรื่องอุปกรณ์บางอย่างในการวิจัยเป็นอย่างดี

สถาบันที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สถาบันแห่งนี้ให้ความอุปการะและความสะดวกด้วยดีในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บังคับบัญชา เพื่อน ๆ ในสถาบันแห่งนี้ทุก ๆ คนที่คอยช่วยเหลือให้กำลังใจและเป็นห่วงเกี่ยวกับสวัสดิภาพในการเดินทางไปเก็บข้อมูลในท้องถิ่นกันดาร

และมีอันตราย

ขอขอบคุณ คุณวรรณเพ็ญ ชูชาติที่มีส่วนในการช่วยเก็บรวบรวมข้อมูล
และให้การสนับสนุนด้วยดีตลอดมา

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณพ่อคำวู้ต่าง และผู้เกี่ยวข้องกับพ่อคำวู้ต่าง บุคคล
ดังกล่าวแล้วถึงแม้เป็นประชาชนธรรมดาแต่ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดใน
การเขียนประวัติศาสตร์ของประชาชนเรื่องนี้ขึ้น ขอได้รับความคารวะจากผู้วิจัย
ด้วยความจริงใจ

ชูสิทธิ์ ชูชาติ

วิทยาลัยครูเชียงใหม่

๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๕

คำนำการพิมพ์ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าได้รับทุนการวิจัยจากกรมการฝึกหัดครู (สำนักงานสภานโยบายการศึกษาระดับปริญญา) จำนวน ๑๔,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นเก้าพันบาทถ้วน) สำหรับการศึกษาเรื่อง “พ่อค้าวัวต่าง” ผู้บุกเบิก การค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๕๐๓) ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และเขียนรายงานการวิจัยเสร็จเดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

เหตุผลที่ทำงานได้รวดเร็ว เพราะข้าพเจ้าปฏิบัติงานในชนบทภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และได้เริ่มรวบรวมข้อมูลเศรษฐกิจท้องถิ่นภาคเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐

ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจที่ได้เขียนประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน (พ่อค้าวัวต่าง) มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือด้วยตนเอง จำนวน ๘๘ คน หรือมากกว่านั้นเพราะบางคนไม่ได้บันทึกชื่อและที่อยู่ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเอกสารชั้นต้นจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ และบันทึกของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔

การวิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ได้ ใช้แนวคิดในเรื่องระบบการผลิตแบบเอเชีย การผลิตแบบเลี้ยงตนเอง ทฤษฎีสังคมชาวนา และแนวคิดในการปกครองของรัฐตะวันออก เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากส่งงานต้นฉบับตามสัญญาแล้ว งานวิจัยเรื่องนี้ก็ไม่ได้รับการเผยแพร่จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๖ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์

นางสุภา ได้เชิญข้าพเจ้าเสนองานวิจัยเรื่องนี้ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับเป็นครั้งแรกที่เผยแพร่สู่สาธารณชน

ข้าพเจ้าคิดว่างานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาวบ้านเรื่องนี้มีประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีปรัชญาเพื่อท้องถิ่น ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วข้าพเจ้าจึงได้สละทุนทรัพย์ส่วนตัวจัดพิมพ์ ด้วยตั้งความหวังว่าถ้าได้รับความเมตตาจากผู้สนใจ ข้าพเจ้าจะขาดทุนน้อยที่สุด และเป็นกำลังใจให้ข้าพเจ้าผลิตงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านเพิ่มขึ้น

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้า ขอขอบคุณพี่น้องพ่อค้าวัวต่างที่ได้ให้ข้อมูลแก่ข้าพเจ้า ขอคารวะต่อครูบาอาจารย์ ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ และบุคคลในครอบครัวของข้าพเจ้าที่ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมาในการทำงานวิชาการ

ชูสิทธิ์ ชูชาติ

มกราคม ๒๕๔๖

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
๑. สาเหตุของการใช้พาหนะวู้ตต่าง	๑
๑. การใช้วู้ตต่างตามหลักฐานในสมัยราชวงศ์มังราย	๑
๒. สาเหตุที่ใช้วู้ตต่างบรรทุกสิ่งของและสินค้า	๔
๒.๑ สภาพด้านภูมิศาสตร์	๔
๒.๒ ปัจจัยด้านการเมือง	๕
๒.๓ ความจำเป็นในการบริโภคสินค้า	๑๐
๒.๔ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม	๑๒
๒. ลักษณะของพ่อค้าวู้ตต่างและกองคาราวาน	๑๗
๑. ลักษณะของพ่อค้าวู้ตต่าง	๑๗
๒. ความคิดของพ่อค้าวู้ตต่าง	๑๙
๓. ลักษณะของวู้ตต่าง	๒๐
๔. ลักษณะของกองคาราวานวู้ตต่าง	๒๓
๓. การค้าขายของพ่อค้าวู้ตต่าง	๒๘
๑. ลักษณะการค้าขายในภาคเหนือก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙	๒๘
๒. สินค้าเข้าในภาคเหนือ	๒๙
๓. สินค้าออกจากภาคเหนือ	๓๒
๔. เส้นทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับพ่อค้าวู้ตต่าง	๓๒

๔. ความสำเร็จและความล้มเหลวในการพัฒนาการค้าขาย	๕๗
๑. รายได้จากการค้าขาย	๕๗
๒. การใช้จ่ายรายได้	๖๐
๓. ความล้มเหลวจากการเปลี่ยนสถานภาพจากพ่อค้าวัวต่าง เป็นพ่อค้าในเมือง	๖๓
๕. การสิ้นสุดสถานภาพของพ่อค้าวัวต่าง	๖๔
๑. สาเหตุในการเลิกค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง	๖๔
๒. พ่อค้าวัวต่างกับการปรับตัวในอาชีพใหม่	๗๑
๓. บทบาทของรัฐบาลและผลกระทบที่พ่อค้าวัวต่างได้รับ	๗๓
๖. บทสรุป และข้อเสนอแนะ	๗๗
บรรณานุกรม	๘๔
ภาคผนวก	๙๔

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

	หน้า
๑. แผนที่แสดงจังหวัดในภาคเหนือของประเทศไทย	๖
๒. แผนที่แสดงภูเขาที่สำคัญในภาคเหนือ	๗
๓. แผนที่แสดงแม่น้ำในภาคเหนือ	๑๑
๔. รูปภาพแสดงวัวต่าง , ม้าต่าง	๒๑
๕. ลักษณะการเดินทางของกองคาราวานวัวต่าง	๒๕
๖. แผนที่แสดงที่พักของกองคาราวานวัวต่าง	๒๖
๗. แผนที่แสดงการเดินทางของกองคาราวานจีนฮ่อ และเงี้ยว	๓๔
๘. แผนที่แสดงการเดินทางของกองคาราวานวัวต่างระหว่าง มะละแหม่ง - แม่ฮ่องสอน และ แม่ฮ่องสอน - เชียงใหม่	๓๗
๙. แผนที่แสดงการเดินทางของกองคาราวานวัวต่าง ระหว่างมะละแหม่ง-เชียงใหม่	๓๙
๑๐. แผนที่แสดงเส้นทางการค้าขาย ระหว่าง มะละแหม่ง - น่าน	๔๒
๑๑. แผนที่แสดงเส้นทางวัวต่าง (เฉพาะสายสำคัญ) ในภาคเหนือของประเทศไทย	๔๗

บทนำ

ดินแดนบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน* บริเวณจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน และพะเยา ได้เคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรลานนาไทยในอดีต* ลักษณะภูมิประเทศของบริเวณพื้นที่ดังกล่าวแล้วเป็นพื้นที่สูง ประกอบด้วย ภูเขา และป่าไม้ มีแม่น้ำสายสั้น ๆ เกิดจากภูเขา และแม่น้ำเหล่านี้ ไหลผ่านที่ราบระหว่างภูเขา (Intermountain Basin) บริเวณที่ราบระหว่างภูเขา ซึ่งมีแม่น้ำไหลผ่านได้เป็นแหล่งตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่โบราณ เช่นบริเวณแม่น้ำกก แม่น้ำโขง ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ได้เคยเป็นที่ตั้งเมืองนาคพันธุ์สิงหนวัตินคร (๑๑๒ B.C. - A.D.๑๐๑๕)* บริเวณลุ่มน้ำกก เป็นที่ตั้งเมืองหริภุญชัย* (๖๕๗ - ๑๒๘๑) บริเวณลุ่มน้ำปิง เป็นที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของอาณาจักรลานนาไทย ในระหว่าง ค.ศ.๑๒๘๖ - ค.ศ.๑๘๘๔ นอกจากนี้ ในบริเวณลุ่มน้ำของอาณาจักรลานนาไทย ในบริเวณภาคเหนือ ยังปรากฏหลักฐานการตั้งชุมชนแบบเมืองอีกมาก แต่ไม่สามารถตรวจสอบได้แน่ชัดว่าเมืองเหล่านี้ตั้งขึ้นมาเมื่อไร*

ประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวแล้ว ยึดอาชีพหลักทางด้านการเกษตรมีการทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้งานและบริโภค การติดต่อระหว่างชุมชนต่อชุมชน หรือ ระหว่างหมู่บ้านกับเมือง ก่อนจะได้มีการพัฒนาการคมนาคมทางบกในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เต็มไปด้วยความยากลำบาก และอุปสรรคนานาประการพาหนะที่ใช้ในการติดต่อระหว่างชุมชนต่อชุมชน

ที่สำคัญ คือ

๑. ช้าง ใช้บรรทุกสิ่งของ หรือ บรรทุกคน แต่ช้างก็ใช้เฉพาะ เจ้านายขุนนาง หรือบุคคลที่ร่ำรวยเท่านั้น

๒. ม้า ม้าอาจใช้ขี่ขี่ เมื่อเดินทางไกล แต่ก็ใช้กันน้อยในภาคเหนือ นอกจากนี้ ม้าอาจใช้ในการบรรทุกสิ่งของ ซึ่งเรียกว่า "ม้าต่าง" แต่ม้าต่างก็นิยมใช้กันในกลุ่มพ่อค้าแถบยูนนาน (จีนฮ่อ) ซึ่งเข้ามาค้าขายในภาคเหนือ สำหรับคนไทยในภาคเหนือ (ไทยลื้อ) อาจใช้ม้าบรรทุกสิ่งของบ้าง แต่ก็มีจำนวนน้อย

๓. เกวียน เกวียนเป็นพาหนะในการลำเลียงสิ่งของระหว่างหมู่บ้านกับเมือง และหมู่บ้านซึ่งใช้เกวียน ก็เป็นหมู่บ้านที่ใกล้เมือง เส้นทางเกวียนไม่เหมาะสม สำหรับลักษณะภูมิประเทศในภาคเหนือ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่สูง และมีภูเขา

๔. เรือ ถึงแม้ว่า แม่น้ำในภาคเหนือจะไหลเชี่ยว มีโขดหิน และเกาะแก่งมากมาย แต่การสัญจรทางเรือก็นับว่ามีความสำคัญมาก ก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบกในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ประชาชนในหมู่บ้านภาคเหนือแถบลุ่มน้ำ ใช้เรือเป็นพาหนะสำหรับเดินทาง หรือขนส่งสิ่งของที่จำเป็น

๕. วัว ประชาชนในภาคเหนือ นอกจากเลี้ยงวัวไว้ไถนา เทียมเกวียนแล้วยังใช้วัวบรรทุก สิ่งของและสินค้า วัวซึ่งใช้บรรทุกสิ่งของและสินค้า เรียกว่า "วัวต่าง" ยังใช้วัวบรรทุกสิ่งของและสินค้า วัวซึ่งใช้บรรทุกสิ่งของและสินค้า เรียกว่า "วัวต่าง" เจ้าของวัวและเป็นผู้ควบคุมสินค้า เรียกว่า "พ่อค้าวัวต่าง" วัวต่างมีอยู่มากมายในภาคเหนือก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบก ผู้ที่ใช้วัวต่างก็เป็นชาวไร่ชาวนา หรือพ่อค้าประจำหมู่บ้าน วัวต่างเป็นพาหนะที่ประชาชนใช้มากที่สุดภาคเหนือเพราะสามารถเดินทางติดต่อกับหมู่บ้าน หรือเมือง ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีถนน เช่น เกวียน หรือมีแม่น้ำลำคลอง เช่น เรือ วัวต่างสามารถเดินทางผ่านดินแดนกันดารได้ทุก ๆ

สถานที่ ขอบแต่เพียงให้มีเส้นทางเท้าแคบ ๆ ตัดผ่านทุ่งหญ้า ป่าไม้ และภูเขา
วัวต่างก็สามารถเดินทางได้

จากพาหนะทั้ง ๕ ประเภท ดังกล่าวมาแล้ว วัวต่างเป็นพาหนะที่
ประชาชนให้มากที่สุด ในภาคเหนือ ทั้งนี้เพราะวัวต่างราคาถูกกว่าช้าง ซึ่งนิยม
ใช้เฉพาะกลุ่มเจ้านาย และลักษณะการใช้ก็สะดวกกว่าเกวียน ซึ่งต้องมีเส้นทาง
หรือถนน และสามารถเข้าได้ทุก ๆ ท้องที่มากกว่าเรือ ซึ่งต้องอาศัยลำคลองและ
แม่น้ำ ทั้ง ๆ ที่วัวต่างและพ่อค้าวัวต่างมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบ
เศรษฐกิจในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่กลางศตวรรษ
ที่ ๑๙ ถึง ประมาณเกือบกลางศตวรรษที่ ๒๐ แต่เรื่องราวการค้าขายด้วยพาหนะ
วัวต่างก็มิได้มีการศึกษาค้นคว้ากันมากนัก เอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้มีอยู่บ้าง แต่ก็
เป็นการบันทึกจากประสบการณ์มากกว่าการวิเคราะห์ วิจัย เรื่องราว ดังกล่าว
แล้ว ศึกษาได้จากการบันทึกของ คาร์ล บ็อค (Carl Bock) ซึ่งเดินทางเข้ามา
ในภาคเหนือ ค.ศ. ๑๘๘๑^๙ เจมส์ แม็คคาร์ธี (James McCarthy) เข้ามาใน
ค.ศ. ๑๘๘๔^{๑๐} โฮลส์ แฮมมวล ฮอลเลท (Holt S.Hallet) เข้ามาใน ค.ศ.
๑๘๘๔^{๑๑} อาร์ชีบอลด์ รอส คอลฮูน (Archibald Ross Colquhoun) เข้ามา
ใน ค.ศ. ๑๘๘๕^{๑๒} และ เอ็ช วาริงตัน สมิธ (H.Warington Smyth) เข้ามาใน
ปี ค.ศ. ๑๘๙๓^{๑๓} นักสำรวจเหล่านี้ได้ พบว่าได้มีการใช้พาหนะวัวต่าง ม้าต่าง
และล่อ^{๑๔} ลำเลียงสิ่งของและสินค้าเดินทางติดต่อระหว่างขุนนาง ราษฎรในพม่า
ประเทศไทยภาคเหนือ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์
ในลาว และมะละแหม่งในพม่า

สินค้าซึ่งพ่อค้าดังกล่าวแล้ว นำมาจากหมู่บ้านส่วนมากเป็นผลิตผลจาก
ป่า หรือพืชผลในท้องถิ่น สำหรับสินค้าซึ่งซื้อหรือแลกเปลี่ยนจากมะละแหม่ง,
เชียงใหม่ และท่าอิฐ (อุตรดิตถ์)^{๑๕} ส่วนมากเป็นวัตถุดิบสำเร็จรูปจากโรงงาน
อุตสาหกรรม เช่น เสื้อผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข เครื่องใช้ทำด้วย

เหล็ก ฯลฯ

การแลกเปลี่ยนใช้วิธีการอย่างไร ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตแบบดั้งเดิมอย่างไร ชีวิตของพ่อค้าวัวต่างได้เปลี่ยนแปลงสถานภาพจากเดิมอย่างไรบ้าง เมื่อเปลี่ยนอาชีพจากการทำนา มาทำการค้าขาย การค้าขายประสบอุปสรรคและมีวิธีการแก้ไขอย่างไร แนวความคิดของพ่อค้าวัวต่างเป็นอย่างไร และแนวความคิดนั้นส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตอย่างไรบ้าง สิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และต้องกระทำการศึกษารายละเอียด เพราะในปัจจุบันนี้ (ค.ศ. ๑๙๘๒) การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างได้สูญสลายหมดสิ้นแล้ว เนื่องจากได้เริ่มมีการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ (ค.ศ. ๑๙๑๔) ระยะระหว่าง ค.ศ. ๑๙๑๔ - ๑๙๓๒ เป็นการสร้างถนนเพื่อเชื่อมระหว่างจังหวัดต่อจังหวัด และเป็นการพัฒนาอย่างช้า ๆ ระยะนี้การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างยังมีอยู่มากแล้วค่อย ๆ ชบเซาลง เมื่อถนนมีจำนวนมากขึ้น นับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๑ เป็นต้นมา การขยายถนนเพื่อเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับเมือง หรือระหว่างจังหวัดกับอำเภอที่อยู่ห่างไกลออกไปก็มี มากยิ่งขึ้น ก็ยิ่งกลับทำให้การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างซึ่งได้ชบเซาอยู่แล้ว กลับ ชบเซาหวิถุนมากยิ่งขึ้น ผลที่สุดก็ได้สูญสลาย

ถึงแม้ว่าการขนส่งสินค้าด้วยพาหนะวัวต่างได้สูญสลายหมดสิ้นแล้ว แต่ พ่อค้าวัวต่างก็ยังมีชีวิตหลงเหลืออยู่บ้าง พ่อที่จะศึกษา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูล ได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้อย่างรีบด่วน ก่อน ที่ประวัติศาสตร์ของพ่อค้าวัวต่างจะสูญสลายไปพร้อมกับผู้สร้างประวัติศาสตร์ เหล่านี้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมเรื่องราวของพ่อค้าวัวต่าง บันทึกไว้เป็นหลักฐาน
๒. เพื่อศึกษาวิธีการค้าขาย ของพ่อค้าวัวต่าง
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ว่า พ่อค้าวัวต่างประสบผลสำเร็จในการประกอบการค้าขายหรือไม่
๔. เพื่อศึกษาจิตสำนึกของพ่อค้าวัวต่างที่มีต่อสภาพชีวิตตนเอง และสังคมส่วนรวมและจิตสำนึกดังกล่าวแล้วส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอย่างไรบ้าง
๕. เพื่อศึกษาว่า การพัฒนาการคมนาคมทางบกมีผลกระทบต่อการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ จะศึกษาเรื่องราวการประกอบอาชีพของพ่อค้าวัวต่างในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย น่าน แพร่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน และอุตรดิตถ์

ระยะเวลาในการศึกษา อยู่ในช่วงระหว่าง ค.ศ.๑๘๕๕ ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลไทยได้ทำสนธิสัญญาเบริง (Bowring's Treaty) กับรัฐบาลอังกฤษ จนกระทั่งถึง ค.ศ. ๑๙๖๐ เหตุผลที่ต้องศึกษาในระยะเวลาอันยาวนาน ถึง ๑๐๕ ปี ก็เพื่อต้องการให้มองเห็นวิวัฒนาการของการประกอบอาชีพของพ่อค้าวัวต่าง ทั้งในระยะเริ่มแรกของระบบทุนนิยมที่เพิ่มเติกหน่อในสังคมไทย และพัฒนาการขอระบบทุนนิยม หลังจากนั้นประมาณ ๑๐๐ ปี ว่ามีผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพของพ่อค้าวัวต่างอย่างไรบ้าง

ในการวิจัย ยังให้ความสำคัญต่อระบบการเมือง ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและการพัฒนาจิตสำนึกของพ่อค้าวัวต่างอีกด้วย

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ โดยการออกสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล โดยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ ด้วยตนเอง

เมื่อได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น การสังเกต และการสัมภาษณ์ แล้ว นำข้อมูลเหล่านี้มาตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยอาศัยความเที่ยงตรง จากความถี่ในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์กับเอกสารชั้นต้น หรือการตรวจสอบเอกสารกับข้อมูลภาคสนาม

ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบด้วยวิธีการดังกล่าวแล้ว จะนำมาวิเคราะห์กับแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ในเรื่องระบบการผลิตแบบเอเชีย ระบบการผลิตแบบเลี้ยงตนเอง ระบบการผลิตแบบยังชีพ แนวคิดในเรื่องสังคมชาวนา และทฤษฎีการปกครองแบบตะวันตก

การนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม วัฒนธรรม ดังกล่าวแล้ว จะทำให้การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ได้ถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น

แหล่งในการศึกษาข้อมูล

การศึกษาข้อมูล ใช้ข้อมูลชั้นต้น (Primary Source) เป็นหลัก และใช้ข้อมูลชั้นสอง (Socondary Source) ประกอบด้วย โดยมีวิธีการจัดหาข้อมูลดังนี้

๑. การสัมภาษณ์ (Interview) จะสัมภาษณ์พ่อค้าต่างในภาคเหนือ ซึ่งมีอายุระหว่าง ๕๐ - ๘๕ ปี คัดเลือกเฉพาะบุคคลที่มีความจำดี ประมาณ ๘๐ คน หรืออาจมากกว่านั้น การสัมภาษณ์ จะเน้นหนักในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย น่าน และแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ ยังสัมภาษณ์พ่อค้าต่างชาติ หรือ

บุคคลอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพ่อค้าวัวต่าง ประมาณ ๒๐ - ๓๐ คน ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย

๒. เอกสารชั้นต้น ในการศึกษาเอกสารชั้นต้นแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

๒.๑ เอกสารราชการในสมัยรัชกาลที่ ๔,๕,๖,๗ และเอกสาร

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๓

๒.๒ เอกสารและกฎหมายต่าง ๆ ของลานนาไทย

๒.๓ บันทึกของชาวต่างประเทศ ซึ่งเข้ามาสำรวจภาคเหนือในสมัยรัชกาลที่ ๕ และ ๖

๓. เอกสารชั้นสอง

แนวคิดในการวิจัย

แนวคิดในการวิจัยมีใช้เป็นการรอบเพื่อยึดยึดข้อมูล แนวคิดในการวิจัยเป็นแต่เพียงแนวทางให้รู้วิธีการจัดระบบข้อมูล สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ และอธิบายตีความเรื่องราวที่เกิดขึ้นได้ว่าเกิดขึ้นอย่างไร ทำไมจึงเกิดขึ้น ส่งผลกระทบและควรแก้ปัญหาอย่างไร

แนวคิดหรือทฤษฎีในการวิจัยเรื่องนี้ ใช้แนวคิดทางด้านเศรษฐกิจการเมือง (Political Economy) เรื่องการผลิตแบบเอเชีย (The Asiatic Mode of Production) ซึ่งกล่าวถึงสาระสำคัญในด้านการผลิตว่าในสังคมการผลิตของเอเชีย รัฐมีอำนาจและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) อำนาจของรัฐทำให้ไม่เกิดกลุ่มพ่อค้าในชนชั้นไพร่ รัฐได้จัดเก็บส่วย ภาษีและเกณฑ์แรงงานจากไพร่ ในระบบการผลิตแบบเอเชีย แต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ผลิตทางด้านเกษตรกรรม หัตถกรรมเพื่อใช้ในการยังชีพ การแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นระหว่างหมู่บ้านหรือเมืองกับเมือง เป็นสิ่งจำเป็นและยังมีอยู่แต่เบาบาง

ดังนั้นในระบบการผลิตแบบเอเชีย ซึ่งมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งแต่ละหมู่บ้านผลิตเองไม่ได้ แต่การค้าขายมีน้อย (Krader, ๑๙๗๕ : Varga, ๑๙๖๘ : Wittfogel, ๑๙๗๕) ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค การแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นเฉพาะสิ่งของซึ่งหมู่บ้านผลิตเองไม่ได้

เนื่องจากรัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ (ที่ดิน) ดังนั้นผลตอบแทนของการใช้ที่ดินในรูปแบบของส่วย แรงงาน ภาษี จึงเปิดโอกาสให้รัฐมั่งคั่ง และเกิดการค้าขายระหว่างประเทศ โดยรัฐเป็นผู้ดำเนินการ

ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับสังคมชาวนา เนื่องจากไพร่หรือชาวนา ขาดความอิสระเนื่องจากพันธนาการที่มีต่อรัฐในลักษณะการเข้าเวรยาม การส่งส่วย หรือ ภาษี และระบบจารีตประเพณีที่เกิดจากหมู่บ้าน เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอาวุโส ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ ทำให้สังคมชาวนาไม่สามารถแยกตัวเองจากหมู่บ้าน จึงทำให้สังคมชาวนาเป็นสังคมเปิดมีค่านิยมแบบเดียวกัน เน้นความเหมือนกันและเกาะกลุ่มอย่างเหนียวแน่น (Shanin.ed. ๑๙๗๑ and Wolf, ๑๙๖๖)

การนำแนวความคิดดังกล่าว วิเคราะห์งานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยตระหนักดีว่า งานวิจัยเรื่องพ่อค้าวัวต่าง (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๕๐๓ หรือ ค.ศ.๑๘๕๕ - ๑๙๖๐) เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากการเปิดประเทศค้าขายอย่างเสรี ในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ แต่การเปิดประเทศไทยครั้งนั้น ก็ได้หลุดพ้นจากพันธนาการทางเศรษฐกิจทั้งหมด ประเทศไทยยังขาดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ขาดแรงงานอิสระ เนื่องจากระบบทาส (ล้านนาเล็กทาส ค.ศ.๑๙๑๑) ระบบไพร่ (ล้านนาเล็กไพร่ ค.ศ. ๑๙๑๔) และขาดการพัฒนาการคมนาคมในหัวเมืองฝ่ายเหนือ (ทางรถไฟถึงหัวเมืองฝ่ายเหนือประมาณทศวรรษที่ ๑๙๑๐ หลังจากนั้นเริ่มสร้างทางเกวียนเชื่อมระหว่างทางรถไฟกับเมืองต่าง ๆ)

พ่อค้าวัวต่าง ในงานวิจัยเรื่องนี้ จึงเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากการเปิดประเทศ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ยังไม่เปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ก็ยังคงตกผลึกอยู่ในวัฒนธรรมของไพร่ มิใช่เสรีชนในระบบการค้าเสรี

สมมติฐาน

๑. พ่อค้าวัวต่างเป็นพ่อค้าคนกลาง ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างหมู่บ้านกับเมือง
๒. พ่อค้าวัวต่างไม่ประสบความสำเร็จ ในการประกอบอาชีพเหมือนพ่อค้าต่างชาติ
๓. การพัฒนาการคมนาคมทางบก ทำให้ระบบการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างสิ้นสุดลง

อักษรย่อที่ใช้ในเชิงอรรถและบรรณานุกรม

กจช.	หมายถึง	กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.	"	รัชกาล
ก	"	กระทรวงกลาโหม
กษ.	"	กระทรวงเกษตรธิการ
ค.	"	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
คค.	"	กระทรวงคมนาคม
ยร.	"	กระทรวงโยธาธิการ
ป.	"	เบ็ดเตล็ด
สป.	"	ส่วนพระองค์

เชิงอรรถ

๑ ภาคเหนือมี ๔ จังหวัด คือเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน พะเยา และอุตรดิตถ์

๒ อาณาจักรล้านนาไทย สมัยที่เชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๒๕๖ จนกระทั่งเริ่มต้นรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันกับประเทศไทย ค.ศ. ๑๘๘๔

๓ มานิต วัลลิโภคม **ตำนานสิงหนวัติ कुमारฉบับตรวจค้น** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๖) หน้า ๓๒,๔๔

๔ พระโพธิ์รังสี **คำแปลจามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริญญไชย** พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๖) หน้า ๘๔

๕ ตูรายละเอียดยใน ขจร สุขพานิช "เมืองโบราณในภาคพายัพ" **วารสาร วศ.สงขลา** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๑๗ หน้า ๑ - ๑๑

๖ คาร์ล บ็อค **สมัยพระปิยมหาราช** แปลโดย เสถียร พันธรังษี และอัมพร จุลานนท์ (กรุงเทพฯ : แพรวพทยา, ๒๕๐๕)

๗ James McCarthy, **Surveying and Exploring in Siam**, (London : John Hurray, ๑๙๐๐)

๘ Holt S. Hallett, **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States** (London : William Blackwood and Sons, ๑๘๙๐)

๙ Archibald Ross Colquhoun, **Amongst the Shans** (New York : Paragon Book Reprint, ๑๙๗๐)

๑๐ H. Warington Smyth, **Notes of a Journey on the Upper Mekong, Siam**, (London : John Murray, ๑๘๙๕)

๑๑ ชาวไทยในภาคเหนือ และไทยใหญ่หรือเงี้ยว ใช้วัวต่างเป็นพาหนะในการลำเลียงสิ่งของและสินค้าสำหรับจีนฮ่อ จากยูนนานใช้ม้าต่างหรือล่อ

๑๒ มะละแหม่ง เชียงใหม่ และท่าอิฐ เป็นศูนย์รวมของสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนมากทำจากอังกฤษ (ระยะเวลาประมาณกลางศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นศตวรรษที่ ๒๐)

สาเหตุของการใช้พาหนะวัวต่าง

๑. การใช้วัวต่างตามหลักฐานในสมัยราชวงศ์มังราย

การใช้วัวต่างขนส่งสิ่งของและสินค้า ได้มีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย (ค.ศ. ๑๒๙๖ - ๑๕๕๘)* หรืออาจก่อนนั้น แต่ก็ไม่มีหลักฐานปรากฏให้เห็นได้เด่นชัด ใน “กฎหมายมังราย”^๑ ได้กล่าวถึง การใช้ หาบ เกวียน เรือ ขนส่งสินค้า แต่ไม่ปรากฏหลักฐานในกฎหมายว่าได้กล่าวถึง วัวต่าง ในหนังสือ “คำสอนพระยามังราย” ได้กล่าวถึง เรื่องราวเกี่ยวกับการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างไว้ว่า “จักค้าวัวที่ผ่อดูต่างเยียวเครื่องห้างปุดตาย”^๒ หมายความว่า ถ้าต้องการค้าขายด้วยการใช้วัวต่างเป็นพาหนะขนส่งสินค้าแล้ว ให้ตรวจสอบเครื่องมือสำหรับบรรทุกสินค้าให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย ในหนังสือ “มังทรารบเชียงใหม่” ซึ่งเป็นหนังสือบรรยายเกี่ยวกับที่กษัตริย์พม่าได้กวาดต้อนประชาชนชาวเชียงใหม่ไปยังเมืองพม่า เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ และหนังสือเล่มนี้ได้เขียนขึ้น

หลังจากระยะเวลาดังกล่าวแล้ว ประมาณ ๒ - ๓ ปี มีข้อความหลายตอนได้
บรรยายถึง วัวต่าง "ไว้ด้วย" ยกตัวอย่าง โคลงที่ ๑๔๗^๕

จัวเรียมตัวชื่ออ้าย	อัสตร
หื้อหาบปลาแปลงปอน	เพื่อเจ้า
ครันเถิงที่คราวนอน	ปลดต่าง เรียมเอย
สนุกสนั่นเมาเหล้าเหล้า	ชูครั่งคราวทางฯ

หมายความว่า วัวต่างของพี่ตัวที่ชื่อ "อ้ายอัสตร" ใช้บรรทุกปลาแห้ง
เพื่อเจ้าน้อง พอถึงที่พักก็ปลดต่างลง ดืมสุราเป็นที่สนุกสนานทุกครั้ง เมื่อ
พักตามทาง และในโคลงที่ ๑๔๗^๖ ได้กล่าวถึงวัวต่างป็นปายภูเขา ชื่อ
"ดอยกำหมา" วัวต่างบางตัวสิ้นไกลตกลงมาถึงของที่อยู่ในต่างตกกระจัดกระจาย
ดังข้อความที่ว่า

รุ่งขึ้นป็นเปียงพัน	บัพพตา
คอยซื้อกังสุ่นกา	ไต่เต้า
บางจัวยาดเพา	ทั้งต่าง ตกเอย
ครัวเรียรายหม้อข้าว	แตกท้อเททุม ฯ

จากหลักฐานดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่าการใช้วัวต่าง บรรทุกสิ่งของ
และสินค้า ได้กระทำมาช้านานแล้ว ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายหรือก่อนหน้านี
แต่การใช้วัวต่างเพื่อการค้าขายของประชาชนในหมู่บ้านหรือชานา คงมีอยู่อย่าง
จำกัด ชาวนาอาจใช้วัวต่างเพื่อการขนส่งสิ่งของมากกว่าการค้าขาย ทั้งนี้เพราะ
โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองของสังคมล้านนาก่อนศตวรรษที่ ๑๔ คง
เป็นอุปสรรคหรือมีข้อจำกัดทำให้ชาวนาในหมู่บ้านค้าขายไม่สะดวกนัก ทั้งนี้เพราะ

๑.๑ระบบการผลิตแบบเลี้ยงตัวเอง (Self - Sufficient System) ในหมู่บ้าน ชาวนาในหมู่บ้านมีวัตถุประสงค์ในการผลิต ๓ ประการ

๑.๑.๑ ผลิตเพื่อบริโภคเองไม่ใช้ผลิตเพื่อขาย

๑.๑.๒ ผลิตเพื่อส่งส่วย หรือเสียภาษีให้แก่รัฐ

๑.๑.๓ ผลิตเพื่อเสียค่าเช่าให้แก่ผู้คุมปัจจัยการผลิต

ลักษณะการผลิตดังกล่าวแล้ว ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้ามีปริมาณจำกัด เฉพาะสิ่งของที่ขาดแคลนในท้องถิ่นหรือผลิตได้ยาก ดังนั้นการแลกเปลี่ยนมีบ้าง แต่มีเพียงเบาบาง

๑.๒ระบบไพร่ ระบบทาส การสังกัดมูลนาย การรับใช้เจ้านาย คนทำให้ไพร่หรือ ชาวนาไม่มีอิสระในการเดินทางไกล ๆ ค้าขายเท่าที่ควร สำหรับบุคคลที่เป็นทาสแล้วก็ไม่มีโอกาสจะกระทำได้

ดังนั้นการค้าขายในช่วงระยะเวลาดังกล่าวแล้ว ซึ่งมีอยู่บ้างก็ตกเป็นภาระของเจ้านาย ชุนนาง หรือบุคคลบางประเภท ซึ่งได้รับสิทธิพิเศษจากรัฐ

เกี่ยวกับเรื่องการเริ่มต้นใช้วัวต่างบรรทุกสิ่งของ เท่าที่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรเด่นชัด ก็ในสมัยราชวงศ์มั่งราย แต่การใช้วัวต่างบรรทุกสิ่งของคงกระทำกันก่อนหน้านั้นอีก ทั้งนี้เพราะเมื่อมนุษย์รู้จักเลี้ยงสัตว์ นำสัตว์มาใช้งาน เช่น น้าวัว ควายมาไถนา ลากเกวียน มนุษย์ก็น่าจะรู้จักใช้วัวสำหรับบรรทุกสิ่งของ หรือรู้จักใช้วัวต่างและมนุษย์ก็น่าจะรู้จักใช้วัวต่างก่อนเกวียน เพราะการใช้เกวียนต้องอาศัยเทคโนโลยีที่สูงกว่า ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว จึงสรุปได้ว่า การใช้วัวต่างบรรทุกสิ่งของของน่าจะเกิดขึ้นก่อนสมัยราชวงศ์มั่งราย

๒. สาเหตุที่ใช้วัสดุต่างบรรทุกสิ่งของและสินค้า

การใช้วัสดุต่างบรรทุกสิ่งของและสินค้า เกิดจากสาเหตุสำคัญ ๔ ประการ

๒.๑ สภาพทางด้านภูมิศาสตร์

๒.๒ ปัจจัยด้านการเมือง

๒.๓ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

๒.๔ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม

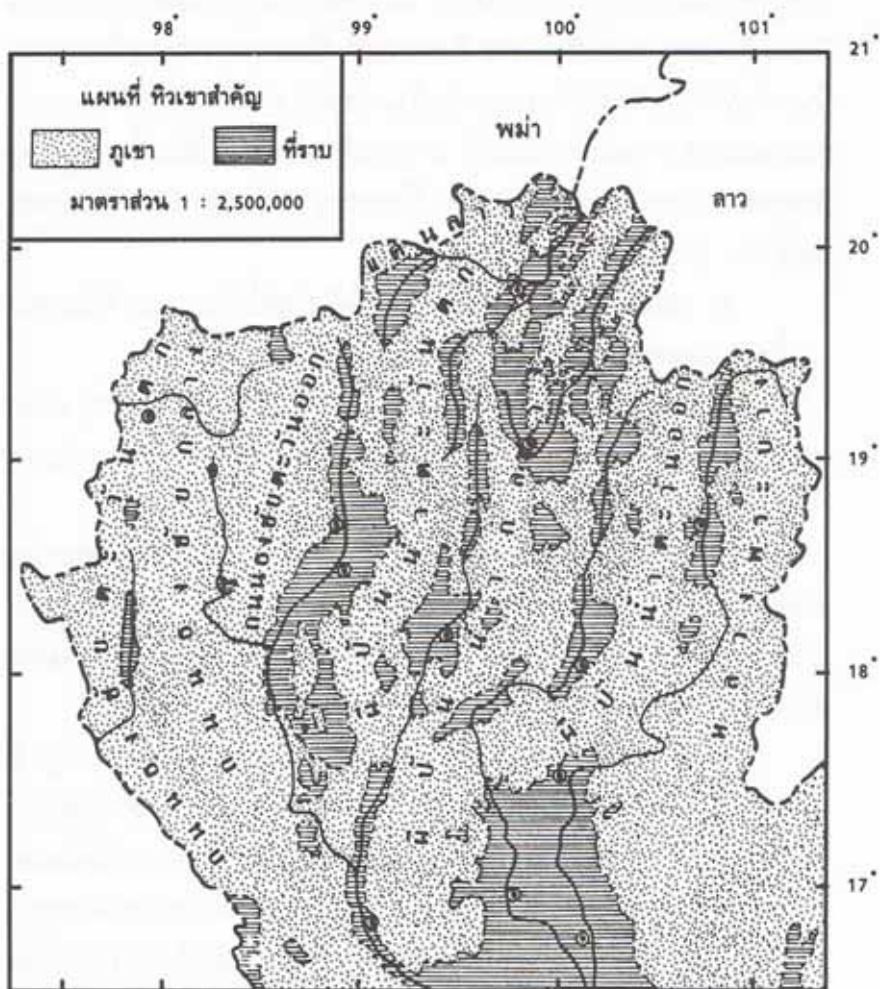
๒.๑ สภาพทางด้านภูมิศาสตร์ ภาคเหนือของประเทศไทย มี ๙ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ พะเยา แม่ฮ่องสอน และอุตรดิตถ์ ลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือเป็นพื้นที่สูง ประกอบด้วยทิวเขาเรียงขนานเป็นแนวยาวกับเส้นลองจิจูด จากทิศเหนือลงมาทิศใต้ ระหว่างทิวเขามีที่ราบหุบเขา (Intermountain Basin) อันเป็นแหล่งที่ตั้งของชุมชนสลับติดต่อกันไป ความสูงบริเวณพื้นที่ในภาคเหนือตั้งแต่ ๒๐๐ เมตรถึง ๒,๕๖๐ เมตร^๑ ความสูงเฉลี่ยประมาณ ๑,๖๐๐ เมตร^๒ ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ มีแนวทิวเขาถนนธงชัยและเทือกเขาแดนลาว^๓ ซึ่งทอดแนวยาวจากเหนือไปได้ และตะวันออกไปตะวันตกเฉียงใต้ เทือกเขาเหล่านี้ทำให้พื้นที่บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ด้านทิศเหนือและตะวันตกเป็นพื้นที่สูงสลับซับซ้อนด้วยภูเขายากแก่การคมนาคม ยอดเขาที่สูงที่สุดคือ ดอยอินทนนท์ หรือดอยอ่างกาของเทือกเขาถนนธงชัยในบริเวณอำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ สูง ๒,๕๙๕ เมตร ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในประเทศไทย^๔ ความสูงของพื้นที่จากบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือค่อย ๆ ลดต่ำลง เมื่อเข้าสู่บริเวณที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน (ความสูงจากระดับน้ำทะเล ๓๐๔.๘๐ เมตร) ซึ่งเป็นที่ราบอยู่ตรงกลางของภูมิภาคนี้ ระดับความสูงค่อย ๆ สูงขึ้นอีกทางด้านทิศตะวันตกในเขตจังหวัดน่าน บริเวณเทือกเขาหลวงพระบาง ส่วนทางด้าน

ตะวันออกของอำเภอเชียงของในจังหวัดเชียงราย ผ่านลงมาทางจังหวัดน่าน แพร่
อุตรดิตถ์ บริเวณนี้มีประเทศทุกกันดารเต็มไปด้วยทิวเขาสูง ลุ่มน้ำ หรือ
ที่ราบระหว่างภูเขาขนาดใหญ่มีน้อย หรือเกือบแทบไม่มีเลย มีแต่ที่ราบแคบ ๆ
ระหว่างภูเขา อันเป็นที่ตั้งชุมชนของอำเภอทุ่งช้าง อำเภอ ปัว อำเภอเชียงกลาง
อำเภอท่าวังผา อำเภอเมืองน่าน

ทิวเขาที่สำคัญของภาคเหนือ เรียงจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก
ได้แก่ทิวเขาหลวงพระบาง (ความยาว ๔๔๘ กิโลเมตร) เป็นเทือกเขาทั้ง
พรมแดนไทยกับลาว พื้นที่บางส่วนของทิวเขาหลวงพระบางอยู่ในเขตจังหวัดน่าน
ทิวเขาฝิปันน้ำ (ความยาว ๔๑๒ กิโลเมตร) แบ่งออกเป็น ๓ ทิว ทิวเขาฝิปันน้ำ
ตะวันตกกั้นพรมแดนระหว่าง เชียงใหม่ กับ เชียงราย และ ลำปาง ระหว่าง
ลำพูน กับลำปาง ทิวเขาฝิปันน้ำกลางกั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับพะเยา
และระหว่างจังหวัดลำปาง กับ แพร่ และสุโขทัย ทิวเขาฝิปันน้ำตะวันออก
กั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดพะเยา กับ น่าน และระหว่าง แพร่กับน่าน ทิวเขา
แดนลาว (ความยาว ๑,๓๓๐ กิโลเมตร) ทิวเขาแดนลาวเริ่มต้นจากประเทศ
จีน - พม่า แล้วเป็นเส้นกั้นพรมแดนไทยกับพม่า เฉพาะบริเวณที่เป็นเส้นกั้น
พรมแดนยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร ทิวเขาถนนธงชัย (ความยาว ๘๘๐
กิโลเมตร) แบ่งออกเป็น ๓ ทิว คือ ทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก เป็นเส้นกั้น
พรมแดนระหว่างไทย - พม่า อยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทิวเขาถนนธงชัย
กลางเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับเชียงใหม่ และเชียงใหม่
กับตาก ทิวเขาถนนธงชัยตะวันออกเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดเชียงใหม่
กับตาก**

ทิวเขาดังกล่าวแล้ว เป็นบ่อเกิดของแม่น้ำลำธารในภาคเหนือ ถ้า
แบ่งตามทิศทางการไหลของน้ำ ได้ ๓ ประเภท

ภาพประกอบ ๒ แผนที่แสดงภูเขาที่สำคัญในภาคเหนือ

ข้อมูลจาก แผนที่เล่มแสดงทรัพยากรของประเทศไทย กรมแผนที่ทหาร พ.ศ. ๒๕๑๕
 อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ๒๕๒๐ และแผนที่ธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี

ก. แม่น้ำซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ แม่น้ำปิง (ยาว ๖๐๐ กิโลเมตร) แม่น้ำวัง (๓๐๐ กิโลเมตร) แม่น้ำยม (๕๕๐ กิโลเมตร) แม่น้ำน่าน (๗๔๐ กิโลเมตร) แม่น้ำทั้ง ๔ สาย ดังกล่าวแล้ว เป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ประชาชนในภาคเหนือใช้ติดต่อกับประชาชนในภาคกลาง ก่อนมีการพัฒนาการคมนาคมทางบก นอกจากแม่น้ำทั้ง ๔ สายแล้วภาคเหนือยังมีแม่น้ำสายสั้น ๆ อีกหลายสาย เช่น แม่น้ำแดง (๑๘๐ กิโลเมตร) แม่น้ำแจ่ม (๓๕ กิโลเมตร) แม่น้ำกว๊ม (๑๐๕ กิโลเมตร) ฯลฯ

ข. แม่น้ำซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ได้แก่แม่น้ำปาย (๑๘๐ กิโลเมตร) แม่น้ำยวม (๒๕๑ กิโลเมตร)

ค. แม่น้ำซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง ได้แก่แม่น้ำกก (๒๔๐ กิโลเมตร) แม่น้ำรวก (๑๒๐ กิโลเมตร) แม่น้ำฝาง (๗๐ กิโลเมตร) แม่น้ำลาว (๒๐๐ กิโลเมตร) และ แม่น้ำอิง (๒๔๐ กิโลเมตร)

แม่น้ำในภาคเหนือเกือบทุกสายไม่เหมาะแก่การเดินเรือ เพราะเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านพื้นที่สูง กระแสน้ำไหลเชี่ยว มีโขดหิน และเกาะแก่งมากมาย แต่ก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือประชาชนก็ใช้แม่น้ำดังกล่าวแล้ว สัญจรไปมาในการติดต่อซึ่งกันและกัน

จากลักษณะของภูมิประเทศในภาคเหนือ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่สูง มีภูเขาและป่าไม้ระหว่างภูเขามิที่ราบแคบ ๆ ประชาชนในบริเวณที่ราบหุบเขา ดังกล่าวแล้ว ก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ไม่มีถนนเชื่อมติดต่อซึ่งกันและกันระหว่างเมืองต่อเมือง หรือเมืองกับหมู่บ้าน ซึ่งต้องเดินทางผ่านป่าและภูเขา ประชาชนจึงจำเป็นต้องใช้เส้นทางเดินเท้า ถ้าหากมีความจำเป็นในการลำเลียงสิ่งของ ประชาชนในภาคเหนือก็ใช้วัวต่างบรรทุกสิ่งของเดินทางผ่านดินแดนทุรกันดารดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้เพราะวัวต่างสามารถเดินทางบนเส้นทางแคบ ๆ ทุรกันดาร และเป็นปายภูเขาได้สะดวก

๒.๒ ปัจจัยด้านการเมือง โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจการเมืองของอาณาจักรลานนาไทย ก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง กับ ไพร มีลักษณะที่ไพร่ต้องทำการผลิตเพื่อเจ้าขุนมูลนาย แล้วเจ้าขุนมูลนายตอบแทนด้วยการให้การคุ้มครอง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองของลานนาไทยในระหว่าง ค.ศ. ๑๒๕๖ - ๑๘๘๔ เป็นโครงสร้างของระบบการผลิตแบบศักดินา กล่าวคือ ไพร่ต้องสังกัดมูลนายต้องเฝ้าเวรยาม รับใช้เจ้านาย และต้องถูกเกณฑ์แรงงานในบางสมัยไพร่ต้องทำงานหลวง ๑๐ วัน และทำงานส่วนตัว ๑๐ วัน สลับกันไป^{๓๓} ไพร่ ๑๐ คน สังกัดนายสิบ, ๑ คน นายสิบ ๕ คน สังกัด นายห้ำสิบ ๑ คน, นายห้ำสิบ ๒ คน สังกัดกับนายร้อย ๑ คน^{๓๔} ดังนั้นไพร่ ๑๐๐ คน สังกัดนายร้อย ๑ คน

ในด้านระบบกรรมสิทธิ์ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุ สัตว์ป่า เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าเมือง^{๓๕} ดังนั้นเมื่อไพร่ทำการผลิตบนปัจจัยการผลิตดังกล่าวแล้ว ไพร่จึงต้องเสียค่าเช่า ส่วย หรือภาษีเป็นการตอบแทน การเสียภาษีในสมัยก่อน ค.ศ. ๑๘๘๔ ส่วนมากเสียเป็นสิ่งของ แล้วหลังจากนั้นจึงเปลี่ยนมาเก็บเป็นเงินตราแทน ในสมัยพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ (ค.ศ. ๑๘๕๓ - ๑๘๗๐) ชาวนาใช้ข้าวเปลือกเพาะปลูก ๒ ต่าง^{๓๖} เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ๑ ต่าง^{๓๗} เก็บครั้งได้ ๑๐ ส่วน ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ๒ ส่วน^{๓๘} การปลูกพืชผลเพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น ผัก พริก หอม กระเทียม ฯลฯ ก็ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐเช่นเดียวกัน^{๓๙}

ถ้าพิจารณาในลักษณะการผลิตแล้ว สรุปได้ว่า ไพร่ในภาคเหนือมีลักษณะการผลิต ๓ ประการ

๑. ผลิตเพื่อบริโภคเอง

๒. ผลิตเพื่อส่งส่วย, เสียภาษี

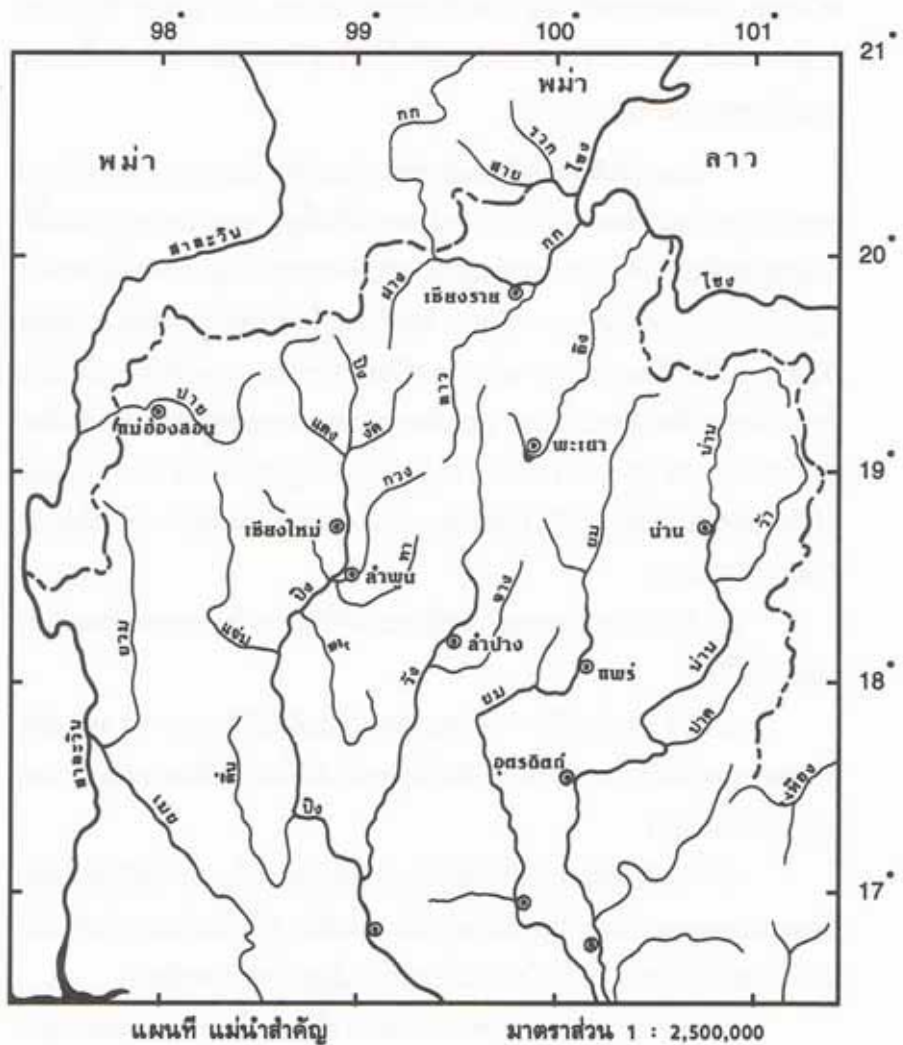
๓. ผลิตเพื่อเสียค่าเช่าให้แก่เจ้าของปัจจัยการผลิต

ในระบบการผลิตดังกล่าวแล้ว การแบ่งผลผลิตจากไพร่ในลักษณะของส่วย ภาษี หรือค่าเช่า ซึ่งเจ้าเมืองเก็บจากประชาชน เจ้าเมืองก็มีได้นำมาสร้างเครื่องมือพื้นฐานในการผลิต (Infrastructure) เช่น ถนน ขุดคลอง อ่างเก็บน้ำ เขื่อน ฝาย ฯลฯ สำหรับ เขื่อน ฝาย ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์มังราย หรือก่อนและหลังจากนั้น เป็นการสร้างจากการใช้แรงงานและวัสดุต่าง ๆ ซึ่งราษฎรจัดหาเอง^{๕๕} ภาษีต่าง ๆ ซึ่งเจ้าเมืองเก็บจากไพร่ถูกนำไปใช้ในการป้องกันบ้านเมือง บำรุงศาสนา และใช้จ่ายภายในวัง ดังนั้นก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ในภาคเหนือจึงไม่มีถนน สิ่งเหล่านี้เพิ่งเริ่มต้นพัฒนาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐^{๕๖}

เมื่อไม่มีถนนเชื่อมติดต่อกันระหว่างเมืองกับเมืองและเมืองกับหมู่บ้าน วัวต่างจึงเป็นพาหนะที่สำคัญที่สุดในการลำเลียงสิ่งของ เพราะการใช้วัวต่างถึงแม้ว่าจะบรรทุกของไม่มากเท่าเกวียน แต่เมื่อไม่มีทางเกวียนการใช้วัวต่างบรรทุกก็สามารถลำเลียงได้มากกว่าการใช้แรงคนหาบหาม

๒.๓ ความจำเป็นในการบริโภคสินค้า ซึ่งไม่สามารถผลิตได้ในหมู่บ้าน ลักษณะหมู่บ้านของประเทศไทย ก่อนกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แต่ละหมู่บ้านมีลักษณะผลิตเองใช้เองไม่ใช่ลักษณะการผลิตเพื่อขาย^{๕๗} การแลกเปลี่ยนมีบ้าง แต่จำกัดอยู่ในสินค้าที่หายากไม่กี่ประเภท เฉพาะในเขตภาคเหนือ ประชาชนต้องการสินค้าประเภทเกลือ มากที่สุดรองลงมาก็เป็นเครื่องใช้ซึ่งทำด้วยโลหะ หมู่บ้านในหุบเขาซึ่งห่างไกลจากที่ราบก็อาจต้องการปลาแห้ง^{๕๘} ความจำเป็นในการบริโภคสิ่งของและสินค้า ซึ่งหมู่บ้านของตนเอง

ภาพประกอบ ๓ แผนที่แสดงแม่น้ำในภาคเหนือ

ข้อมูลจาก แผนที่เล่มแสดงทรัพยากรของประเทศไทย กรมแผนที่ทหาร พ.ศ. 2515

ผลิตไม่ได้ จึงทำให้เกิดการติดต่อดำขายขึ้น การเดินทางค้าขายในภาคเหนือสมัยก่อน ต้นศตวรรษที่ ๒๐ อาจใช้การหาบ เกรียน เรือ ม้าต่าง ช้าง และวัวต่าง แต่สำหรับประชาชนส่วนมากแล้วใช้ วัวต่าง เป็นสัตว์พาหนะในการขนส่งสิ่งของและสินค้ามากที่สุด

๒.๔ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ประชาชนในชุมชนบริเวณที่ราบระหว่างภูเขาในภาคเหนือถึงแม้ว่าอยู่ในเขตพื้นที่สูง แต่ประชาชนเหล่านี้ก็ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมควบคู่กับหัตถกรรมเป็นหลักมาตั้งแต่สมัยโบราณ การทำเกษตรกรรม (ทำนา) ในบริเวณพื้นราบต้องอาศัยแรงงานของวัว ควาย เพื่อใช้ในการไถนา หรือลากเกรียน การประกอบอาชีพดังกล่าวแล้ว จึงทำให้ชาวนาต้องเลี้ยงวัว และควาย เมื่อชาวนาต้องการขนส่งสิ่งของหรือลำเลียงสินค้าจากทุ่งนามาสู่หมู่บ้าน หรือจากหมู่บ้านไปยังหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป เมื่อไม่มีทางเกรียนชาวเขาก็ใช้วัวเป็นสัตว์พาหนะในการบรรทุกสินค้า หรือเรียกว่า วัวต่าง ทั้งนี้เพราะ

๑. วัวสามารถเดินทางผ่านภูมิประเทศที่กันดาร อันประกอบด้วย ภูเขา และป่าไม้ได้

๒. วัว เป็นสัตว์ที่อดทนต่อสภาพความแห้งแล้งของอากาศ หรือเดินทางกลางแดดได้ดีกว่าควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ชอบน้ำ ดังนั้นการเดินทางผ่านป่า และภูเขา จึงต้องใช้วัว

ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการใช้วัวต่างก็คือ การใช้วัวต่างเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชาวไทยในภาคเหนือ และเงี้ยว หรือไทใหญ่ สำหรับจีนฮ่อใช้ม้าต่าง หรือล่อเป็นสัตว์พาหนะในการลำเลียงสิ่งของและสินค้า

กล่าวโดยสรุป สาเหตุที่ทำให้เกิดการใช้วัวต่างในภาคเหนือมีเหตุผลสำคัญ ๔ ประการคือ สภาพด้านภูมิศาสตร์ ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้าน

ผลิตไม่ได้ จึงทำให้เกิดการติดต่อดำขายขึ้น การเดินทางค้าขายในภาคเหนือสมัยก่อน ต้นศตวรรษที่ ๒๐ อาจใช้การหาบ เกรียน เรือ ม้าต่าง ช้าง และวัวต่าง แต่สำหรับประชาชนส่วนมากแล้วใช้ วัวต่าง เป็นสัตว์พาหนะในการขนส่งสิ่งของและสินค้ามากที่สุด

๒.๔ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ประชาชนในชุมชนบริเวณที่ราบระหว่างภูเขาในภาคเหนือถึงแม้ว่าอยู่ในเขตพื้นที่สูง แต่ประชาชนเหล่านี้ก็ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมควบคู่กับหัตถกรรมเป็นหลักมาตั้งแต่สมัยโบราณ การทำเกษตรกรรม (ทำนา) ในบริเวณพื้นราบต้องอาศัยแรงงานของวัว ควาย เพื่อใช้ในการไถนา หรือลากเกรียน การประกอบอาชีพดังกล่าวแล้ว จึงทำให้ชาวนาต้องเลี้ยงวัว และควาย เมื่อชาวนาต้องการขนส่งสิ่งของหรือลำเลียงสินค้าจากทุ่งนามาสู่หมู่บ้าน หรือจากหมู่บ้านไปยังหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป เมื่อไม่มีทางเกรียนชาวนาก็ใช้วัวเป็นสัตว์พาหนะในการบรรทุกสินค้า หรือเรียกว่า วัวต่าง ทั้งนี้เพราะ

๑. วัวสามารถเดินทางผ่านภูมิประเทศที่กั้นดาร์ อันประกอบด้วย ภูเขา และป่าไม้ได้

๒. วัว เป็นสัตว์ที่อดทนต่อสภาพความแห้งแล้งของอากาศ หรือเดินทางกลางแดดได้ดีกว่าควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ชอบน้ำ ดังนั้นการเดินทางผ่านป่า และภูเขา จึงต้องใช้วัว

ข้อที่น่าสนใจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการใช้วัวต่างก็คือ การใช้วัวต่างเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชาวไทยในภาคเหนือ และเงี้ยว หรือไทยใหญ่ สำหรับจีนย้อใช้ม้าต่าง หรือล่อเป็นสัตว์พาหนะในการลำเลียงสิ่งของและสินค้า

กล่าวโดยสรุป สาเหตุที่ทำให้เกิดการใช้วัวต่างในภาคเหนือมีเหตุผลสำคัญ ๔ ประการคือ สภาพด้านภูมิศาสตร์ ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้าน

เศรษฐกิจ และปัจจัยด้านวัฒนธรรม สำหรับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยนั้น โดยสภาพของลักษณะภูมิประเทศแล้ว ระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ของประเทศไทย มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือภาคใต้ ประกอบด้วยภูเขาเช่นเดียวกับภาคเหนือ และระหว่างภูเขาก็มียี่ราบบแคบ ๆ อันเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชน^{๓๓} แต่ประชาชนในเขตภาคใต้ของประเทศไทยไม่รู้จักใช้ วัวต่าง ม้าต่าง ในการขนส่งสิ่งของ และสินค้า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ในบริเวณภาคใต้ลักษณะภูมิประเทศเป็นคาบสมุทรยื่นออกไปในทะเล และมีแม่น้ำสายสั้น ๆ ไหลจากเทือกเขาลงสู่ชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน ประชาชนในภาคใต้จึงนิยมใช้เรือแทนการขนส่งสินค้าด้วย วัวต่าง และเหตุผลอีกประการหนึ่ง ประชาชนในภาคใต้ไม่เคยเห็นตัวอย่างการใช้วัวต่าง จากท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียง ตรงกันข้ามกับภาคเหนือ ประชาชนในบริเวณนี้ได้ประสบตัวอย่างจากไทยใหญ่ จีนฮ่อ และประชาชนเผ่าอื่น ๆ ในบริเวณทางเหนือของประเทศไทย จึงได้เกิดการเลียนแบบ

เชิงอรรถ

๑ พระเจ้ามังราย (ค.ศ. ๑๒๖๒ - ๑๓๑๑) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย (ค.ศ. ๑๒๙๖ - ๑๕๕๘) ได้สร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาไทย ใน ค.ศ. ๑๒๙๖ มีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาประมาณ ๒๖๒ ปี ก็สูญเสียเอกราชแก่พม่าใน ค.ศ. ๑๕๕๘ และถูกพม่าปกครองประมาณ ๑๗๐ ปี ก็สามารถกู้เอกราชกลับคืนมาได้ในปี ค.ศ. ๑๗๒๗ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๗๖๑ พม่าก็สามารถยึดครองดินแดนบางส่วนของอาณาจักรล้านนาไว้ได้อีกประมาณ ๑๓ ปี ใน ค.ศ. ๑๗๗๔ ประชาชนในอาณาจักรล้านนาเข้าร่วมกับกำลังกองทัพจากเมืองหลวงของอาณาจักรไทย (ธนบุรี) ได้ร่วมกันขับไล่พม่าออกจากล้านนาไทยได้สำเร็จ และยึดเมืองเชียงใหม่กลับคืนมาได้ เมื่อพ้นจากการยึดครองของพม่า อาณาจักรล้านนาไทยกลับตกเป็นประเทศราชของไทย ในระหว่าง ค.ศ. ๑๗๗๔ - ๑๘๘๔ หลังจาก ค.ศ. ๑๘๘๔ แล้ว ประเทศไทยได้เริ่มผนวกดินแดนล้านนาไทยไว้เป็นอาณาจักรเดียวกันกับประเทศไทย

อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาไทย คือดินแดนบางส่วนในภาคเหนือของประเทศไทย อันได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน และพะเยา ในบางรัชสมัยอาณาจักรล้านนาไทยยังได้ดินแดนบางส่วนของรัฐฉานในประเทศพม่าเป็นรัฐบริวารอีกด้วย

๒ มังรายศาสตร์ ประเสริฐ ณ นคร เรียบเรียงเป็นภาษาไทย (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑) หน้า ๕๔ - ๖๒

๓ คำสอนพระยามังราย สมหมาย เปรมจิตต์ แปล (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๔) หน้า ๑๔

๔ มังหาราบเชียงใหม่ สิงละ วรณลัย แปล (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒) หน้า ๕๘, ๖๑, ๗๓, ๗๗, และ ๘๔

๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๘

๖ เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๑

๗ ราชบัณฑิตยสถาน อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๐๖) หน้า ๖๕

๘ สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑) หน้า ๓๑

๙ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ ภูมิศาสตร์กายภาพไทยภาคเหนือ (เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๒๔) หน้า ๑๒ - ๑๖

๑๐ สวาท เสนาณรงค์ เรื่องเดิม หน้า ๓๑

๑๑ ตูรายละเอียดใน นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ เรื่องเดิม หน้า ๑๒ - ๑๖

๑๒ "กฎหมายมั่งรายฉบับนาย คักดี รัตนชัย มอบแก้หอสมุดแห่งชาติ" แปลโดยคักดี รัตนชัย ศิลปากร ๔ : พฤศจิกายน ๒๕๒๑ หน้า ๗๗.

๑๓ มั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๑๘) หน้า ๒ - ๓

๑๔ มั่งรายศาสตร์ ฉบับ ประเสริฐ ณ นคร เรื่องเดิม หน้า ๑๑๐,๑๑๗ - ๑๑๘

๑๕ ต่าง เป็นนาชนะสำหรับใส่ข้าวเปลือก สารด้วยไม้ไผ่ ๑ ต่าง = ๑.๕ ถึง

๑๖ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๔/๑ เรื่องภาษีอากรและการพนันในหัวเมือง มณฑลกลางเฉียง เจ้าบุรีรัตน ทูลพระยาศรีสิงหนเทพ วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๘

๑๗ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘/๘๔ นายแย้ม มหาดเล็ก กราบทูลกรมหลวงพิชิตปรีชากร วันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน แปด ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑

๑๘ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘/๓๓ เรื่อง พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ

๑๙ ซีเกฮารุ ทานาเบ้ "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๕ เล่มที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๑๘ - มกราคม ๒๕๑๙) หน้า ๗๓ - ๗๗ และ Gehan Wijeyewar Dane, " A Note on Irrigation and Agriculture in a North Thai Village" Felicitation Volumes of Southeast Asia Studies, Vol.II, J.S.S. ๑๙๖๕ , P. ๒๕๘ - ๔.

๒๐ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์ การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร , ๒๕๑๔ หน้า ๑๒๐ - ๑๒๖

๒๑ ชูลิทธิ ชูชาติ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย
พ.ศ. ๑๓๙๔ - ๒๔๗๔ ปรินญาณพนธ์ กศ.ม.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๒๓.
หน้า ๓๑ - ๔๑ : สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทภาคกลางของประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕ วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนกวิชาประวัติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒, หน้า ๗๓ - ๗๔

๒๒ ชูลิทธิ ชูชาติ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖ - ๔๑

๒๓ ไชยงค์ มงคลกิจงาม "ภาคใต้ : ภาพส่วนรวม" วิชา ฉบับภูมิศาสตร์
ท้องถิ่น วารสารวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๔ หน้า
๕๕ - ๕๘

๒

ลักษณะของพ่อค้าวัวต่างและกองคาราวาน

๑. ลักษณะของพ่อค้าวัวต่าง

พ่อค้าวัวต่างเป็นพ่อค้าระดับท้องถิ่น ซึ่งอาศัยในหมู่บ้าน มีอาชีพทางด้านการทำนา ทำไร่ การตัดถักรวม และประกอบการค้าขายหลังฤดูการเก็บเกี่ยว พ่อค้าวัวต่างบางคนค้าขายตลอดฤดูแล้ง* ไม่ทำนาด้วยตนเอง แต่จ้างคนอื่นทำ ทั้งนี้เพราะการค้าขายมีรายได้ดีกว่าการทำนา แต่พ่อค้าวัวต่างส่วนมากทำนาเอง และเดินทางค้าขายหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ประชาชนในภาคเหนือมิได้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าวัวต่างทุก ๆ หมู่บ้านและในหมู่บ้านซึ่งมีพ่อค้าวัวต่าง ประชาชนทุกคนก็ได้ประกอบอาชีพนี้หมดทุกครัวเรือนในหมู่บ้านซึ่งมีพ่อค้าวัวต่างอาจมีประชาชนประมาณ ๓ - ๔ คน ซึ่งประกอบอาชีพนี้ ยกเว้นบางหมู่บ้านซึ่งมีลักษณะพิเศษ เช่น หมู่บ้านคำเมียง* หมู่บ้านคำเกลือสินเธาว์ หรือหมู่บ้านของเงี้ยวหรือไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประชาชนในหมู่บ้านใช้วัวต่างเพื่อการรับจ้างขนส่งสินค้า หรือเป็นพ่อค้าวัวต่าง
เอง ประมาณ ๓๐ - ๔๐ % ของประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านลักษณะ
พิเศษดังกล่าวแล้ว เช่นหมู่บ้านป่าจัว หมู่บ้านป่าป่อง อำเภอตอยสะเก็ด จังหวัด
เชียงใหม่ หมู่บ้านป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านดังกล่าวแล้ว
เป็นหมู่บ้านค้าเมียะ จากการสำรวจพบว่าประชาชนใน ๓ หมู่บ้านใช้วัวต่างใน
กิจการต่อไปนี้

ก. รับจ้างบรรทุกเมียะ

ข. บรรทุกเมียะจากสวนเมียะของตนเอง หรือตนเองเป็นพ่อค้าเมียะ

ค. ค้าขายกับต่างหมู่บ้าน หรือต่างเมืองในฤดูแล้ง

สำหรับกรณีของพ่อค้าวัวต่างในหมู่บ้านมหาโพธิ์ หมู่บ้านเชียงแข็ง และ
หมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดน่าน ประชาชนใช้วัวต่างคล้ายกับหมู่บ้าน
ค้าขายเมียะในเชียงใหม่ เพียงแต่เปลี่ยนสิ่งของและสินค้าที่บรรทุก ดังนั้น
การใช้วัวต่างในเขตอำเภอเมือง จังหวัดน่านจึงมีลักษณะ ดังนี้

ก. รับจ้างขนส่งสินค้าจากเมืองน่าน เช่น ปลาแห้ง เสื้อผ้า ไม้ขีดไฟ น้ำ
มันก๊าด และของใช้อื่น ๆ ซึ่งผลิตจากโรงงาน นำไปส่งยังตำบลบ่อเกลือเหนือ
บ่อเกลือใต้ อำเภอปัว จังหวัดน่าน รวมทั้งหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งเดินทางผ่านด้วย
ต่อนั้นก็รับจ้างบรรทุกเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือมาส่งในตลาดเมืองน่าน

ข. พ่อค้าวัวต่าง เป็นพ่อค้าท้องถิ่น ใช้วัวต่างของตนเองบรรทุกสินค้า
ดังกล่าวในข้อ ๑

ค. รับจ้างบรรทุกสิ่งของ เช่น รับจ้างบรรทุกข้าวเปลือก หรือพืชผลอื่น ๆ

ง. ค้าขายต่างเมือง ซึ่งห่างไกลออกไป

สำหรับพ่อค้าเงี้ยวหรือไทยใหญ่ (สัญชาติไทย) ในเขตเมืองปอน บ้านปางหมู บ้านขุนยวม บ้านแม่ลาน้อย บ้านแม่ลาหลวง ในเขตจังหวัด แม่ฮ่องสอน ชาวไทยใหญ่ในเขตพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ใช้ว้าวต่างในการค้าขาย มากกว่ากิจการอื่น ๆ

ฐานะทางเศรษฐกิจ พ่อค้าว้าวต่างมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าประชาชนคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเดียวกัน มีทรัพย์สิน เช่น บ้าน เรือ นา ฯลฯ นอกจากนี้พ่อค้าว้าวต่างยังได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้าน เพราะเป็นคนมีฐานะดี และมีประสบการณ์ในชีวิตมาก เคยเดินทางผ่านบ้านเมืองซึ่งอยู่ห่างไกล เมื่อเลิกการค้าขายด้วยพาหนะว้าวต่างประชาชนมักเลือกพ่อค้าว้าวต่างเป็นนายเหมือน นายฝ่าย" หรือผู้ใหญ่บ้าน

๒. ความคิดของพ่อค้าว้าวต่าง

พ่อค้าว้าวต่างถึงแม้ว่าเป็นบุคคลที่ออกจากหมู่บ้านเดินทางไปค้าขายยังต่างเมือง บ่อย ๆ แต่ความคิดก็ไม่ได้พัฒนาแตกต่างจากชาวนาในรุ่นเดียวกันมากนัก พ่อค้าว้าวต่าง ยึดมั่นในระบบอาวุโส ขนบธรรมเนียมประเพณีแบบเก่า ๆ มีความเชื่อในไสยศาสตร์ และบุญกรรม นอกจากนี้ก็ไม่กล้าที่จะอพยพตัวเองออกจากหมู่บ้านเข้ามาตั้งหลักฐานใหม่ในเมือง จากการสัมภาษณ์พ่อค้าว้าวต่างในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา น่าน และตาก ประมาณ ๘๐ คน ระหว่างอายุ ๖๐ - ๘๕ ปี ได้พบว่า พ่อค้าว้าวต่างประมาณร้อยละ ๔๕ มีความคิดว่าการอยู่ในถิ่นฐานของตนเอง ไม่อยากอพยพเข้าไปในเมืองเพราะเกรงกลัวสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ อีกประมาณ ๕ % ต้องการอพยพเข้าไปในเมืองเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย แต่ไม่สามารถกระทำได้เพราะไม่มีทุนเพียงพอ

ความคิดในเรื่องบุญกรรม พ่อค้าว้าวต่างประมาณ ๕๐ % มีความเชื่อในเรื่องบุญกรรม ว่ามีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชาตินี้และชาติหน้า ชาตินี้

สุขสบายเพราะทำบุญไว้มาก ๆ แต่ในจำนวน ๕๐% ดังกล่าวแล้วที่ยอมรับว่า บุญกรรมเป็นองค์ประกอบหลัก และยอมรับองค์ประกอบรอง ๆ อีก เช่น ความขยันหมั่นเพียร การสะสมมรดก ความคิดริเริ่ม การละเว้นจากอบายมุข อีกประมาณ ๕๐ % ไม่สนใจในเรื่องบุญกรรม และไม่ยอมรับว่าบุญกรรมเป็นปัญหาหลักในเรื่องความยากจน บุญกรรมอาจมีส่วนบ้างเล็กน้อยแต่องค์ประกอบอื่นสำคัญกว่า เช่น มรดก ความขยันหมั่นเพียร ทั้ง ๆ ที่พ่อค้าวัวต่างส่วนหนึ่งลังเลใจในเรื่องบุญกรรม แต่พ่อค้าวัวต่างก็ทำบุญเป็นประจำ เพื่อความสุขของชีวิต

ในเรื่องการกู้ยืม พ่อค้าวัวต่างไม่ต้องการกู้ยืมเงินคนอื่น เพราะเสียดอกเบี้ยแพง และทำให้เกิดความทุกข์ใจ ทั้งนี้เพราะต้องคิดที่จะหาเงินต้น และดอกเบี้ยส่งแก่เจ้าของเงินกู้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว จึงไม่ชอบกู้เงิน ถ้าขายตามจำนวนเงินทุนของตนเองที่มีอยู่

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญกรรม การยึดมั่นในสังคมหมู่บ้านและระบบอาวุโสตลอดจนการไม่กล้าเสี่ยงในการลงทุน โดยการกู้ยืมเงิน หรือย้ายถิ่นฐานการประกอบอาชีพใหม่ จากหมู่บ้านเข้ามาในเมืองก็เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการพัฒนาอาชีพ

๓. ลักษณะของวัวต่าง

ลักษณะของวัวต่าง คำว่า ต่าง เป็นคำกริยา แปลว่า บรรทุก วัวต่างก็หมายถึงวัวที่ใช้บรรทุกสินค้า หรือสิ่งของ โดยมีสินค้าหรือสิ่งของบรรจุอยู่ในภาชนะทำด้วยไม้ไผ่ หรือเรียกว่า "ต่าง" วางไว้บนหลังวัวอีกครั้งหนึ่ง ต่าง ที่วางไว้บนหลังวัวมีด้านละ ๑ ใบ โดยมีไม้เชื่อมต่อกันเพื่อมิให้วัวเกิดการเจ็บปวด บนหลังวัวต้องมีหมอนหนุนไม้ต่างแล้วมีเชือกผูกมัดระหว่างต่างกับวัว เพื่อมิให้สิ่งของตกในขณะที่เดินทาง (ดูภาพประกอบ ๔)

ภาพประกอบ ๔ รูปภาพแสดงวัวต่าง ม้าต่าง

ที่มา : ผู้เขียนนำข้าราชการ กรมศิลปากร ถ่ายภาพจากของจริงในจังหวัดเชียงราย

วัวที่ใช้เป็นวัวต่าง ก็คือวัวที่ใช้ไถนา อาจเป็นวัวตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ อายุในการใช้งานตั้งแต่ ๓ - ๓๕ ปี วัวต่าง ๑ ตัว รับน้ำหนักได้ตั้งแต่ ๔๐ - ๖๐ กิโลกรัมหรืออาจมากกว่านั้นเล็กน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของวัว และระยะทางในการเดินทางว่าใกล้หรือไกล กันดารมากน้อยเพียงใด โดยเฉลี่ยแล้วรับน้ำหนักได้ประมาณตัวละ ๕๐ กิโลกรัม วัวต่าง ๑ ตัว เดินทางได้ประมาณ ชั่วโมงละ ๓ กิโลเมตร ถ้าพื้นราบอาจเร็วกว่านี้เล็กน้อย ในเวลา ๑ วันวัวต่าง เดินทางได้ประมาณ ๕ - ๖ ชั่วโมง คือเริ่มต้นตั้งแต่ ๕.๐๐ นาฬิกา แล้วพัก ประมาณ ๑๐.๐๐ นาฬิกา หรือ ๑๑.๐๐ นาฬิกา แต่บางที่พ่อค้าวัวต่างอาจเดินทางเข้าตรูกว่านี้ การพักการเดินทางแต่ละวันไม่เกิน ๑๑.๐๐ นาฬิกา ในเวลาบ่ายไม่มีการเดินทาง ดังนั้นในเวลา ๑ วัน พ่อค้าวัวต่างเดินทางได้ ประมาณ ๑๕ - ๒๐ กิโลเมตร

การฝึกวัวต่าง การฝึกวัวต่างใช้เวลาประมาณไม่เกิน ๑ สัปดาห์ มีวิธีการฝึกดังนี้

วันที่ ๑ เอาคอวัวใส่ในหลักซึ่งปักไว้ ๒ ด้าน แล้วใช้เชือกผูกอย่าให้วัวดิ้นหลุด ต่อจากนั้นก็เอาต่างบรรทุกดินใส่ไว้บนหลังวัวประมาณ ๒ - ๓ ชั่วโมง แล้วปล่อยวัวออกจากหลัก

วันที่ ๒ เอาต่างบรรทุกหลังวัวตามปกติแล้วให้วัวเดินเวียนหลักประมาณ ๔ ชั่วโมง

วันที่ ๓ เอาต่างบรรทุกหลังวัว แล้วจูงวัวให้เดิน มีคนเดินนำหน้า ๑ คน ตามหลัง ๑ คน

วันที่ ๔ เอาต่างบรรทุกหลังวัว แล้วปล่อยให้กินหญ้ากับวัวตัวอื่น ๆ

วันที่ ๕ ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับวันที่ ๔

วันที่ ๖ , ๗ วัวซึ่งฝึกผ่านผ่านวิธีการดังกล่าวแล้วก็สามารถใช้งานได้

๔. ลักษณะของกองคาราวานวัวต่าง

เนื่องจากการเดินทางระหว่างเมืองต่อเมือง กองคาราวานต้องผ่านภูมิประเทศกันดาร ประกอบด้วย ป่าไม้ ภูเขา หุบเขา และสัตว์ร้ายนานาชนิด การเดินทางจึงต้องรวมกันเป็นหมู่พวกจำนวนหลาย ๆ คน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเดินทาง ในการเดินทางแต่ละครั้งพ่อค้าวัวต่างในหมู่เดียวกันหรือต่างหมู่บ้านห่างไกลออกไปต้องนัดหมายเพื่อเดินทางไปพร้อม ๆ กัน ใน ๑ กองคาราวานประกอบด้วย พ่อค้าวัวต่าง หรือ บางทีเรียกว่า นายฮ้อย ประมาณ ๓ - ๕ คน พ่อค้าวัวต่างแต่ละคนอาจมีวัวต่างของตนเองประมาณ ๑๐ - ๖๐ ตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละบุคคล วัวต่าง ๑๐ ตัว ต้องมีคนควบคุม ๑ คน ถ้าพ่อค้าวัวต่างมีวัวต่างมาก ๆ ก็ต้องจ้างลูกจ้าง ซึ่งเป็นชาวนาในหมู่บ้านควบคุมวัวต่างของตนเอง ใน ๑ คาราวาน อาจมีวัวต่างตั้งแต่ ๓๐ ตัว - ๑๐๐ ตัว หรืออาจมากกว่านั้นเล็กน้อย สำหรับนายฮ้อยหรือพ่อค้าวัวต่างอาจมีตั้งแต่ ๓ - ๖ คน ลูกจ้างขึ้นอยู่กับจำนวนวัวต่างในกองคาราวาน ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งในการใช้บุคคลควบคุม กองคาราวาน กล่าวคือบางครั้งพ่อค้าวัวต่างอาจไม่จ้างลูกจ้าง แต่ใช้พี่น้องในครอบครัวเดียวกันควบคุมวัวต่าง

อัตราค่าจ้างลูกจ้างประมาณเดือนละ ๕ - ๘ บาท (ประมาณ ค.ศ. ๑๙๒๗ - ๑๙๓๗)^๔ ค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่มในขณะที่เดินทางค้าขายเป็นของนายจ้าง

ราคาวัวต่าง ประมาณตัวละ ๒๐ - ๔๐ บาท (ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๒ - ๑๙๔๕) และหลังจากนั้นราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ ใน ค.ศ. ๑๙๕๖ ราคาวัวต่างประมาณตัวละ ๘๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท^๕

ในการเดินทาง วัวต่างต้องเดินตามกันเป็นทิวแถว โดยมีหัวหน้าเป็นจำฝูง นำหน้า หัวหน้าอาจมีผางลงบนหลัง หรือกระดิ่ง (เต็ง) แหวงไว้ที่คอ สำหรับวัวตัวอื่น ๆ ก็มีกระดิ่งแขวนคอเช่นเดียวกัน การแขวนกระดิ่งก็เพื่อเป็นสัญญาณในการเดินทางกลางป่าและเพื่อบอกให้ทราบว่กองคาราวานได้มาถึงหมู่บ้านแล้ว

ประชาชนจะได้ซื้อสินค้าจากพ่อค้าวัวต่างได้ วัวนามีกระจกใสปิดครอบที่ขอบตา มีหน้ากากสำหรับป้องกันแมลง ที่ปากมีตะกร้า (ซองซูยาปาก) ครอบเพื่อป้องกันมิให้วัวกินหญ้าในขณะเดินทาง

หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจในการเดินทางแต่ละวัน พ่อค้าวัวต่างก็ต้องหยุดพักที่ “ปาง” พ่อค้าวัวต่างต้องเลือกทำเลที่มีน้ำ และหญ้าอุดมสมบูรณ์ ควรเป็นที่ราบ หรือ หุบโล่ง ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย และสัตว์ป่า ซึ่งคอยรบกวนให้กองคาราวานแตกตื่น การนอนพักที่ปางในเวลากลางคืน ต้องจัดทำด้วยความระมัดระวัง มีเวรยามป้องกันอันตรายอย่างใกล้ชิด ที่ปางไม่มีบ้านพักถาวร ดังนั้นเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลาน พ่อค้าวัวต่างจึงต้องนอนบนตาง แล้วใช้กิ่งไม้ทำเป็นเพิงพักชั่วคราว เพื่อป้องกันน้ำค้าง ถ้าคืนใดฝนตกก็เปียกปอนทั้งกองคาราวาน

ภาพประกอบ ๕ ลักษณะการเดินทางของกองคาราวานวัวต่าง

ตอนที่ ๑

นายชัย

รวมนำ

วัวต่าง (ตัวที่ ๑)

ลูกจ้าง

วิวต่าง (ตัวที่ ๒๐)

ต่าง

ตอนที่ ๒

นายชัย

วัวน้ำ

วัวต่าง (ตัวที่ ๒๑)

ลูกจ้าง

วัวต่าง (ตัวที่ ๔๐)

นายชัย

รวมนำ

วัวต่าง (ตัวที่ ๔๗)

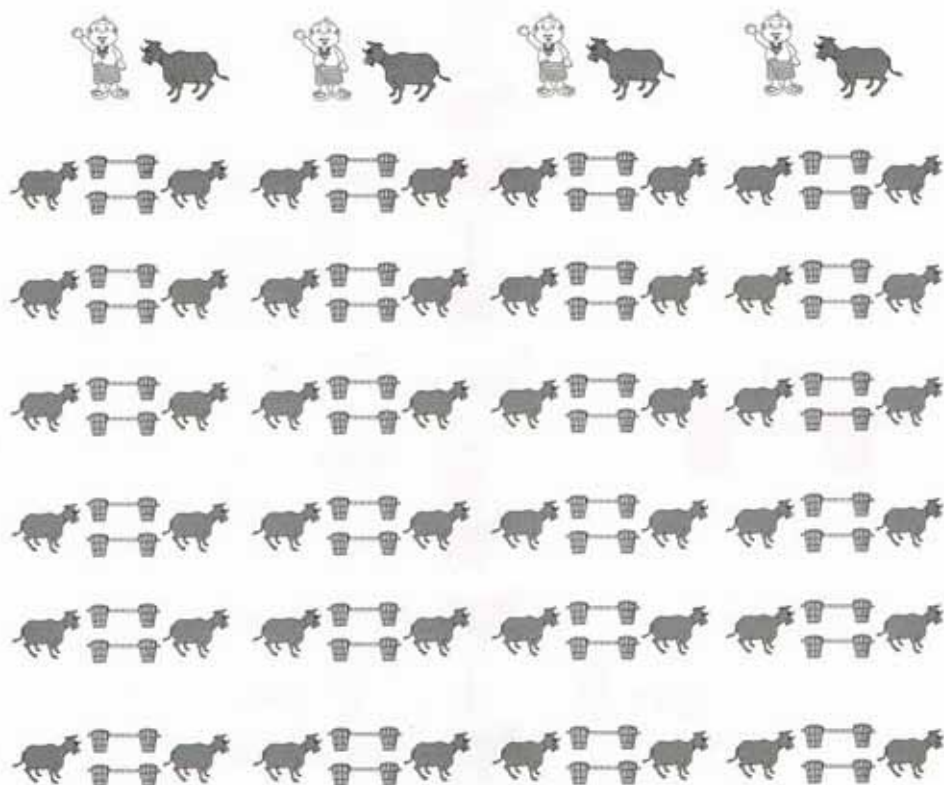

ត្រូវបង្កើន

จัดเป็นกองคาราวานต่อไปเรื่อย

ที่มา : สรุปจากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือ (มากกว่า 20 คน)

ภาพประกอบ ๖ แผนผังแสดงที่พักของกองคาราวานวัวต่าง

ที่มา : สรุปจากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือ (มากกว่า 20 คน)

เชิงอรรถ

๑ ฤดูแล้ง หมายถึงระยะเวลาของฤดูหนาวและฤดูร้อน ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - มิถุนายน ราคานี้ฝนไม่ตก เหมาะแก่การเดินทางค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง

๒ เมือง ทำจากใบของต้นชา ประชาชนในภาคเหนือนิยมกินเมือง ตูรายละเอียดใน Edward Van Roy, **Economic Frontiers : A Study of Economics in the Hills of Northern Thailand**, Ph.D.Thesis, University of Texas, ๑๙๖๕.

๓ นายเหมือง นายฝ่าย เป็นหัวหน้าในการจัดทำและควบคุมชาวบ้าน ในการดูแลรักษา เหมือง ฝ่าย ตลอดจนควบคุมการใช้แร่จากลำเหมือง

๔ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ต่าง คำปัน สวนชะ (อายุ ๕๗ ปี, ค.ศ.๑๙๘๑) และพ่อคำวู้ต่าง เทพ กันทวงค์ (อายุ ๘๐ ปี, ค.ศ.๑๙๘๑) แห่งหมู่ที่ ๑ ตำบลในเวียง และตำบลเวียงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑

๕ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ต่าง มี ปัญญาคำ (อายุ ๖๕ ปี ค.ศ. ๑๙๘๑) หมู่ที่ ๓ ตำบลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๘๑ และพ่อคำวู้ต่าง แก้ว ใจกว้าง (อายุ ๘๘ ปี ค.ศ. ๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๖๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลดอนแก้ว อำเภอแมริ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม ค.ศ.๑๙๘๐

๖ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ต่าง สุริยา คำปาย (อายุ ๗๖ ปี ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๓๗/๑ หมู่ที่ ๓ บ้านทุ่งกองมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑ และพ่อคำวู้ต่าง บุญสม หัตถชัย (อายุ ๔๓ ปี ค.ศ. ๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑ ตำบลปางปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑.

๓

การค้าขายของพ่อค้าต่าง

๑. ลักษณะการค้าขายในภาคเหนือก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การค้าขายในภาคเหนือและการค้าขายในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยไม่มีมากนัก* โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมือง การค้าที่ปรากฏหลักฐานในประวัติศาสตร์ เป็นการค้าระหว่างเจ้าเมือง , ชุนนาง หรือพ่อค้าในเมืองกับต่างประเทศ สำหรับประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนที่ห่างไกลจากเมือง การค้ามีบ้างแต่ก็เบาบาง ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านชนบทของประเทศไทยมีลักษณะการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง มิได้ผลิตเพื่อขาย แต่ละหมู่บ้านมีผลผลิตเกือบเพียงพอในการยังชีพ การแลกเปลี่ยนมีบ้างเฉพาะสินค้า หรือสิ่งของที่ไม่สามารถจัดหาวัตถุดิบได้ในหมู่บ้าน หรือบริเวณใกล้เคียง หรือประเภทสินค้าฟุ่มเฟือย แต่สินค้าประเภทหลังจำหน่ายให้แก่เจ้านายมากกว่าชาวนาในชนบท การแลกเปลี่ยนสินค้ามีอยู่ในปริมาณจำกัด

เฉพาะกรณีภาคเหนือในช่วงก่อนกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ สินค้าที่แลกเปลี่ยนได้แก่ เกลือ เมียง เครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก ผ้าไหม ปลาแห้ง ฯลฯ แต่หลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มาแล้ว เสื้อผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข และสินค้าสำเร็จรูปอื่น ๆ ก็มีบทบาทในการแลกเปลี่ยนเพิ่มมากขึ้น^๖ ระบบการผลิตก็เปลี่ยนแปลงเป็นระบบการผลิตเพื่อขาย

หลังจากที่อังกฤษ ได้ทำสัญญาค้าขายกับพม่าในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ แล้ว สินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษ ก็ได้ส่งเข้ามาขายในพม่ามากยิ่งขึ้น และสินค้าดังกล่าว ก็ได้ไหลเข้าสู่ดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะมีพรมแดนติดต่อกัน พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้นำสินค้าสำเร็จรูปจากเมืองมะละแหม่งในประเทศพม่า ส่งเข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ^๗ เพื่อให้การค้าขายสะดวกยิ่งขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๘๕๖ รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษจึงได้ตกลงเรื่องการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า อนุญาตให้ใช้เงินแถบ (รูปี) เงินแท่ง ทองแท่ง และเงินบาท เป็นสื่อกลางในการซื้อขายสินค้านี้ระหว่างพ่อค้าอังกฤษ คนในบังคับอังกฤษ กับประชาชนในภาคเหนือได้^๘ การแลกเปลี่ยนสินค้าในภาคเหนือจึงได้ใช้เงินตราทั้งประเภทเงินไทย และเงินรูปี แทนการแลกเปลี่ยนในระบบการแลกเปลี่ยนในระบบการแลกเปลี่ยนของต่อสิ่งของ (Barter System) ซึ่งใช้กันมากในสมัยก่อน

๒. สินค้าเข้าในภาคเหนือ

สินค้าเข้าในภาคเหนือซึ่งเกี่ยวข้องกับพ่อค้าชาวต่าง ในระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท

๒.๑ **ประเภทสินค้าหายาก** ในท้องถิ่นผลิตเองไม่ได้ หรือถ้าทำได้ก็กระทำด้วยความยากลำบาก สินค้าประเภทนี้ได้แก่ เกลือ เมียง หรือเครื่องใช้

ทำด้วยโลหะ ในหมู่บ้านบริเวณหุบเขาอาจต้องการปลาแห้ง ปลาเค็มอีกด้วย
สินค้าประเภทนี้ประชาชนในหมู่บ้านต้องนำมาจากท้องถิ่นภายนอกตั้งแต่
สมัยโบราณมาแล้ว เช่น เกลือในภาคเหนือได้มาจากแหล่งผลิต ๓ แห่ง คือ

เกลือทะเลจากภาคกลาง ในสมัยราชวงศ์มังราย ได้ปรากฏหลักฐาน
ว่ามีการค้าขาย ระหว่างเมืองเชียงราย เมืองลำพูน กับเมืองกรุงศรีอยุธยา แต่
ไม่ได้ระบุเด่นชัดว่า พ่อค้าจากอยุธยานำสินค้าอะไรมาขายบ้าง^{๖๖} อย่างไรก็ตาม
สังฆราชปาลเลกัวซ์ ซึ่งเดินทางเข้ามาในเมืองไทยในปี ค.ศ.๑๘๒๔ ได้บันทึก
ไว้ว่า เกลือเป็นสินค้าที่สำคัญมากในเมืองเชียงใหม่ ต้องส่งขึ้นไปจากกรุงเทพฯ
และขายได้ราคาดีมาก^{๖๗} ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ พ่อค้าเรือระหว่างเชียงใหม่
- กรุงเทพฯ ก็อธิบายว่าเกลือจากหัวเมืองชายทะเลในภาคกลางเป็นสินค้าเข้า
ที่สำคัญอย่างหนึ่งของภาคเหนือนอกเหนือจากสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงาน
อุตสาหกรรม^{๖๘}

เกลือทะเลจากมะละแหม่งในพม่า มีหลักฐานปรากฏชัดว่า เกลือทะเล
จากมะละแหม่งได้ถูกส่งเข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ โดยผ่านทางแม่สอด
จังหวัดตาก

นอกจากนี้ยังมีนายท่าเกลือ ทำหน้าที่เก็บภาษีด้วย^{๖๙} การลำเลียงเกลือ
และสินค้าอื่น ๆ จากมะละแหม่งส่วนมากใช้ วัวต่าง ม้าต่าง หรือใช้กรรมกร
หาบสินค้า^{๗๐}

เกลือจากเมืองน่าน นอกจากเกลือทะเล ประชาชนในภาคเหนือยัง
บริโภคเกลือสินเธาว์ ซึ่งมีอยู่ในบริเวณตำบลบ่อเกลือเหนือ บ่อเกลือใต้ อำเภอบัว
ป่า จังหวัดน่าน และบริเวณตามหุบเขาและลำธารในเขตอำเภอแม่จัน การ
ลำเลียงเกลือจากบริเวณบ่อเกลือซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณภูมิประเทศที่เป็นป่าและภูเขา
กระทำได้โดยการบรรทุกเกลือบนวัวต่าง เกลือสินเธาว์จากเมืองน่าน ได้ส่งไป
จำหน่ายยังเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ นอกจากนี้พ่อค้าจีนฮ่อจากยูนนานยังซื้อ

เกลือสินเธาว์ เพื่อไปจำหน่ายในรัฐฉานและมณฑลยูนนานอีกด้วย^{๖๖}

นอกจากเกลือก็มีเหมือง เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ฯลฯ ซึ่งต้องจัดหาจากหมู่บ้านอื่น อย่างไรก็ตามสินค้าซึ่งต้องแลกเปลี่ยนจากหมู่บ้านอื่นมีปริมาณจำกัด อาจมีประมาณ ๒๐ % เท่านั้น ซึ่งต้องจัดหาจากหมู่บ้านภายนอกทางไกลออกไป พาหนะที่ใช้ลำเลียงส่วนมากก็เป็น วัวต่าง

๒.๒ สินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม สินค้าประเภทนี้เข้ามา มีบทบาทในหมู่บ้านประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ สินค้าจากโรงงานที่สำคัญได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ เช่น มีด หรือภาชนะอื่น ๆ^{๖๗} สินค้าประเภทนี้ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ โดยทางเรือ^{๖๘} แล้วนำมาจำหน่ายในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และอุตรดิตถ์ ต่อจากนั้นพ่อค้าวัวต่างก็ซื้อสินค้าเหล่านี้เข้าสู่หมู่บ้านอีกต่อหนึ่ง

สินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากถูกส่งจากกรุงเทพฯ โดยทางเรือแล้ว สินค้าดังกล่าวแล้วได้ส่งจากมะละแหม่งเข้ามาทางบกด้วยพาหนะวัวต่าง ม้าต่าง และการหาบหามเพื่อนำมาจำหน่ายในภาคเหนือ^{๖๙}

การเข้ามาของสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม มีผลในการทำลายหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่นการทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ยังเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งทำให้เกิดการผลิตเพื่อขายขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะประชาชนจำเป็นต้องหารายได้ส่วนหนึ่งไว้สำหรับซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงาน

๒.๓ สินค้าประเภทฟุ่มเฟือย เช่น สุรา บุหรี่ ผ้าไหม เครื่องประดับ ฯลฯ สินค้าเหล่านี้จำหน่ายให้แก่เจ้านาย และประชาชนในเมืองมากกว่าชาวบ้าน ในหมู่บ้านชนบท สินค้าประเภท ฟุ่มเฟือย ถ้าเป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมก็ส่งมาจากมะละแหม่ง และกรุงเทพฯ แต่ถ้าเป็น ผ้าไหม พลอย ผืน หมวกฟาง หม้อทองเหลือง เป็นสินค้าของจีนฮ่อมาจากยูนนาน^{๗๐}

๓. สินค้าออกจากภาคเหนือ

สินค้าออกจากภาคเหนือ ซึ่งพ่อค้าวัวต่งนำมาจำหน่ายในเมืองส่วนมาก เป็นผลิตผลในท้องถิ่น เช่น ผัก ผลไม้ หรือประเภทของป่า เช่น เขาสัตว์ หนังสัตว์ น้ำมันยาง น้ำผึ้ง ซี้ครั่ง เมื่อขายสินค้านี้ดั่งกล่าวแล้ว พ่อค้าวัวต่งก็ซื้อสินค้าสำเร็จรูป เช่น เสื้อผ้า ด้าย ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เทียนไข เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ นอกจากนี้ยังซื้อสิ่งของหายากและผลิตเองไม่ได้ เช่น เกลือ ปลาแห้ง เพื่อกลับเข้าไปขาย ในหมู่บ้านที่เดินทางผ่าน^{๓๓}

ถ้าเปรียบระหว่างสินค้าเข้า กับสินค้าออกจากหมู่บ้านแล้ว จากการศึกษา พบว่าสินค้าออกจากหมู่บ้านมีน้อย ถ้ามีบ้างก็เป็นผลิตผลในท้องถิ่น หรือของป่า แต่สินค้าเข้ามีมากกว่า ส่วนมากเป็น เสื้อผ้า เชื้อเพลิง ของใช้ทำด้วยโลหะ และอาหารประเภทปลาแห้ง และเกลือ

เนื่องจากชาวนาในหมู่บ้านไม่มีผลิตผลหลักในการส่งเป็นสินค้าออก จึงส่งผลกระทบให้ชาวนาไม่มีรายได้หลักในการยังชีพ และซื้อสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมมากนัก ดังนั้นถึงแม้ว่าผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมจะกระทบและทำลายหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ก็ไม่รุนแรงและรวดเร็วเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะชาวนาขาดรายได้หลักดังกล่าวแล้ว

๔. เส้นทางการค้า

เส้นทางการค้าที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับพ่อค้าวัวต่งในภาคเหนือของประเทศไทย จำแนกได้เป็น ๓ เส้นทางดังนี้

๔.๑ เส้นทางบก ระหว่างมะละแหม่ง - ภาคเหนือของประเทศไทย
- รัฐฉานในพม่า และยูนนาน

๔.๒ เส้นทางเรือ ระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือของประเทศไทย

๔.๓ เส้นทางบกสายสั้น ๆ เชื่อมระหว่างเมืองต่อเมืองในภาคเหนือ

๔.๑ เส้นทางบกเชื่อมระหว่างมะละແหม່ງ - ภาคเหนือ - รัฐฉาน และยูนนาน เส้นทางนี้เป็นเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ กองคาราวาน ย่อจากยูนนานและเงี้ยวจากรัฐฉาน เดินทางผ่านภาคเหนือของประเทศไทย เพื่อไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มะละແหม່ງ แล้วนำสินค้าดังกล่าว เร่ขายตามเมืองที่ตนเองเดินทางผ่าน พ่อค้าเร่เหล่านี้ก่อนออกเดินทางได้นำ ผลผลิตจากท้องถิ่นของตนเองมาขายในหมู่บ้านซึ่งเดินทางผ่าน แล้วซื้อผลผลิต ในหมู่บ้านซึ่งเดินทางผ่าน เพื่อนำไปขายยังหมู่บ้านอื่น ๆ อีก เมื่อถึงมะละແหม່ງ ก็ซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมกลับไป

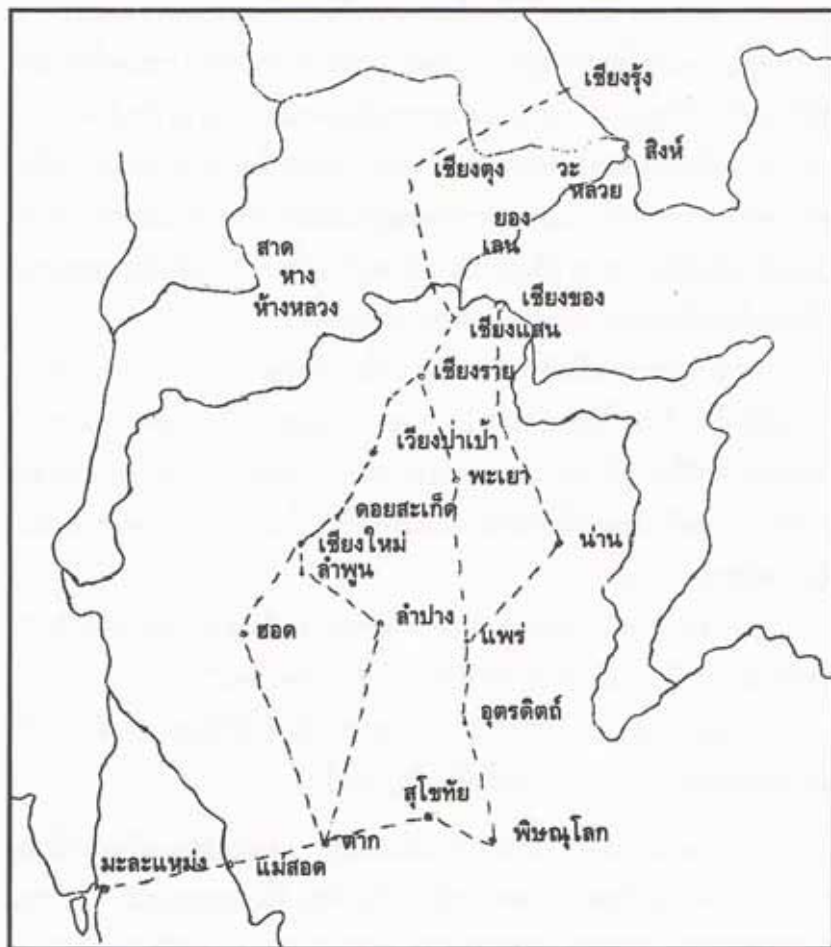
กองคาราวานซึ่งเดินทางผ่านสายนี้มี จีนฮ่อ เงี้ยว และคนไทยใน ภาคเหนือบ้าง จีนฮ่อใช้ม้าเป็นสัตว์พาหนะ เงี้ยวและไทยใช้วัวต่าง นอกจากนี้ ยังมีพ่อค้าชาติอื่น ๆ อีกเช่น พม่า แชนปาเกีสถาน^{๓๓} และคนในบังคับของอังกฤษ ชาติอื่น ๆ พ่อค้าเร่เหล่านี้บางครั้งได้เดินทางเข้าไปในลาว และภาคตะวันออก เฉียงเหนือของประเทศไทย^{๓๔}

การค้าสายนี้ แม่สอด จังหวัดตากนับว่าเป็นด่านการค้าที่สำคัญ^{๓๕} สำหรับเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ คือ เชียงใหม่^{๓๖}

พ่อค้าวัวต่างจากเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือซึ่งได้เดินทางไปค้าขายยัง เมืองมะละແหม່ງ มีเส้นทางการค้าที่สำคัญ ดังนี้

๔.๑.๑ เส้นทางระหว่างมะละແหม່ງ - แม่ฮ่องสอน เส้นทางนี้กอง คาราวานวัวต่างได้เดินทางผ่านสถานที่สำคัญ ดังนี้ คือ มะละແหม່ງ - ปาพูน (Paphoon) - แม่สอด - แม่ระมาด - ท่าสองยาง - แม่ตื่น - วัวลูง - ป่อหลวง - แม่ลาย - แม่ทะ - แม่สะเรียง ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๑ เดือน พ่อค้าบางคนอาจเดินทางต่อไปยังแม่ฮ่องสอน โดยผ่านแม่ลาน้อย

ภาพประกอบ ๗ แผนที่แสดงการเดินทางของ
กองคาราวาน จีนฮ่อ และเจียว

ที่มา : สรุปจากการสัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือ
และคำอธิบายในบันทึกของ Halt S. Hallett.

แม่ลาหลวง ขุนยวม และถึงแม่ฮ่องสอน^{๒๐}

ในการเดินทางค้าขายระหว่าง แม่ฮ่องสอน กับมะละแหม่ง พ่อค้าวัวต่างบางคนใช้เส้นทางลัด โดยเริ่มต้นเดินทางจากแม่ล่าน้อย หรือ แม่สะเรียง แล้วเลียบลำน้ำแม่ยวม ลำน้ำสาละวินในพม่าเพื่อเดินทางมายังมะละแหม่ง^{๒๑}

สินค้าซึ่งพ่อค้าวัวต่างซื้อไปขายเป็นพืชผลในหมู่บ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ข้าวกระเทียม หัวหอม จากแม่ล่าน้อย หรือ ข้าวหมาก พลู จากท้องถื่นของตน นอกจากนี้ก็มีผลผลิตจากป่า เช่น น้ำผึ้ง หนังกสัตว์ เขาสัตว์ หรือบางทีพ่อค้าวัวต่างต้องการไปซื้อสินค้ามากกว่านำสินค้าจากหมู่บ้านไปจำหน่าย สินค้าซึ่งซื้อไปจำหน่าย ได้แก่ เกลือ ปลาแห้ง น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข ด้าย เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ฯลฯ^{๒๒}

เส้นทางการค้าสายมะละแหม่ง - แม่สะเรียง - แม่ฮ่องสอน ได้หมดความสำคัญเมื่อได้มีการสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงสถานีนครเชียงใหม่ ในปี ค.ศ. ๑๙๒๑ ทั้งนี้ เพราะสินค้าจากกรุงเทพฯ ได้ลำเลียงโดยพาหนะรถไฟถึงเชียงใหม่ พ่อค้าวัวต่างจากแม่สะเรียง แม่ล่าน้อย ก็ได้เดินทางมาซื้อสินค้าที่เชียงใหม่แทน บ้านวังลู่ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางรวมสินค้าที่สำคัญทางด้านใต้ ก่อนสร้างทางรถไฟถึงเชียงใหม่สินค้าถูกลำเลียงจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาทางเรือ^{๒๓} แต่หลังจากนั้นแล้วก็ได้มีพ่อค้านำสินค้าจากเชียงใหม่มาจำหน่ายที่ฮอด เพื่อขายต่อไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยมีพ่อค้าวัวต่างเป็นคนกลางในการรับซื้อ

ระยะเวลาเดินทางจากแม่ล่าน้อย ถึงฮอด ประมาณ ๑๐ - ๑๒ วัน มีเส้นทางผ่าน ดังนี้ แม่ล่าน้อย - แม่สะเรียง - แม่ทะ - ป่อสะหรี่ - ป่อหลวง - นาคอเรือ - วังลู่ (ฮอด)^{๒๔} สินค้าที่ซื้อไปขาย พ่อค้าวัวต่างอาจขายในราคาที่สูงกว่าต้นทุน ตั้งแต่ ๓ - ๔ เท่า เช่น ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ชื่อน้ำปลาจากวังลู่ ขวดละ ๑.๒๕ บาท จำหน่ายที่แม่ล่าน้อย ขวดละ ๓.๕๐ บาท ซื้อเกลือ ๒๐

ลิตร ๕ บาท ขาย ๒๐ ลิตร ๒๕ บาท^{๓๗}

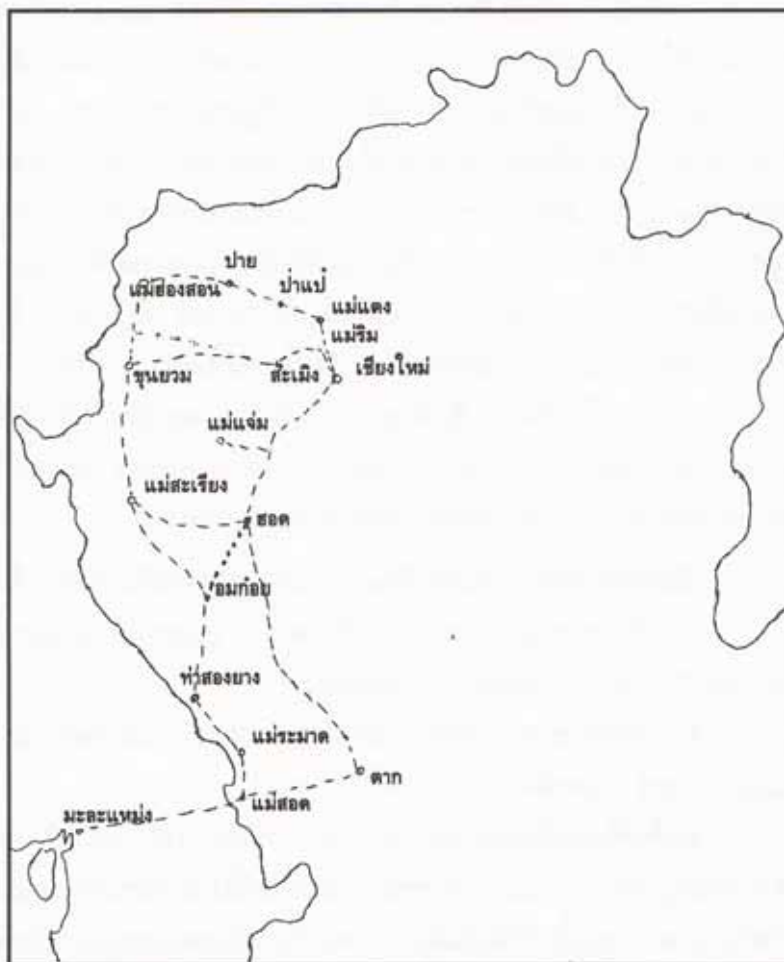
สำหรับพ่อค้าวัวต่างบริเวณขุนยวม อำเภอเมือง และอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นับตั้งแต่ได้มีการสร้างทางรถไฟถึงเชียงใหม่แล้ว ก็ได้เดินทางมาซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานต่างประเทศ และอาหารทะเล ที่เชียงใหม่มากยิ่งขึ้น พ่อค้าในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวแล้ว มักเดินทางตัดตรงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อมายังเชียงใหม่ เช่นพ่อค้าอำเภอขุนยวมก็เดินทางผ่านห้วยโป่ง - ดอยหนองเขียว - แม่แจ่ม - สะเมิง - ป่าแป๋ - แม่แตง หรือจากสะเมิง ตัดตรงมายังอำเภอแมริ่ม ใช้เวลาเดินทางจากขุนยวม ถึงป่าแป๋ ประมาณ ๑๖ วัน^{๓๘}

เมื่อพ่อค้าวัวต่างเดินทางมาถึงแมริ่ม ก็หยุดกองคาราวานไว้ แล้วเดินทางโดยพาหนะรถยนต์ เข้ามาซื้อสินค้าในเมืองเชียงใหม่^{๓๙}

๔.๑.๒ เส้นทางระหว่าง มะละແຫ່ງ - เชียงใหม่ เส้นทางนี้มีความสำคัญมาก ก่อนการสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงลำปาง (ค.ศ. ๑๙๑๖) และถึงเชียงใหม่ (ค.ศ. ๑๙๒๑) เพราะเส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางที่รวดเร็วกว่าเส้นทางอื่น ๆ ในการลำเลียงสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรม ประเภทสิ่งทอ เชื้อเพลิง เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ฯลฯ^{๔๐} เข้าสู่หมู่บ้านในภาคเหนือ นอกจากนี้ เส้นทางสายนี้ยังเป็นเส้นทางผ่านของกองคาราวานเงี้ยว และจีนฮ่อด้วย

จากรายการสินค้าเข้าในปี ค.ศ. ๑๙๑๑ พ่อค้าได้ซื้อสินค้าจากเมืองมะละແຫ່ງเข้ามาจำหน่ายในเชียงใหม่ เป็นเงิน ๒๘๖,๗๕๐ บาท แต่มีสินค้าออกจากเชียงใหม่ไปเมืองมะละແຫ່ງ เพียง ๔๐,๐๐๐ บาท^{๔๑} สินค้าที่เชียงใหม่ต้องการมาก คือ ผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด เครื่องเหล็ก เครื่องเรือน เกลือ ฯลฯ สำหรับสินค้าออกที่สำคัญได้แก่ ฝรั่ง สีสียด ชาสัตว์ หนังสัตว์ น้ำมันหมู ฯลฯ^{๔๒} ผลผลิตจากป่าซึ่งเป็นสินค้าออกเหล่านี้ พ่อค้าวัวต่างได้ซื้อจากหมู่บ้านหรือไม่กี่ชานนาในหมู่บ้านนำมาขายให้แก่พ่อค้าในเมืองเชียงใหม่ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกยังเมืองมะละແຫ່ງ หรือบางทีก็ล่องเรือลงมาขายกรุงเทพฯ^{๔๓}

ภาพประกอบ ๘ แผนที่แสดงการเดินทางของกองคาราวานวัวต่าง
ระหว่างมะละแหม่ง - แม่ฮ่องสอน และ แม่ฮ่องสอน - เชียงใหม่

ที่มา : สรุปรจากการสัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่างในเขต แม่สอ, แม่สะเรียง, ชุนยวม ,
แม่ฮ่องสอน , ปาย , สะเมิง และแม่ริม

เส้นทางการค้าขายระหว่างเชียงใหม่ - มะละแหม่ง นอกจากมีกองคาราวานวัวต่าง ม้าต่าง แล้วยังมีกรรมกรรับจ้างทาสินค้า โฮลส์ แฮมมวล ฮอลเลท (Holt S. Hallett) ซึ่งเข้ามาในภาคเหนือในปี ค.ศ. ๑๘๘๔ ได้บันทึกไว้ว่าในปีหนึ่ง ๆ มีกองคาราวาน ม้า ล่อ เดินทางผ่านเชียงใหม่ประมาณปีละ ๗๐๐ - ๑,๐๐๐ ตัว และมีกองคาราวานวัวต่างจากรัฐฉานประมาณปีละ ๗,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ ตัวนอกจากนี้ยังมีวัวต่างขนสินค้าระหว่างเชียงใหม่ - ลำปาง ประมาณปีละ ๓,๐๐๐ ตัว มีกรรมกรทาสินค้าจากมะละแหม่งผ่านเชียงใหม่เข้าสู่รัฐฉาน ประมาณปีละ ๔,๐๐๐ คน เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภาคเหนือ^{๓๔} ระยะในการเดินทางจากมะละแหม่งถึงระแหง ประมาณ ๗ วัน^{๓๕} ระยะเวลาเดินทางระหว่าง มะละแหม่ง - เชียงใหม่ประมาณ ๑๗ วัน^{๓๖}

กองคาราวานจีนฮ่อ ซึ่งเดินทางจากเชียงรุ่ง และเมืองตาลี ได้นำผ้าไหม หมวกฟาง กะทะทองแดง มันท่อ ฯลฯ เข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ นอกจากสินค้านี้แล้ว จีนฮ่อยังได้นำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายด้วย

เส้นทางที่กองคาราวานฮ่อ เดินทางประจำ แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ^{๓๗}

ก. เส้นทางระหว่าง ตาลี - เชียงตุง - เชียงราย แล้วแยกไป เชียงใหม่^{๓๘} - ตาก - แม่สอ - มะละแหม่ง

ข. เส้นทางระหว่าง ตาลี - เชียงตุง - เชียงราย แล้วตัดตรงมายัง พะเยา - แพร่ - อุดรดิตถ์

สินค้าที่จีนฮ่อซื้อจากภาคเหนือ ได้แก่ ฝ้ายดิบ เกลือ ปลาแห้ง และสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม สินค้าเหล่านี้นำไปจำหน่ายในยูนนาน สำหรับกองคาราวานเจียงก็ซื้อสินค้าจากภาคเหนือในลักษณะเช่นเดียวกับฮ่อ

ในขณะที่กองคาราวานของ ฮ่อ และเจียง เดินทางเข้ามาค้าขายในภาคเหนือแต่พ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือไม่นิยมเดินทางไปค้าขายในรัฐฉานและยูนนาน

ภาพประกอบ ๔ แผนที่แสดงการเดินทางของ
กองคาราวานวัวต่างระหว่าง มะละแหม่ง - เชียงใหม่

ที่มา : สรุปรจากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่าง เขต เชียงราย เชียงใหม่ ตาก

ทั้งนี้เพราะไม่มีความชำนาญในการค้าขาย จึงไม่สามารถแข่งขันกับเงี้ยวได้^{๙๙} เกี่ยวกับเรื่องนี้พ่อค้าชาวต่างคนไทยได้ให้เหตุผลที่ไม่ได้เดินทางขึ้นไปค้าขายกับเงี้ยวในรัฐฉาน และฮ่อในยูนนาน เพราะไม่มีความจำเป็นต้องขึ้นไปซื้อสินค้าในท้องถิ่นดังกล่าวแล้ว ในภาคเหนือมีสินค้าที่จำเป็นพร้อมบริบูรณ์กว่ารัฐฉานและยูนนาน^{๑๐๐}

๔.๑.๓ เส้นทางระหว่าง มะละແหม່ງ - น่าน เส้นทางสายนี้มีความสำคัญน้อยกว่าเส้นทางมะละແหม່ງ - เชียงใหม่ ทั้งนี้เพราะพ่อค้าเมืองน่านมักเดินทางล่องตามลำน้ำน่าน หรือเดินทางบกมาซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมและปลาแห้ง ที่ท่าอิฐ ท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์ มากกว่าที่เดินทางไปยังมะละແหม່ງ^{๑๐๑} แต่ก็มีพ่อค้าและกองคาราวานบางส่วนได้ใช้เส้นทางดังกล่าวแล้ว เช่น พ่อค้าไทย จีนฮ่อ เงี้ยว และ พม่า สินค้าซึ่งพ่อค้าซื้อจากมะละແหม່ງ ได้แก่ เสื้อผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข และสินค้าสำเร็จรูปอื่น ๆ จากโรงงานอุตสาหกรรม

การเดินทางค้าขายระหว่างมะละແหม່ງ กับ น่าน กองคาราวานได้เดินทางจากมะละແหม່ງ - ผาปูน - แม่สอດ - ดาก - สุโขทัย - พิษณุโลก - อุตรดิตถ์ - แพร่ - น่าน พ่อค้าบางคนอาจเดินทางถึงเชียงคำแล้วล่องเรือตามลำน้ำโขง ถึงหลวงพระบาง - หนองคาย เพื่อซื้อไหมดิบ กายาน นำไปขายในพม่า^{๑๐๒} ที่เมืองหลวงพระบางนอกจากมีไหมดิบเป็นสินค้าออกที่สำคัญแล้ว หลวงพระบางยังเป็นแหล่งส่งควายเข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ควายจากหลวงพระบางได้ถูกส่งเข้ามาจำหน่ายในเชียงใหม่ ประมาณปีละ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ ตัว^{๑๐๓}

๔.๑.๔ เส้นทางมะละແหม່ງ - ลำปาง ก่อนสร้างทางรถไฟถึงลำปาง (ค.ศ. ๑๙๑๖) ก็ได้มีพ่อค้าชาวต่างจากลำปางเดินทางค้าขายกับมะละແหม່ງ เพื่อ

ซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับพ่อค้าในเมืองอื่น ๆ ของภาคเหนือ กองคาราวานเดินทางจากมะละแหม่ง - แม่สอ - ตาก แล้วเลียบแม่น้ำวังขึ้นมอลำปาง สำหรับกองคาราวานซึ่งต้องการเดินทางไปเชียงใหม่ก็เดินทางเลียบแม่น้ำปิง

เส้นทางการค้าระหว่างมะละแหม่งกับภาคเหนือของประเทศไทย ยังมีเส้นทางเล็ก ๆ ซึ่งไม่มีความสำคัญมากนักอีกหลายเส้นทาง เส้นทางดังกล่าวแล้วหมดความสำคัญเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงเชียงใหม่ ทั้งนี้เพราะสินค้าสำเร็จรูปได้ถูกส่งจากกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ เพื่อจำหน่ายในภาคเหนือ

สำหรับพ่อค้าซึ่งเดินทางค้าขายในเส้นทางนี้ ก็มีกองคาราวานม้าต่างของจีนฮ่อ กองคาราวานวัวต่างของเงี้ยวและคนไทย นอกจากนี้ยังมีพ่อค้า พม่า แยกปากีสถาน พ่อค้าจีน และคนไทย พ่อค้าเหล่านี้อาจใช้คนหาบหาม หรือใช้ช้างบรรทุกสินค้าในการเดินทางค้าขาย

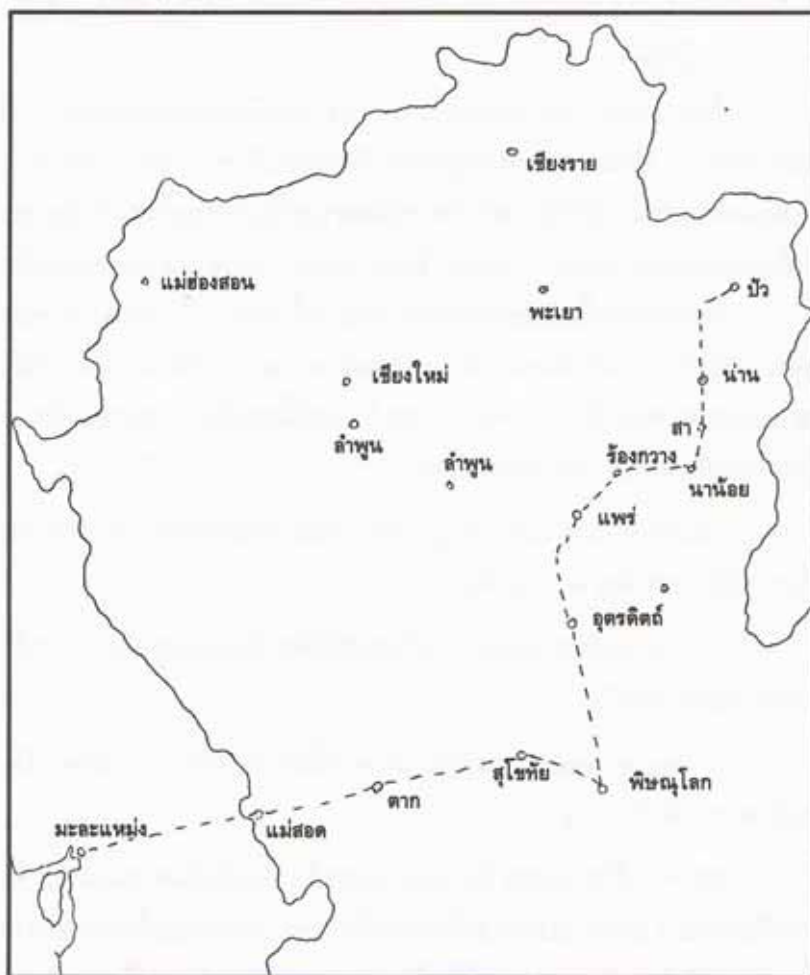
๔.๒ เส้นทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือของประเทศไทย
เส้นทางนี้มีสายสำคัญ ๒ สาย คือ

๔.๒.๑ เส้นทางแม่น้ำปิง เส้นทางนี้มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภาคเหนือ

๔.๒.๒ เส้นทางแม่น้ำน่าน เส้นทางนี้มีท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ

นอกจากเส้นทางแม่น้ำปิง แม่น้ำน่านแล้ว ก็ยังมีเส้นทางแม่น้ำวัง ซึ่งผ่านเมืองลำปาง เส้นทางแม่น้ำยม ซึ่งผ่านเมืองแพร่ เส้นทางแม่น้ำกวัง ซึ่งผ่านเมืองลำพูน^{๔๔} ลำน้ำดังกล่าวแล้วมีเรือค้าขายผ่านเช่นเดียวกัน แต่ก็เบาบางมากเมื่อเทียบกับลำน้ำ ปิง และน่าน

ภาพประกอบ ๑๐ แผนที่แสดงเส้นทางการค้าขาย
ระหว่าง มะละแหม่ง - น่าน

ที่มา : สรุปรจากบันทึกของ James McCarthy , Holt S. Hallett
และการสัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง ในเขตน่านแพร่และตาก

เส้นทางเรือเหล่านี้ มีความสำคัญกับพ่อค้าวัวต่างอย่างไร พ่อค้าเรือซึ่งเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือ ได้ซื้อปลาแห้ง เกลือ หรืออาหารทะเลอื่น ๆ ตลอดจนสินค้าสำเร็จรูป เช่น เสื้อผ้า ผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข เครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก ฯลฯ บรรทุกขึ้นมาจากเรือ เพื่อมาจำหน่ายในเมืองในภาคเหนือ ต่อจากนั้นพ่อค้าวัวต่างก็ได้รับซื้อสินค้าเหล่านี้จากพ่อค้าเรือเพื่อนำเข้าไปจำหน่ายในหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง ในขณะเดียวกัน พ่อค้าวัวต่างก็ได้นำผลผลิตจากป่า และพืชผลพื้นบ้านบรรทุกวัวต่างมาขายให้แก่พ่อค้าเรือเพื่อส่งขายยังภาคกลางด้วย

การล่องเรือค้าขายระหว่าง กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ เส้นทางแม่น้ำปิง เส้นทางแม่เงา มีเรือหางแมลงป่อง หรือเรือแม่ปะ เดินทางค้าขายระหว่าง เชียงใหม่กรุงเทพฯ ก่อนสร้างทางรถไฟถึงเชียงใหม่ปีละมาก ๆ ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีเรือขนส่งสินค้าระหว่างเชียงใหม่ - กรุงเทพฯ ปีละประมาณ ๑,๐๐๐ ลำ เรือแต่ละลำบรรทุกสินค้าได้ประมาณ ๒ ๑/๒ ตัน^{๙๙} การเดินเรือไป - กลับ เสียเวลาประมาณ ๒ - ๓ เดือน ทั้งนี้เพราะต้องผ่านเกาะแก่งใหญ่ ๆ ถึง ๓๒ แก่ง จากบริเวณเมืองฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ถึงจังหวัดตาก นอกจากนี้ในฤดูแล้งน้ำตื้นเขินไม่สะดวกในการเดินเรือ บางครั้งต้องขุดทรายเพื่อให้เรือเดินได้^{๑๐๐}

สินค้าซึ่งพ่อค้าวัวต่างและชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้นำมาขายให้แก่พ่อค้าเรือแล้วพ่อค้าเรือส่งขายยังกรุงเทพฯ ได้แก่ ครั้ง สีเสียด หนังสัตว์ เขาสัตว์ น้ำมันหมู น้ำมันงา ฯลฯ สำหรับสินค้าเข้าซึ่งพ่อค้าเรือซื้อมาจากภาคเหนือ ได้แก่ ผ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้าย ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เทียนไข สบู่ สุรา เครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก เกลือ ปลาแห้ง ฯลฯ ในการล่องเรือค้าขาย พ่อค้าต้องมีเงินทุนอย่างน้อย ๑๐,๐๐๐ รูปี^{๑๐๑} ทั้งนี้เพราะเรือสามารถบรรทุกสินค้าซึ่งซื้อจากกรุงเทพฯ ได้ถึงลำละ ๕,๐๐๐ รูปี^{๑๐๒} ดังนั้นถ้าใครเป็นพ่อค้าทางเรือต้องมีเงินทุนมากพอสมควร

ถ้าเปรียบเทียบกับพ่อค้าวัวต่างแล้ว พ่อค้าทางเรือย่อมมีเงินในการลงทุนมากกว่าพ่อค้าวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างมีวัวต่าง ๒๐ ตัว ชื่อน้ำมันก๊าดที่ลำปาง ปีบละ ๔ รูปี (ค.ศ. ๑๙๑๘) วัว ๑ ตัว บรรทุกน้ำมันก๊าดได้ ๒ ปีบ^{๙๙} ถ้าวัว ๒๐ ตัว บรรทุกได้ ๔๐ ปีบ คิดเป็นราคาน้ำมันก๊าดประมาณ ๑๖๐ รูปี ในการเดินทางพ่อค้าวัวต่างอาจมีเงินสตสำรองเพื่อใช้จ่ายในการเดินทางอีกประมาณ ๑๐๐ - ๑๕๐ รูปี ดังนั้น ถ้าพ่อค้าวัวต่างมีเงินประมาณ ๓๐๐ รูปี หรือน้อยกว่านั้น ก็สามารถควมวัวต่างถึง ๒๐ ตัว เดินทางค้าขายได้ ในกรณีของพ่อค้าวัวต่างที่ค้าขายเมียง อาจมีเงินลงทุนน้อยกว่านั้น เพราะเมียงราคาถูก เมียง ๓๕๐ กา ราคาประมาณ ๒ แถบ(รูปี) (ค.ศ. ๑๙๒๗) วัว ๑ ตัว บรรทุกเมียงได้ ๓๕๐ กา^{๑๐๐} ถ้าวัว ๒๐ ตัว ก็บรรทุกเมียงได้ ๗,๐๐๐ กา คิดเป็นเงินเพียง ๔๐ รูปี เท่านั้น

เส้นทางเรือสายแม่น้ำวัง มีเมืองลำปางเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ จากรายงานของทางราชการในปี ค.ศ. ๑๙๑๒ ปรากฏว่าในเดือนหนึ่ง ๆ มีพ่อค้าเรือชาวจีนได้นำสินค้าจากกรุงเทพฯ ส่งมาขายยังลำปางประมาณ ๔๐,๐๐๐ รูปี สินค้าส่วนมากเป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมของอังกฤษ^{๑๐๑} ในปี ค.ศ. ๑๙๑๑ มีสินค้าจากกรุงเทพฯ ส่งขายยังลำปางเป็นเงิน ๓๘๐,๗๐๐ บาท แต่มีสินค้าออกจกลำปางเพียง ๗๕,๖๐๐๐ บาท^{๑๐๒} เท่านั้น

เนื่องจากการขนส่งทางเรือเต็มไปด้วยความยากลำบาก ดังนั้นราคาสินค้า ซึ่งส่งจากกรุงเทพฯ เข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ จึงมีราคาสูงกว่าราคาสินค้าชนิดเดียวกันซึ่งจำหน่ายในกรุงเทพฯ หลายเท่า เช่น น้ำมันก๊าด ราคาสูงกว่า ๕ เท่า เกลือ ราคาเพิ่มขึ้น ๒๐ เท่า^{๑๐๓}

เส้นทาง ลำน้ำน่าน เป็นเส้นทางการค้าทางเรือสายสำคัญด้านตะวันออกระหว่างภาคเหนือ กับภาคกลาง ก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือ ทำอิฐ ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นศูนย์กลาง

การค้าที่สำคัญ สินค้าจากกรุงเทพฯ ได้ถูกส่งขึ้นมาขายที่ตลาดท่าอิฐ ต่อจากนั้นก็มีพ่อค้าวัวต่างจากเมืองแพร่ เมืองน่าน พะเยา และเชียงราย ได้นำข้าวเปลือก เขาสัตว์ หนังสือสัตว์ ขี้ผึ้ง ยาสูบ และผลิตผลจากป่าอื่น ๆ มาขายที่ตลาดท่าอิฐ ต่อจากนั้นได้ซื้อเกลือ น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เสื้อผ้า ปลาแห้ง ไปขายยังท้องถึงของตน พ่อค้าวัวต่างซื้อเกลือที่อุตรดิตถ์จำนวนหนึ่ง ราคา ๔ บาทสามารถนำไปขายที่พะเยาได้ราคาประมาณ ๒๕ - ๓๐ บาท^{๔๔}

นอกจากมีกองคาราวานของพ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือมาซื้อสินค้าที่ท่าอิฐแล้ว ยังมีกองคาราวานของฮ่อ เมี้ยว หรือ พ่อค้าชาติอื่น ๆ มาซื้อสินค้าที่ท่าอิฐด้วย ท่าอิฐจึงเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภาคเหนือด้านฝั่งตะวันออก ในขณะที่เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญด้านตะวันตก

๔.๓ เส้นทางบกสายสั้น ๆ (เส้นทางวัวต่าง) เชื่อมระหว่างเมืองต่อเมืองในภาคเหนือ เส้นทางวัวต่างซึ่งเชื่อมระหว่างเมือง หรือ ระหว่างเมืองกับหมู่บ้านในภาคเหนือมีเกือบทุก ๆ หมู่บ้าน แต่เฉพาะเส้นทางวัวต่างซึ่งเชื่อมระหว่างเมืองต่อเมือง ที่สำคัญยกตัวอย่างได้ ดังนี้

๔.๓.๑ เส้นทางระหว่างเชียงใหม่ - แม่มาลัย - ป่าแป๋ - เมืองปาย ระยะเวลาเดินทางประมาณ ๒๐ วัน เส้นทางนี้พ่อค้าวัวต่างนำข้าวสารจากเมืองปายมาขายที่ป่าแป๋ แล้วซื้อเมี่ยงจากป่าแป๋มาขายที่เชียงใหม่ ต่อจากนั้นก็ซื้อปลาแห้ง เกลือ น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข สบู่ เสื้อผ้า นำมาขายที่ป่าแป๋ และเมืองปาย สำหรับราคาสินค้า ชื่อน้ำมันก๊าดจากเชียงใหม่ถึงละประมาณ ๑ รูปี แล้วนำไปขายเมืองปายได้ถึงละ ๓-๔ รูปี ชื่อมะพร้าวผลละ ๕ สตางค์ ขายไปผลละ ๒๕ สตางค์^{๔๕} (ราคาสินค้า ประมาณ ปี ค.ศ. ๑๙๓๗)

๔.๓.๒ เส้นทางระหว่างเชียงใหม่ - ลำปาง เส้นทางนี้พ่อค้าวัวต่าง เริ่มต้นจากเชียงใหม่ ผ่าน ลำพูน แม่ทา ภูเขาขุนตาล ท่างฉัตร ลำปาง พ่อค้าวัวต่างจากเชียงใหม่ส่วนมากได้ซื้อเมี่ยงจากดอยสะเก็ด หรือป่าแป๋ แล้วนำไปขายที่ลำปาง แล้วซื้อเกลือ ปลาแห้ง น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เสื้อผ้า นำมาขายที่เชียงใหม่^{๕๖} ราคาน้ำมันก๊าดที่ลำปาง ปีบละ ๔ รูปี นำมาขายที่สะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ราคาน้ำมันก๊าดที่ลำปาง ปีบละ ๒๐ รูปี^{๕๗} (ประมาณ ค.ศ. ๑๙๑๗) ได้กำไรประมาณ ๕ เท่า การเดินทางจากเชียงใหม่ - ลำปาง เสียเวลาประมาณ ๔ วัน แต่ถ้านับระยะเวลาที่ต้องพักเพื่อซื้อขายสินค้าในหมู่บ้านแล้ว เสียเวลาประมาณ ๑ เดือน^{๕๘}

๔.๓.๓ เส้นทางระหว่างเชียงใหม่ - พะเยา - เมืองปง ใช้เวลาเดินทางไป - กลับ ประมาณ ๑ เดือน แต่ถ้ารวมระยะเวลาที่ต้องพักเพื่อซื้อขายสินค้าอีกประมาณ ๑ เดือน ดังนั้นการเดินทางค้าขายระหว่างเชียงใหม่ - พะเยา ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน หรือ ๒ ๑/๒ เดือน สินค้าซึ่งพ่อค้าวัวต่างนำมาจากเชียงใหม่ คือ เมี่ยง เมื่อขายเมี่ยงหมดแล้วก็ซื้อปลาแห้งจากพะเยา ยาเส้นจากเมืองปง มาขายที่เชียงใหม่ พ่อค้าซื้อเมี่ยงจากดอยสะเก็ด ๓๕๐ ก้า ราคา ๒ รูปี (ค.ศ. ๑๙๓๐) ขายที่พะเยา ๓๕๐ ก้า ราคา ๔ รูปี เมี่ยง ๓๕๐ ก้า สามารถแลกยาเส้นที่เมืองปงได้ ๑๐๐ ก้อน ยาเส้น ๑๐๐ ก้อน ขายที่เชียงใหม่ได้ ก้อนละ ๒๘ สตางค์ ยาเส้น ๑๐๐ ก้อน ขายได้เงินทั้งหมด ๒๘ บาท หรือประมาณ ๓๕ รูปี (คิดอัตราเทียบรูปีละ ๘๐ สตางค์) ในเวลา ๑ ปี พ่อค้าวัวต่างเดินทางค้าขายระหว่างเชียงใหม่ - เมืองปง ได้ประมาณ ๑ ครั้งเท่านั้น เพราะต้องทำนาและมีปัญหาจากการเดินทางในฤดูฝน พ่อค้าบางคนแต่ก็มีส่วนน้อยเมื่อเสร็จจากการค้าขายระหว่างเชียงใหม่ - เมืองปง แล้ว อาจเดินทางไปค้าขายยังเมืองอื่น ๆ อีก^{๕๙}

ภาพประกอบ ๑๓ แผนที่แสดงเส้นทางวัวต่าง (เฉพาะที่สำคัญ)
ในภาคเหนือของประเทศไทย

เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และจากบันทึกของ Holt S. Hallett

๔.๓.๔ เส้นทางท่าอิฐ - พะเยา - เชียงราย พ่อค้าวัวต่างในเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดพะเยาและเชียงราย ได้มาซื้อสินค้าจากท่าอิฐที่อุตรดิตถ์ พ่อค้าเหล่านี้อาจมาจากอำเภอฟาน ปง บัว เทิง เชียงคำ เชียงม่วน เชียงของ ฯลฯ สินค้าที่พ่อค้าวัวต่างนำมา ส่วนมากเป็นผลผลิตในท้องถิ่น เช่น พ่อค้าในอำเภอฟาน ซื้อพริก ฝ้าย หวาย ฝักรอ ข้าวสาร ข้าวเปลือก ผลมะแค่นำไปขายยังหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ผ่านไปยังท่าอิฐ แล้วซื้อเสื้อผ้า ปลา ร้า ปลาแห้ง เกลือ ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าดนำไปขายยังเมืองฟาน พ่อค้าจากเชียงของอาจซื้อไหม เงินแท่ง เงินเหรียญ จากลาวแล้วนำมาขายยังเมืองแพร่ อุตรดิตถ์ และเชียงราย^{๑๐}

๔.๓.๕ เส้นทางท่าอิฐ - แพร่ - น่าน เส้นทางสายนี้พ่อค้าเมืองแพร่เมืองน่านได้เดินทางมาเพื่อซื้อสินค้าประเภท ปลาแห้ง เกลือ เสื้อผ้า ด้าย ไม้ขีดไฟ เทียนไข น้ำมันก๊าด รวมทั้งสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งส่งจากกรุงเทพฯ ไปจำหน่ายในภาคเหนือ โดยใช้เส้นทางลำแม่น้ำน่าน สำหรับสิ่งของที่นำมาขายส่วนมากเป็นผลผลิตจากท้องถิ่น

ที่ตำบลบ่อเกลือเหนือ บ่อเกลือใต้ อำเภอปัว จังหวัดน่าน มีเกลือสินเธาว์และเกลือสินเธาว์นี้ เคยส่งไปจำหน่ายยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ก่อนมีการพัฒนาการคมนาคมทางบก พ่อค้าวัวต่างจากเมืองฟาน พะเยา ลำปาง เชียงคำ เชียงของ ปง เทิง ฯลฯ ได้มาซื้อเกลือสินเธาว์ที่อำเภอปัว สำหรับการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างระหว่าง อำเภอปัว กับอำเภอเมืองน่าน อธิบายได้ดังนี้

พ่อค้าวัวต่างจากอำเภอเมืองน่าน ซื้อเสื้อผ้า ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด ปลาแห้ง ปลาหู ข้าวสาร เพื่อนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับเกลือสินเธาว์ที่บ่อเกลือ ระยะทางจากอำเภอเมืองน่าน - อำเภอปัว ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๗ วัน เส้นทางผ่านตำบลเวียงจั้ง ตำบลตู่พงษ์ ตำบลอวน และอำเภอปัว ราคา

เกลือสินเธาว์ซื้อจากบ่อเกลือ ๑๕ กิโลกรัม เป็นเงิน ๕ บาท หรือกิโลกรัมละประมาณ ๓๓ สตางค์ แล้วนำมาขายปลีกกิโลกรัมละ ๑.๕๐ บาท (ค.ศ.๑๙๕๐)^{๖๖} เกลือ ๑๕ กิโลกรัม ขายได้เงิน ๒๒.๕๐ บาท วัว ๑ ตัว บรรทุกเกลือได้ประมาณ ๓๐ กิโลกรัม - ๕๐ กิโลกรัม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของวัวด้วย ดังนั้น วัว ๑ ตัว ในการเดินทางค้าขายเกลือ ๑ ครั้ง สามารถทำกำไรให้เจ้าของประมาณ ๓๕ - ๕๘ บาท ถ้ามีวัวต่าง ๑๐ ตัว จะได้กำไรจากการค้าขายเกลือสินเธาว์ประมาณ ๓๕๐ - ๕๘๐ บาท ในการเดินทางค้าขายระหว่างอำเภอเมืองกับอำเภอบัว ระยะเวลาไป - กลับ ๑๕ วัน ในการเดินทาง ๑๕ วัน จ่ายค่าลูกจ้างคนละ ๒๐ บาท (ค.ศ. ๑๙๕๐) สำหรับค่าอาหารและค่าใช้จ่ายอย่างอื่นในการเดินทาง เป็นหน้าที่ของนายจ้างจะต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งหมด^{๖๗}

เกลือสินเธาว์ที่อำเภอบัว นอกจากได้ส่งไปจำหน่ายในจังหวัดน่านแล้ว ก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือ (ก่อนค.ศ.๑๙๑๔) ยังได้ส่งไปจำหน่ายในจังหวัดภาคเหนืออื่น ๆ รวมทั้งประเทศลาว กองคาราวานของ เฉี้ยว และฮ่อ ก็ได้เดินทางมาซื้อเกลือในภาคเหนือ ประชาชนในภาคเหนือในอดีตก่อน (ค.ศ.๑๙๑๔) ยังบริโภคเกลือซึ่งนำมาจากสถานที่ต่าง ๆ ต่อไปนี้^{๖๘}

๑. เกลือทะเลจากมะละแหม่ง พ่อค้าซื้อจากมะละแหม่ง ผ่าน แม่สอด - ตาก แล้วเข้ามาจำหน่ายในภาคเหนือ

๒. เกลือทะเลจากกรุงเทพ ฯ

๓. เกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือ อำเภอบัว

สำหรับเส้นทางวัวต่างซึ่งเชื่อมระหว่าง เมืองต่อเมือง และระหว่างเมืองกับหมู่บ้านในภาคเหนือยังมีอีกมากมายหลายเส้นทาง แต่ที่ยกตัวอย่างก็เฉพาะเส้นทางที่สำคัญ ซึ่งเชื่อมระหว่างเมืองต่อเมืองในภาคเหนือ โดยยึดหลักว่าด้านตะวันตก มีเชียงใหม่เป็นจุดศูนย์กลาง สำหรับด้านตะวันออกมีท่าอิฐ เป็น

ศูนย์กลาง ศูนย์กลางการค้าดังกล่าวแล้วนอกจากมีพ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือมา
ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว ยังมีพ่อค้า เจริญ จากรัฐฉาน พ่อค้าพม่า
แขก กุลา จีนฮ่อ เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ายังดินแดนดังกล่าวแล้วด้วย
พ่อค้าวัวต่างคนไทยส่วนมากเป็นพ่อค้าภายในประเทศ จะเดินทางไปค้าขาย
ยังพม่า หรือลาวบ้าง ก็เฉพาะเขตใกล้เคียง เช่น เข้าไปพม่า บริเวณเชียงตุง
เข้าไปค้าขายเมืองลาว แถบหลวงพระบาง เมืองเงิน ฯลฯ แต่ก็ไม่มากและ
บ่อย ๆ นัก พ่อค้าต่างชาติ เช่น พ่อค้าเจริญ พ่อค้าจีนฮ่อ มักเป็นพ่อค้าระหว่าง
ประเทศที่คุมกองคาราวานค้าขาย ระหว่าง พม่า ไทย จีนตอนใต้ และประเทศ
ลาว ถ้าเปรียบเทียบระหว่าง เจริญ กับ ฮ่อ แล้ว ฮ่อเป็นพ่อค้าระหว่างประเทศ
ที่คุมกองคาราวานเดินทางค้าขายในระยะทางไกลกว่าเจริญ แต่เจริญก็ยังเป็น
พ่อค้าวัวต่างที่เดินทางค้าขายระยะทางไกลกว่า พ่อค้าวัวต่างคนไทย

เชิงอรรถ

๑ ดูรายละเอียดใน ชูลีห์ ชูชาติ เรื่องเดิม หน้า ๒๒ - ๖๗ , สุวิทย์ ไพบยวัฒน์ เรื่องเดิม หน้า ๓๖ - ๑๑๓ และ ๑๕๖ - ๑๖๓ , ศิริรินทร์ บุญโสธรสถิตย์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออก ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๙๘ เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ Chatthip Nartsupha , Suthy Prasartsret and Montri Chenvidyakarn, **The Political Economy of Siam** , ๑๙๑๐ - ๑๙๓๒ (Bangkok : The Social Science Association); James C. Ingram, **Economic Change in Thailand ๑๘๕๐ - ๑๙๗๐** (London : Oxford University Press, ๑๙๗๙) P. ๗ - ๓๗ และ Vander Heide "The Last Half Century" **Journal of Siam Society**, Psrt II ๑๙๐๖ P. ๗๑ - ๗๙

๒ ชูลีห์ ชูชาติ เรื่องเดิม หน้า ๓๑ - ๓๙ , ๖๐ - ๖๖

๓ Holt S. Hallett เรื่องเดิม หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑ และ ๒๙๖

๔ หม่อง ทิน อ่อง ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เพชร สุมิตร (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๙) หน้า ๑๓๗

๕ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๙๖

๖ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.ค.๒๖/๑๓ กรมหมื่นมเหศวรราชหฤทัย กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๑

๗ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ดำเนินพื้นเมือง เชียงใหม่จากต้นฉบับในลานอักษรไทยยวน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔) หน้า ๑๐

๘ ปาลเลกัวร์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกลนบุตร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖) หน้า ๔๐

๙ สัมภาษณ์ สงวน วิบูลย์สันติ (อายุ ๘๑ ปี , ค.ศ.๑๙๗๘) ที่บ้านเลขที่ ๑ ถนนเจริญประเทศ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๗๘

๑๐ กษ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕/๑๐ พระองค์เจ้าไตรศ ถึง มหาเสวกเอก เจ้าพระยามหุรร ล่วงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗

๑๑ Holt S.Hallett เรื่องเดิม หน้า ๑๐๔

๑๒ เรื่องเดิม หน้า ๑๖๔,๑๗๐ และ ๒๘๐ และ James McCarthy, **Surveing and Exploring in Siam** (London : John Murray, ๑๙๐๐) P.๘๐

๑๓ กษ.เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕.๓/๘ บันทึกเรื่องการต่อทางรถไฟจากนครลำปางไป นครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๑ และ Suthy Prasartset **A Study of Production and Trade of Thailand** , ๑๘๔๔ - ๑๙๔๐ Doctor's Thesis Sydney, The University of Sydney, P.

๑๔ ชูลิทธิ ชูชาติ เรื่องเดิม หน้า ๕๗ - ๖๐

๑๕ กษ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕.๓/๒ มิสเตอร์แอล. ไวเลอร์ เจ้ากรมรถไฟ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครสวรรค์ฯ ที่ ๑๑๑ ป. ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕ และ Virginia Thompson, **Thai : The New Siam** 2nd Edition (New York : Paragon Book , ๑๙๖๗) P. ๔๑๔ - ๔๑๕.

๑๖ H.Warington Smyth, **Note of A Journey on the Upper Mekkong, Siam** (London : John Murray, ๑๘๙๕) P ๑๘ - ๑๙ และ Holt H. Hallett เรื่องเดิมหน้า ๒๑๐ - ๒๑๓.

๑๗ Michael Moerman , **Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai Village**. (Berkeley : University of California Press, ๑๙๖๘) P. ๑๕๘ - ๑๖๑ : สัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่าง เหย่น คำบุญ และคนอื่นๆ ที่ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๑๙๘๑

๑๘ คาร์ล บ็อค สมัยพระปิยมหาราช แปลโดย เสฐียร พันธงชัย และ
อัมพร จุลานนท์ (กรุงเทพฯ : แพรวพินทยา ๒๕๐๕) หน้า ๒๕๗ - ๒๕๘ และ Suthep
Soonthornpasuch, **Islamic Identity in Chiangmai City : A Historical
and Structural Comparision of Two Communities** (Doctor of
Philosophy in Antropology University California, Berkeley , ๑๙๗๗)
P ๓๙ - ๔๔

๑๙ James McCarthy เรื่องเดิม หน้า ๑๐๔

๒๐ Suthep Soonthornpasuch. เรื่องเดียวกัน

๒๑ Holt S.Hallett เรื่องเดิม หน้า ๑๐๔

๒๒ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง จองหยุ่น วงศ์ศิริ อายุ ๗๖ ปี (๑๙๘๑) ที่บ้าน
เลขที่ ๑๑๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่
๑๐ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑

๒๓ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง จองหยุ่น วงศ์ศิริ และ Suthep
Soonthornpasuch เรื่องเดิม หน้า ๔๐

๒๔ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง ยง มณีเทอน อายุ ๗๘ ปี (๑๙๘๑) ที่บ้าน
เลขที่ ๔๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๑๐
มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑

๒๕ ชูสิทธิ์ ชูชาติ เรื่องเดิม หน้า ๕๗ และ Archibald Ross
Colquhoun เรื่องเดิม หน้า ๑๖๗.

๒๖ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง อ่อง วงศ์ศิริ อายุ ๕๓ ปี (ค.ศ. ๑๙๘๑) ที่
บ้านเลขที่ ๒๑๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่
๑๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑

๒๗ สรุปจากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่าง ตำบลแม่ลาน้อย

๒๘ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง อุปักเสน ยาวเรศ อายุ ๖๒๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑)
ที่บ้านเลขที่ ๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่

๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑

๒๙ ประมาณหลังทศวรรษที่ ๑๙๔๐ มีรถยนต์โดยสารแล่นจากเชียงใหม่ถึงแม่ริมและแม่แตง

๓๐ Suthy Prasartset เรื่องเดิม หน้า ๒๖๔ - ๒๖๘

๓๑ กจช. กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๕.๓/๒ มิสเตอร์ แอล. ไวลเลอร์เจ้ากรมรถไฟ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ที่ ๑๑๑๑ ป. ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๕๕

๓๒ กจช. กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕.๓/๘ บันทึกเรื่องการต่อทางรถไฟจาก นครลำปางไปนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

๓๓ ชูลิทธิ ชูชาติ เรื่องเดิม หน้า ๕๗ - ๖๐

๓๔ Holt S.Hallett เรื่องเดิมหน้า ๑๐๔

๓๕ James McCarthy เรื่องเดิม หน้า ๑๑๔

๓๖ Archibald Ross Colquhoun เรื่องเดิม หน้า ๑๑๘

๓๗ Holt S. Hallett เรื่องเดิม หน้า ๒๑๓

๓๘ เส้นทางระหว่าง เชียงราย - เชียงใหม่ ผ่าน แม่สรวย - เวียงป่าเป้า - แม่ทะจาน - ดอยสะเก็ด - เชียงใหม่

๓๙ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๐

๔๐ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ตต่าง แก้ว คิตชอบ อายุ ๘๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๑๒ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑

๔๑ ดูรายละเอียดในข้อ ๒.๒ ของบทนี้ ว่าด้วยเรื่องเส้นทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือ

๔๒ James McCarthy เรื่องเดิม หน้า ๑๑๔

๔๓ Holt S. Hallett เรื่องเดิม หน้า ๑๐๔

๔๔ ดูภาพประกอบ ๓ แผ่นที่แสดงแม่น้ำในภาคเหนือประกอบการอธิบาย

๔๕ Suthy Prasartset เรื่องเดิม หน้า ๒๖๔

๔๖ คาร์ล บ็อค เรื่องเดิม หน้า ๑๕๕ - ๑๖๗ : Archibald Ross Colquhoun เรื่องเดิม หน้า ๑๖๗ และ A Cecil Carter.ed. **The Kingdom of Siam.** (New York : The Knickerbocker Press, ๑๙๐๔) P. ๒๓๑ - ๒๓๒

๔๗ ๑ รูปี = ๗๘ สตางค์ (อัตรานี้ขึ้นลงได้)

๔๘ สัมภาษณ์ นายสงวน วิบูลย์สันติ พ่อค้าเรือ อายุ ๘๑ ปี (๑๙๗๘) ที่บ้านเลขที่ ๑ ถนนเจริญประเทศ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ.๑๙๗๘ และ นายอึ้งหยิ่ง แซ่โค้ง พ่อค้าทางเรือ อายุ ๘๕ ปี (๑๙๗๙) ที่วัดอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๗๙

๔๙ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง มา ก้าวินนะ อายุ ๓๓ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) ที่บ้านเลขที่ - หมู่ที่ ๕ ตำบลสะเมิง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๙๗๙

๕๐ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง นวล พรหมเมศจิต อายุ ๗๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๗๗ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าป้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๕๑ เรื่องเดิม หน้า ๒๕๐

๕๒ กจช. กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๕.๓/๒ มิสเตอร์ แอล ไวลเลอร์ เจ้ากรมรถไฟ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง นครสวรรค์ ที่ ๑๑๑๑ ท. ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕

๕๓ Suthy Prasartset เรื่องเดิม หน้า ๒๗๐

๕๔ Michael Moerman เรื่องเดิม หน้า ๑๕๙,๑๖๖-๑๖๘

๕๕ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง คำ ชุ่มหมื่น อายุ ๖๘ ปี (ค.ศ. ๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๕๑/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอป่าป้อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑

๕๖ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง ชันแก้ว พรหมกร อายุ ๘๐ ปี (๑๙๗๙) ที่บ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๓ ตำบลป่าป้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๗๙

๕๗ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง มา กำนันนะ (อ้างแล้ว)

๕๘ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง มากำนันนะ

๕๙ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง นวล พรหมเมศจิต อายุ ๗๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑)
ที่บ้านเลขที่ ๗๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าป้อง อำเภอต๋อยสะเทิด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่
๒๐ สิงหาคม ค.ศ.๑๙๘๑

๖๐ สัมภาษณ์ จันทร ใจดี (อ้างแล้ว)

๖๑ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง คำบัน สวนธะ อายุ ๕๗ ปี ที่บ้านเลขที่ ๑๖
ถนนสวนตาล ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ค.ศ.
๑๙๘๑

๖๒ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง เทพ กันทวงศ์ อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑)
บ้านเลขที่ ๑ หมู่ ที่ ๑ ตำบลเวียงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน
ค.ศ.๑๙๘๑

๖๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวง
คมนาคม ๕/๖๐ พระองค์เจ้าไตรทศ ถึง เจ้าพระยามหิธร ที่ ๒๐๙/๑๘๐๘๒ ลงวันที่
๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ : และ Holy S. Hallett . op.cit.P. ๑๖๔, ๑๗๐, ๒๕๒, ๒๘๐.

ความล้มเหลวและความล้มเหลว ในการพัฒนาการค้าขาย

๑. รายได้จากการค้าขายของพ่อค้าวัวต่าง

การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง มีข้อจำกัดที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑.๑ ระยะเวลาในการค้าขาย การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง กระทำได้สะดวกเฉพาะฤดูแล้ง หรือในระยะเวลาของฤดูหนาว ถึงฤดูร้อน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - พฤษภาคม เพราะในระยะเวลานี้มีฝนตกน้อยในภาคเหนือ จึงสะดวกในการเดินทางค้าขายเพราะพ่อค้าไม่เปียก และ วัวต่างก็ไม่สามารถอดทนต่อการกรำฝนตลอดวันได้ ดังนั้นในการเดินทางค้าขายในระยะเวลา ๑ ปี สามารถเดินทางค้าขายได้ประมาณ ๖ - ๗ เดือนเท่านั้น

๑.๒ เงินทุน พ่อค้าวัวต่างส่วนมากเป็นชาวนาในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่า ร่ำรวยกว่าชาวนาซึ่งไม่ได้ประกอบการค้าขาย แต่ฐานะทางเศรษฐกิจเมื่อพิจารณา

โดยส่วนรวมแล้ว ก็มีได้แตกต่างกันมากนัก พ่อค้าวัวต่างมีเงินทุนน้อยกว่าพ่อค้าในเมืองมาก เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว พ่อค้าวัวต่างอาจมีวัวตัวเองประมาณ ๕ - ๑๐ ตัว มีเงินทุน ประมาณ ๑๐๐ รูปี (๘๐ บาท) ก็อาจเดินการค้าขายได้ แต่ถ้ามีวัวต่างมาก ๆ ก็ต้องลงทุนในปริมาณที่มากขึ้น

การมีเงินทุนที่จำกัด เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งทำให้ได้รายได้ตอบแทนจากการค้าขายน้อย

๑.๓ ตลาดรับซื้อ ตลาดรับซื้อสินค้าของพ่อค้าวัวต่าง มีปริมาณจำกัด เฉพาะประชาชนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านซึ่งเดินทางผ่าน หมู่บ้านส่วนมากเป็นหมู่บ้านชนบทมีประชากรอาศัยน้อย นี่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ขายสินค้าไม่ได้ในปริมาณมาก

จากข้อจำกัดดังกล่าวแล้ว จึงทำให้รายได้จากการค้าขายมีน้อย ในปริมาณจำกัด

ถึงแม้ว่ารายได้ในการค้าขายมีข้อจำกัดดังกล่าวแล้ว แต่รายได้ที่ได้รับจากการค้าขายแต่ละครั้งก็สูงกว่าต้นทุน ประมาณ ๑ - ๓ เท่า แต่สินค้าบางอย่างอาจได้กำไรสูงกว่านั้น เช่น ใน ค.ศ.๑๔๑๗ ชื่อน้ำมันก๊าด ที่จังหวัดลำปาง ถึงละ ๔ รูปี (๓ บาท ๒๐ สตางค์) นำมาขายที่สะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ถึงละ ๒๐ รูปี (๑๖ บาท)* ได้กำไรประมาณ ๕ เท่า ถ้าชื่อน้ำมัน ๑๐ ถึง ลงทุน ๓๒ บาท ขายได้เงิน ๑๖๐ บาท ได้กำไรประมาณ ๑๒๘ บาท น้ำมัน ๑๐ ถึง ในเขตอำเภอสะเมิง อาจเสียเวลาขายประมาณ ๓ - ๔ เดือน ทั้งนี้เพราะประชากรในเขตอำเภอสะเมิงมีน้อย และประชาชนบางส่วนยังคงใช้ ไขมันสัตว์ หรือน้ำมันยางเป็นเชื้อเพลิงแทนน้ำมันก๊าด

การค้าขายไม้ซัดไผ่ระหว่างหมู่บ้านเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน กับ จังหวัดเชียงใหม่ในระหว่าง ค.ศ.๑๔๓๒ - ๑๔๔๐ พ่อค้า

วัวต่างซื้อไม้ขีดไฟที่ตลาดในเมืองเชียงใหม่ ๑๒๐ ห่อ ราคา ๒๐ รูปี (๑๖ บาท) ขายที่เมืองปอน ๑๒๐ ห่อ ราคา ๕๐ รูปี (๔๐ บาท) วัวต่าง ๑ ตัว ต่างไม้ขีดไฟได้ประมาณ ๒๔๐ ห่อ วัวต่าง ๑๐ ตัว บรรทุกไม้ขีดไฟได้ ๒,๔๐๐ ห่อ ราคาต้นทุนประมาณ ๔๐๐ รูปี (๓๒๐ บาท) ขายไม้ขีดไฟได้เงินทั้งหมด ๑,๐๐๐ รูปี (๘๐๐ บาท) ได้กำไรประมาณ ๖๐๐ รูปี (๔๘๐ บาท) ในการเดินทางค้าขาย ระหว่างเมืองปอนกับเชียงใหม่ในระยะเวลา ๑ ปี กระทำได้ไม่เกิน ๒ - ๓ ครั้ง ทั้งนี้เพราะมีอุปสรรคจากฤดูฝนและตลาดในการจำหน่ายสินค้า

การค้าขายเมี่ยง ในระหว่างปี ค.ศ.๑๙๒๗ - ๑๙๓๒ พ่อค้าวัวต่างซื้อเมี่ยงจากดอยกลาง อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ ๑,๐๐๐ กิโล ราคา ๑๒ บาท นำไปขายที่เชียงแสน จังหวัดเชียงราย ๑,๐๐๐ กิโล ราคา ๓๐ บาท (ระยะเวลาเฉพาะเดินทางไปกลับประมาณ ๘ วัน) เงินที่ใช้ลงทุนซื้อเมี่ยง ครั้งละประมาณ ๗๐ - ๑๐๐ บาท มีวัวต่างทั้งหมด ๘ ตัว ไม่มีลูกจ้าง แต่นำวัวของตนเอง รวมกองคาราวานกับพ่อค้าคนอื่นๆ ถ้าพิจารณากำไรจากการขายเมี่ยงแล้ว ลงทุน ๑๐๐ บาท ขายเมี่ยงได้ ๒๕๐ บาท ได้กำไร ๑๕๐ บาท ซึ่งนับว่าเป็นกำไรที่สูง แต่เมี่ยงซึ่งซื้อมาขายมิได้ขายหมดสิ้นในระยะเวลาอันสั้น บางครั้งต้องเก็บเมี่ยงไว้ที่บ้านประมาณ ๒ - ๓ เดือน จึงขายหมด แล้วเดินทางซื้อขายต่อไปอีก

การค้าขายของพ่อค้าวัวต่าง ถึงแม้ว่าประสบปัญหาความยากลำบากในการเดินทาง แต่กำไรที่ได้ก็คุ้มค่ากับการลงทุน เพราะการค้าขายแต่ละครั้ง พ่อค้าวัวต่างขายสินค้าในราคาที่สูงกว่าต้นทุนตั้งแต่ ๑ - ๓ เท่า หรือบางทีก็สูงกว่านั้น ถึงแม้ว่าพ่อค้าวัวต่างขายสินค้าในราคาสูง แต่ประชาชนในเขตหมู่บ้านซึ่งพ่อค้าวัวต่างนำสินค้าไปขาย ก็ได้มองพ่อค้าวัวต่างว่าเป็น “พ่อค้าหน้าเลือด” จากการสอบถามประชาชนในหมู่บ้านป่าแป๋ อำเภอแม่แตง

จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ ๕ คน ซึ่งเคยซื้อสินค้าจากพ่อค้าวัวต่าง ได้ความว่า พ่อค้าวัวต่างขายสินค้าไม่แพง ราคาเหมาะสมกับความยากลำบากของการเดินทาง ถ้าไม่มีพ่อค้าวัวต่างก็ไม่ได้ใช้สินค้าชนิดนั้น ๆ นอกจากนี้ผู้ตอบคำถามยังอธิบายเพิ่มเติมว่า พ่อค้าวัวต่างมักอายุสั้น เพราะบุคคลเหล่านี้ "ทำบาป" โดยการทรมาณสัตว์ให้บรรทุกสินค้า

๒. การใช้จ่ายรายได้

ในการค้าขาย กำไรซึ่งพ่อค้าวัวต่างได้รับสามารถจำแนกประเภทของการใช้จ่ายได้ดังนี้

- ๒.๑ จ่ายให้แก่ลูกจ้างและค่าโสหุ้ยอื่นๆ ในการเดินทาง
- ๒.๒ ซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค ในชีวิตประจำวัน
- ๒.๓ เก็บไว้เป็นทุนในการค้าขาย
- ๒.๔ จ่ายในด้านพิธีกรรม และการทำบุญ
- ๒.๕ ซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ไร่ นา วัวต่าง ฯลฯ

๒.๑ **จ่ายให้แก่ลูกจ้าง** และค่าโสหุ้ยอื่นๆ ในการเดินทาง ในการเดินทางค้าขายแต่ละครั้ง พ่อค้าวัวต่างต้องรับผิดชอบในการเดินทางทั้งหมด ตั้งแต่วัวต่าง ต่างสำหรับบรรทุกสินค้า อาหาร และยารักษาโรค สำหรับอัตราค่าจ้างลูกจ้าง ประมาณเดือนละ ๓ - ๕ บาท ต่อลูกจ้าง ๑ คน (ประมาณ ค.ศ.๑๙๑๗ - ๑๙๒๗) และเพิ่มเป็นเดือนละ ๑๐๐ - ๒๐๐ บาท (ค.ศ.๑๙๔๗ - ๑๙๕๒) ต่อจากนั้นเพิ่มสูงเป็นเดือนละ ๔๐๐ - ๕๐๐ บาท (ค.ศ.๑๙๖๒) ลูกจ้าง ๑ คน ควบคุมวัวต่างประมาณ ๑๐ ตัว^๕

สำหรับราคาอาหารก็ไม่แพงมากนัก ข้าวเหนียวราคาถังละประมาณ ๓ - ๕ บาท (ค.ศ. ๑๙๓๐ - ๑๙๓๕) ไก่ราคาตัวละประมาณ ๑๒ สตางค์ ราคาวัวต่างประมาณตัวละ ๒๕ - ๓๕ บาท^๕

๒.๒ ซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค ในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร และเสื้อผ้า ก่อน ค.ศ. ๑๙๓๒ หรือประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ หมู่บ้านในชนบทของภาคเหนือยังไม่มีความต้องการซื้อเครื่องอุปโภค บริโภคมากนัก สิ่งของส่วนมากผลิตเอง เช่น ปลุกฝ้าย เพื่อทอผ้า หรือซื้อด้ายมาทอผ้าเอง สำหรับอาหารส่วนใหญ่ก็จัดหาจากในไร่ นา สวน หรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ อาจมีการซื้อ เนื้อหมู เนื้อวัว บ้างเมื่อมีรายได้จากการขายพืชผล บางที ๑ เดือนอาจซื้อ เนื้อสัตว์จากตลาดบริโภคเพียง ๑ ครั้งเท่านั้น นอกจากนั้นก็จัดหาเองเป็นส่วนมาก สิ่งของอื่นๆ ที่ซื้อ เช่น ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เกลือ ปลาแห้ง เพราะเป็นสิ่งจำเป็น จัดหาได้ยาก หมู่บ้านบริเวณเชิงเขาต้องการปลาแห้งเป็นอย่างมาก

สินค้าดังกล่าวแล้ว ถ้ามีเงินเพียงพอก็ซื้อได้ ถ้าไม่มีเงินก็ใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติทดแทน ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ชาวนาในชนบทภาคเหนือยังคงใช้สิ่งของที่ผลิตได้เอง ควบคู่กับการจัดซื้อสินค้าจากพ่อค้า

๒.๓ เก็บไว้เป็นทุนในการค้าขาย พ่อค้าวัวต่างเกือบทุกคนจะต้องเก็บเงินส่วนหนึ่งไว้สำหรับเป็นทุนในการค้าขาย เพราะในชนบทไม่มีนายทุนเงินกู้ และนิสัยของพ่อค้าวัวต่างและชาวนาในชนบทก็ไม่ชอบกู้เงินด้วย (สมมุติว่ามีนายทุนเงินกู้)* ทั้งนี้เพราะต้องเสียดอกเบี้ยแพง และไม่ต้องการเป็นหนี้ใคร เพราะไม่มีความสบายใจ

สำหรับการเก็บทุนสำรองไว้ค้าขาย ไม่สามารถบอกจำนวนแน่นอนได้

๒.๔ จ่ายในด้านพิธีกรรม และการทำบุญ ชาวนาในภาคเหนือมีพิธีกรรมมากมายหลายชนิด ทั้งที่เกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลของชีวิต และพิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ พิธีกรรมที่สำคัญ เช่น งานบวช ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน งานศพ พิธีกรรมและการทำบุญต้องทำให้พ่อค้าวัวต่างต้องสูญเสียเงินจำนวนหนึ่ง เพื่อความเชื่อ ความสุขทางใจ และต้องการทำบุญ

เพื่อให้ชีวิตในโลกนี้และโลกหน้ามีความสุข

๒.๔ ชื่อปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ไร่ นา วัวต่าง ฯลฯ ปัจจัยการผลิตเหล่านี้มีได้ชื่อต่างๆ ครั้งของการค้าขาย ถ้าการค้าขายครั้งใดมีกำไรดี ประกอบกับมีเงินทุนครั้งก่อนๆ เหลืออยู่บ้าง พ่อค้าวัวต่างก็จะซื้อที่ดินสำหรับทำสวน ทำนา เพิ่มขึ้น หรือบางทีก็ปลูกสร้างบ้านใหม่ให้คงทนแข็งแรง บ้านของพ่อค้าวัวต่างมักเป็นบ้านที่หลังใหญ่ ใช้วัสดุที่ทนทานกว่าบ้านชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ในระยะเวลาสร้างใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพราะพ่อค้าวัวต่างมีฐานะดีกว่าชาวบ้าน นอกจากนั้นจากการสำรวจพบว่า พ่อค้าวัวต่างมีที่สวน ไร่ นา มากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ ด้วย ประชาชนที่มีฐานะดีในหมู่บ้านประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ก็คือ กำนัน (แคว้น) ผู้ใหญ่บ้าน (แกบ้าน) และพ่อค้าวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างมักจะได้รับเลือกเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายเหมือง นายฝ่าย หลังจากเลิกค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างแล้ว พ่อค้าวัวต่างเลิกค้าขาย อายุประมาณ ๔๕ - ๕๐ ปี ทั้งนี้เพราะสุขภาพไม่แข็งแรงเพียงพอเดินทางระยะไกลๆ และมีลูกหลานทำงานแทนตัวเอง

ถ้าพิจารณากำไรสุทธิจากการค้าขายในแต่ละครั้ง ยกตัวอย่างของกรณีของพ่อค้าวัวต่าง ซึ่งค้าขายระหว่าง แม่ฮ่องสอน กับ เชียงใหม่ ประมาณ ค.ศ. ๑๙๓๕ - ๑๙๔๐ ในการเดินทางค้าขายประมาณ ๒ เดือน พ่อค้าวัวต่างมีวัวต่างของตนเอง ๒๐ ตัว ได้กำไรสุทธิจากการค้าขาย ประมาณ ๑๐๐ - ๒๐๐ บาท^๗ หรือกรณีของพ่อค้าวัวต่างเมืองเชียงรายนี้อีกมีวัวต่างประมาณ ๒๕ ตัว ค้าขายในระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๕ - ๑๙๓๐ ในระยะเวลา ๒ เดือน ได้กำไรสุทธิประมาณ ๑๐๐ - ๑๕๐ บาท^๘ แต่ถ้าพ่อค้าวัวต่างมีวัวมากกว่านั้น ทั้งนี้เพราะบางคนอาจมีวัวต่างตั้งแต่ ๓๐ - ๖๐ ตัว ก็อาจได้กำไรสุทธิมากกว่านี้

๓. ความล้มเหลวจากการเปลี่ยนสถานภาพจากพ่อค้าวัวต่าง เป็นพ่อค้าในเมือง

ถึงแม้ว่าพ่อค้าวัวต่างเป็นบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าชาวบ้านในหมู่บ้าน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับพ่อค้าจีน หรือ พ่อค้าชาติอื่นๆ ในเมืองแล้ว พ่อค้าวัวต่างมีฐานะด้อยกว่าหลายเท่า พ่อค้าวัวต่างในหมู่บ้านบางคนก็มีฐานะดีเพียงพอที่จะขยายกิจการค้าขาย หรือสามารถตั้งหลักแหล่งค้าขายในเมืองใหญ่ๆ ในภาคเหนือได้ แต่จากการสำรวจพ่อค้าวัวต่างในภาคเหนือประมาณ ๘๐ คน ก็ไม่ปรากฏว่าพ่อค้าในชนบทคนใดต้องการขยายกิจการค้าจากชนบทมาตั้งหลักแหล่งในเมือง จากการสำรวจพอสรุปเหตุผลที่สำคัญได้ ดังนี้

๓.๑ การขาดเงินทุน พ่อค้าวัวต่างซึ่งมีกำไรสุทธิจากการค้าขายบางคนก็มีเงินมากเพียงพอที่จะขยายกิจการค้าเข้ามาในเมืองได้ แต่ที่ไม่ขยายกิจการเข้ามาเพราะสาเหตุด้วยวัฒนธรรมและความคิดซึ่งจะได้อธิบายต่อไป แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่มีเงินทุนเพียงพอ ทั้งนี้เพราะการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างมีข้อจำกัดหลายประการดังที่กล่าวมาแล้ว เช่น การขาดเงินทุนในการลงทุนซื้อสินค้ามากๆ เป็นพ่อค้าวัวต่างมีเงินประมาณ ๑๐๐ - ๒๐๐ บาท ก็สามารถเป็นพ่อค้าวัวต่างได้ สำหรับระยะเวลาในการเดินทางค้าขาย ก็สามารถกระทำได้สะดวกระหว่าง เดือน พฤศจิกายน - พฤษภาคม ของปีต่อไปเท่านั้น หรือ ๑ ปี ค้าขายได้ประมาณ ๖ - ๗ เดือน ฤดูฝนค้าขายไม่ได้ นอกจากนี้ตลาดสำหรับขายสินค้ามีปริมาณผู้ซื้อจำกัด เพราะเป็นหมู่บ้านในชนบท ประชาชนอาศัยอยู่น้อย และขาดแคลนเงินตราในการซื้อสินค้าด้วย นี่ก็ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการขยายธุรกิจการค้า

๓.๒ ความคิดริเริ่มและวัฒนธรรม จากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา น่าน และ ตาก ประมาณ ๘๐ คนได้พบว่า พ่อค้าวัวต่างประมาณ ๔๕% มีความคิดว่า ต้องการอยู่ใน

หมู่บ้านของตนเอง มีความกลัวในการย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในเมือง เพราะมีคนแปลกหน้า และสิ่งแวดล้อมใหม่ อีกประมาณ ๕% ต้องการย้ายไปอยู่ในเมืองเหมือนกัน แต่ไม่มีทุนเพียงพอและบางคนบอกเหตุผลในการย้ายว่า เมือง (เชียงใหม่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐) ก็ได้แตกต่างจากหมู่บ้านของเขา (อำเภอแม่ล่าน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน) มากนัก

พ่อค้าวัวต่างไม่ต้องการกู้ยืมเงินใคร เพราะทำให้เกิดความทุกข์ในการเป็นหนี้ นอกจากนี้ในหมู่บ้านส่วนมากก็ไม่มีแหล่งเงินกู้ ต้องกู้ยืมจากพ่อค้าในเมือง ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยแพง ประมาณ ๑๐๐ ละ ๔ บาท ต่อ ๑ เดือน

เกี่ยวกับด้านความคิดริเริ่ม พ่อค้าวัวต่างเคารพในระบบอาวุโส เชื้อฟ่ง พ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพราะว่าลักษณะของอาชีพนี้นี้แล้ว พ่อเป็นผู้ฝึกสอนในเรื่องการค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างให้แก่ลูก อาชีพนี้มักกระทำการแบบสืบตระกูล ถ้าพ่อมิได้เป็นพ่อค้าวัวต่างแล้ว โอกาสที่ลูกได้เรียนอาชีพจากบุคคลอื่นๆ มีน้อย ดังนั้นอาชีพนี้จึงกระทำสืบเนื่องติดต่อกันมา การที่พ่อเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูก จึงเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ลูกยึดมั่นในระบบอาวุโส นอกจากนี้ลักษณะของกองคาราวานวัวต่าง บุคคลในกองคาราวานต้องเชื่อฟังนายฮ้อย หรือพ่อค้าวัวต่าง ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเคร่งครัด เพราะง่ายในการควบคุมบังคับบัญชา ลักษณะการปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัดก็เป็นเหตุผลอันหนึ่ง ซึ่งส่งผลต่อระบบความคิดริเริ่มของบุคคล

การยึดมั่นในระบบเครือญาติ ก็เป็นสาเหตุหนึ่ง ทำให้พ่อค้าวัวต่างไม่ต้องการออกจากหมู่บ้านมาตั้งหลักแหล่งในเมือง ทั้งนี้เพราะประชาชนในหมู่บ้านส่วนมากเป็นญาติหรือไม่ก็สนิทสนมกันดี แต่ถ้าย้ายถิ่นฐานมาอาศัยในเมืองก็ประสบกับคนแปลกหน้า

๓.๓ การขาดความช่วยเหลือจากรัฐบาล ชนชั้นขุนนางและเจ้านายไทย

ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มักมองไพร่ว่าเป็นคนโง่
เกียจคร้าน ค้าขายไม่เป็น ดังนั้น เจ้านายจึงสนับสนุนคนต่างชาติ เช่น จีน และ
ยุโรป ให้ประกอบอาชีพด้านธุรกิจการค้า หรือเป็นเจ้าภาษีนายอากร สำหรับ
ในภาคเหนือ เจ้าเมืองสนับสนุนชาวต่างชาติ เช่น จีน พม่า ให้ประกอบอาชีพ
ค้าขาย เป็นเจ้าภาษีนายอากรหรือลงทุนในด้านธุรกิจอื่นๆ เช่นเดียวกัน^{๑๑} สำหรับ
ชาวนาและพ่อค้าวัวต่างยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้รับการสนับสนุนในด้านการ
ค้าขาย หรือการลงทุนให้ประกอบธุรกิจใหญ่ๆ เหมือนชาวต่างชาติ

หลังจากที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลไทยในสมัย จอมพลแปลก
พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในระยะแรก (ค.ศ.๑๙๓๐ - ๑๙๔๔) ได้
สนับสนุนให้คนไทยและข้าราชการบ้านาญ ค้าขาย ส่งเสริมให้มีการจัดตั้ง
ร้านค้าย่อย ให้เงินกู้ยืมในการลงทุน รายละ ๒๐,๐๐๐ บาท แต่โครงการ
ให้เงินกู้ยืม กระทำเฉพาะเขตกรุงเทพฯ (พระนคร - ธนบุรี) เท่านั้น และ
โครงการส่งเสริมทั้งหมดก็เน้นในเขตกรุงเทพฯ มากเป็นพิเศษ^{๑๒} สำหรับพ่อค้า
วัวต่างในชนบทภาคเหนือ จากการสัมภาษณ์ประมาณ ๘๐ คน ไม่ได้รับ
โครงการช่วยเหลืออันนี้เลย

สำหรับรัฐบาลชุดอื่น ๆ ก็ไม่มีนโยบายที่ช่วยเหลือหรือส่งเสริมการ
ค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง ทั้ง ๆ ที่การค้าประเภทนี้มีความสำคัญต่อชาวนาใน
ชนบทเป็นอย่างมาก ในระยะก่อนมีพัฒนาการคมนาคมทางบก

การที่รัฐบาลไม่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการค้าของพ่อค้าวัวต่าง
ก็เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งทำให้พ่อค้าวัวต่างขยายกิจการไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่มี
พ่อค้าวัวต่างส่วนหนึ่ง ถึงแม้เป็นจำนวนน้อยมีความต้องการในการขยายกิจการ
ให้ใหญ่โตขึ้น

ถ้าพิจารณาการลงทุนของนายทุนต่างชาติในประเทศไทย ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ต้นศตวรรษที่ ๒๐ ปรากฏว่าได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายและขุนนาง ในการให้สิทธิพิเศษก้ำกึ่งเงิน หรือให้การสนับสนุนด้านอื่น ๆ ในธุรกิจ^{๓๓} จนประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ถ้ารัฐบาลให้การสนับสนุนแก่อำมาตย์ต่างทั้งในด้านพัฒนาแนวความคิดและการลงทุน ก็ทำให้อำมาตย์ต่างพัฒนาอาชีพการค้าขายที่ก้าวหน้ากว่านี้ บางทีสังคมไทยอาจเกิดนายทุนจากชนชั้นชาวนา ซึ่งมาจากหมู่บ้านชนบทก็อาจเป็นได้ ถ้ารัฐบาลได้พัฒนาอย่างจริงจัง ทั้งด้านความคิด การช่วยเหลือด้านเงินทุน และสิทธิพิเศษต่าง ๆ เหมือนชาวต่างชาติได้รับ ในระยะแรก ๆ ของการกำหนดระบบทุนนิยมในประเทศไทย ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐

เชิงอรรถ

- ๑ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง มา กำวินนะ (อ่างแล้ว)
- ๒ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง เม็ก๊ะ เตอะอ่อง อายุ ๗๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๑
- ๓ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง จ่อม ทองก้อน อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๒๔๔/๑ หมู่ที่ ๖ บ้านปางหมอปาง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑.
- ๔ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง แก้ว ใจกว้าง (อ่างอิงแล้ว) สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง เทพ กันทวงศ์ อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลเวียงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑ และสัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง หมุ่ม ปัญญา อายุ ๕๘ (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๔๗ หมู่ที่ ๑ ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ.๑๙๘๑
- อัตรากำลังมิได้คิดเป็นรายเดือน แต่เป็นการจ้างเหมาในการเดินทางครั้งหนึ่ง อาจใช้เวลาประมาณ ๑๕ วัน ๑ เดือน ๓ เดือน หรือ ๔ เดือน สำหรับอัตรากำลังรายเดือน ผู้วิจัยประเมินจากการสัมภาษณ์.
- ๕ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง แก้ว คิตชอบ และพ่อคำวัวต่าง เทพ กันทวงศ์ (อ่างอิงแล้ว)
- ๖ ข้อสรุปนี้ได้จากการสัมภาษณ์พ่อคำวัวต่างในภาคเหนือ ประมาณ ๓๐ คน.
- ๗ สัมภาษณ์ พ่อคำวัวต่าง อุปัคเสน ยาวเรศ อายุ ๖๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ที่บ้านเลขที่ ๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพ่อคำวัวต่าง แก้ว คิตชอบ (อ่างอิงแล้ว)

๘ สัมภาษณ์ นายชัย บัน จินาใหม่ อายุ ๘๘ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๔๓ หมู่ ๑ ตำบลบ้านสามหลัง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ค.ศ.๑๙๘๑ และ พ่อคำวู้ต่ง นวล พรหมเมศจิต อายุ ๗๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าป้อ อำเภอต๋อยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่.

๙ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๑๒.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมต อมรพันธุ์ พูล พระยาวงษานุประพัทธ์ ที่ ๒๔/๑๒๔๔ ลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ.๑๒๘

๑๐ ชูลิทธิ ชูชาติ "การกำเนิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยม กับผลกระทบที่มีต่อสังคมชาวนาในภาคเหนือ" สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เมษายน-กันยายน ๒๕๒๔ หน้า ๕๑ - ๕๒

๑๑ ดุรายละเอียดใน ภาณิต รวมศิลป์ นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ ถึง พ.ศ.๒๔๘๗ วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑ หน้า ๑๗๑ - ๑๗๕ และ ๑๘๐.

๑๒ ดุรายละเอียดใน สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๙๘ - ๒๔๕๓) วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒ หน้า ๔๒ - ๔๕ : ๕๓ - ๖๓ และ ๖๔ - ๗๓.

การสิ้นสุดสถานภาพของพ่อค้าวัวต่าง

๑. สาเหตุในการเลิกค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง

การใช้วัวต่างเป็นพาหนะในการขนส่งสิ่งของ ได้ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรเด่นชัด ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย หรือประมาณ ๖๐๐ ปี กว่ามาแล้ว* การใช้พาหนะวัวต่างในระยะแรก ๆ ได้กระทำเพื่อการขนส่งสิ่งของ หรือการค้าขายสินค้าประเภทของฟุ่มเฟือยสำหรับเจ้านาย หรือสินค้าจำเป็นที่ผลิตไม่ได้ในท้องถิ่น หลังจากประเทศไทยได้ติดต่อกับชาวยุโรปอย่างเสรี ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างก็แพร่หลายมากยิ่งขึ้น ประกอบกับโครงสร้างทางการเมืองให้เลิกล้ม ระบบทาส (ค.ศ.๑๙๑๑)^๑ และระบบไพร่ (ค.ศ.๑๙๑๔)^๒ ในเขตเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน และพะเยา จึงทำให้ชาวนามีอิสระในการประกอบอาชีพมากยิ่งขึ้น สำหรับเรื่องการเกณฑ์แรงงาน รัฐบาลได้ประกาศ

ผ่อนผันการเกณฑ์แรงงานในประเทศไทยตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๐๐^๕ สิ่งเหล่านี้ทำให้
ไพร่มีอิสระมากขึ้นกว่าเดิม

ในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐
การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง จึงกระทำกันอย่างแพร่หลายมากที่สุด หรือเป็น
ยุคทองของพ่อค้าวัวต่างประเภทชาวนา แต่ยุคทองของพ่อค้าวัวต่างก็อยู่ในระยะ
เวลาสั้น ๆ ประมาณ ๔๐ - ๕๐ ปี หรือประมาณกึ่งศตวรรษเท่านั้น ทั้งนี้
เพราะมีผลกระทบจากการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือ
นับตั้งแต่ได้สร้างทางรถไฟจากกรุงเทพ ถึง สถานีเชียงใหม่ ในปี ค.ศ.๑๙๒๑
นับตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๙๑๔ เป็นต้นมาได้เริ่มสร้างทางเกวียน ต่อมาขยายเป็น
ทางรถยนต์เพื่อเชื่อมเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ^๖ ในปี ค.ศ.๑๙๑๔ ได้สร้างทาง
รถยนต์ เชื่อมระหว่างจังหวัดลำปาง พะเยา และเชียงราย ในปี ค.ศ.๑๙๑๖ ได้
ปรับปรุงถนนสาย เชียงใหม่ - ลำพูน ให้ดียิ่งขึ้น และได้เริ่มสร้างถนนเชื่อม
ระหว่าง จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน ถนนสายแพร่ - น่าน ใช้เวลาสร้าง ๒๖
ปี (ตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๑๖ - ๑๙๓๘) สำหรับแม่ฮ่องสอนยังไม่มีถนนเชื่อมติดต่อกับ
จังหวัดใดๆ ทั้งสิ้น ถนนสายเชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน เพิ่งสร้างเสร็จ
ประมาณทศศตวรรษที่ ๑๙๗๐

ในระยะเวลาดังแต่ ค.ศ.๑๙๑๔ - ๑๙๓๒ ถนนซึ่งสร้างขึ้นในภาคเหนือ
เป็นถนนซึ่งเชื่อมระหว่างจังหวัด หรือบางอำเภอที่ถนนตัดผ่าน แต่การสร้างถนน
ระหว่างจังหวัด กับ อำเภอ ยังมีน้อย ดังนั้น การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างใน
ระยะทางสั้น ๆ ที่ไม่มีถนนตัดผ่าน ก็ยังมีความจำเป็นอยู่อีก แต่การค้าระยะ
ไกล ๆ หรือเส้นทางใดที่ถนนตัดผ่านก็ใช้รถยนต์ รถไฟในการขนส่งแทน เพราะ
สะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลา

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย ในปี ค.ศ.๑๙๓๒
รัฐบาลก็ได้พัฒนาการคมนาคมทางบก (ทางรถยนต์) ต่อไปอีก ได้มีการสร้าง

ถนนเชื่อมระหว่าง จังหวัด กับ อำเภอ เพื่อให้การสร้างถนนพัฒนาเร็วขึ้น รัฐบาล ได้จัดตั้งโครงการสร้างทางหลวง ๔ ปี ตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๕๒ - ๑๙๕๕ โครงการ นี้ นอกจากสร้างถนนใหม่แล้ว ยังได้ปรับปรุงถนนเก่าให้มีสภาพดียิ่งขึ้น มีถนน อยู่ในโครงการทั่วประเทศ ๘๔ สาย ระยะทาง ๔,๑๖๓ กิโลเมตร เฉพาะในเขต ภาคเหนือ ๔ สาย เป็นถนนเชื่อมระหว่าง อำเภอ กับจังหวัด ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๕๖ - ๑๙๖๐ รัฐบาลก็ได้จัดทำโครงการการสร้างทางหลวงระยะ ๕ ปี อีก โดยมุ่งสร้างถนนติดต่อระหว่าง จังหวัด กับ อำเภอ" ต่อไปอีก

เมื่อถนนได้พัฒนาไปเกือบทุกอำเภอในเขตภาคเหนือ การใช้พาหนะ รถยนต์แทนที่วัวต่าง ก็ทวีมากยิ่งขึ้น พ่อค้าวัวต่างก็ได้เลิกอาชีพนี้ เพราะมีรถยนต์ เข้ามาขนส่งสินค้าแทนจังหวัดที่พัฒนาการคมนาคมช้าที่สุดในภาคเหนือ คือ แม่ฮ่องสอน รองลงมาคือ น่าน ประมาณ กันว่าในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน และ น่าน ในระหว่าง ค.ศ.๑๙๕๗ - ๑๙๖๒ ยังมีกองคาราวานวัวต่างปรากฏให้เห็น และหลังจากนั้นก็ได้สูญสิ้นไป ในเขตตำบลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย ยังใช้กองคาราวานวัวต่างบรรทุกเมี่ยงมายังอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่ จนกระทั่งถึง ค.ศ.๑๙๗๖ หลังจากที่ถนนสาย เชียงใหม่ - เชียงราย สร้างเสร็จใน ค.ศ.๑๙๗๗ รถยนต์ก็รับภาระในการบรรทุกเมี่ยงแทนวัวต่าง กองคาราวานวัวต่างก็หมดสิ้น

ในปัจจุบันนี้ (ค.ศ.๑๙๘๒) วัวต่างได้สูญสลายเกือบหมดสิ้นแล้วใน ภาคเหนือ ที่มีหลงเหลืออยู่บ้างก็ในท้องถิ่นชนบทกันดารจริง ๆ เช่น เขตอำเภอ แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

๒. พ่อค้าวัวต่างกับการปรับตัวในอาชีพใหม่

หลังจากเลิกอาชีพค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างแล้ว พ่อค้าวัวต่างก็ขาย วัวของตนเอง เพราะไม่มีความจำเป็นต้องใช้ขนส่งสินค้าอีกแล้ว ในปี ค.ศ.๑๙๖๒

วัวต่างราคาตัวละ ๗๐๐ บาท พ่อค้าขายวัวต่าง ๒๕ ตัว ได้เงินทั้งหมด ๑๗,๕๐๐ บาท” ซึ่งเงินจำนวนนี้มีมากเกือบเพียงพอในการซื้อรถยนต์บรรทุกขนาด ๑๐๐๐ ซี.ซี. ได้ ๑ คัน แต่พ่อค้าวัวต่างซึ่งยกตัวอย่างมาแล้ว ไม่มีความคิดเช่นนั้น กลับเลิกอาชีพค้าขาย แล้วกลับไปประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ในกรณีของ พ่อค้าวัวต่างอีกคนหนึ่ง เลิกอาชีพนี้เมื่อ ค.ศ.๑๙๖๔ ขายวัวต่าง ๑๖ ตัว ได้เงิน ๑๔,๔๐๐ บาท แล้วนำเงินไปซื้อที่นา สร้างบ้าน ต่อจากนั้นก็ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา” ทั้งสองคนดังกล่าวแล้ว ไม่คิดที่จะซื้อรถยนต์ เพื่อบรรทุกสินค้า ในการค้าขาย หรือคิดที่จะค้าขายอีกเลย เพราะเกรงการขาดทุนในการลงทุน มาก ๆ และไม่กล้าค้าขายแข่งขันกับพ่อค้าในเมือง ซึ่งค้าขายโดยการใช้พาหนะ รถยนต์นำสินค้าเข้ามาในหมู่บ้าน หรือตลาดในหมู่บ้าน

หลังจากเลิกการประกอบอาชีพค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างแล้ว พ่อค้า วัวต่างส่วนมากได้ ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา ทำสวน หรือไม่ประกอบอาชีพ อะไรเลยเพราะความแก่ชรา จากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างประมาณ ๘๐ คน พบว่า มีเพียง ๖ คน หรือประมาณร้อยละ ๗.๕ เท่านั้น ที่เลิกอาชีพค้าขาย ด้วยพาหนะวัวต่างแล้ว ประกอบอาชีพค้าขายต่อไปโดยการเปิดร้านค้าภายใน หมู่บ้านของตนเอง และมีเพียง ๒ คน หรือร้อยละ ๒.๔ เท่านั้นที่ขายวัวต่าง แล้วซื้อรถยนต์รับจ้างบรรทุกสินค้า นอกจากนั้นประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา เหมือนคนอื่นๆ ในหมู่บ้านประมาณร้อยละ ๙๐ พ่อค้าวัวต่างส่วนมากได้อธิบาย เหตุผลที่ต้องกลับไปยึดอาชีพ ทำนาให้ฟังว่า หลังจากเลิกค้าขายแล้วก็ขาย วัวต่างได้เงินมาซื้อนา และสวน เพราะทรัพย์สมบัติเหล่านี้มั่นคงถาวรดี พ่อค้า วัวต่างส่วนหนึ่งคิดจะลงทุนค้าขายในเมืองแต่ก็ทำไม่ได้เพราะไม่มีเงินเพียงพอ แต่ พ่อค้าวัวต่าง ส่วนใหญ่ไม่ต้องการออกจากหมู่บ้านเข้ามาในเมือง เพราะ หวั่นเกรงสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ซึ่งตนเองต้องอยู่ประจำ มิใช่ชั่วคราว เหมือนเดินทางมาค้าขาย ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว จึงต้องยึดอาชีพการทำนา

๓. บทบาทของรัฐบาลและผลกระทบที่พ่อค้าวัวต่างได้รับ

หลังจากที่รัฐบาลได้สร้างถนนเข้าถึงหมู่บ้านแล้ว ก็ได้มีพาหนะรถยนต์เข้าแทนที่วัวต่าง พ่อค้าวัวต่างเหล่านี้ก็ต้องเลิกอาชีพนี้ เพราะไม่สามารถแข่งขันกับพาหนะรถยนต์ซึ่งสะดวกรวดเร็วและบรรทุกสิ่งของได้มากกว่า จากการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่าง ในอำเภอแม่ลาน้อย อำเภอขุนยวม อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย สรุปได้ว่า รัฐบาลไม่ได้ให้ความช่วยเหลือแก่พ่อค้าวัวต่างแต่ประการใด ปลอมให้พ่อค้าวัวต่างแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ดังเช่น กรณีของพ่อค้าวัวต่างในหมู่บ้าน ป่าป่อง ป่าจิว อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ก่อน ค.ศ.๑๙๗๕ ชาวนาในหมู่บ้านทั้งสองมีอาชีพรับจ้างขนเมี่ยง ด้วยพาหนะวัวต่างจากสวนเมี่ยง อำเภอสันกำแพง และอำเภอดอยสะเก็ด มายังหมู่บ้านชาวนาบางคนก็เป็นเจ้าของสวนเมี่ยง และค้าขายเมี่ยงด้วยระยะทางจากบ้านถึงสวนเมี่ยง เดินทางไป-กลับ ๖ วัน เมื่อขึ้นสวนเมี่ยงก็ซื้อปลาแห้ง น้ำมัน กากด ไม้ขีดไฟ ข้าวสาร ขึ้นไปแลกเมี่ยง หรือขาย ต่อจากนั้นก็ซื้อเมี่ยงหรือนำเมี่ยงจากสวนของตนเองหรือรับจ้างขนเมี่ยงเข้ามายังหมู่บ้าน วัว ๑ ตัว บรรทุกเมี่ยงได้ประมาณ ๓๕ - ๔๐ กิโลกรัม อัตราค่าจ้างบรรทุกเมี่ยง (ค.ศ.๑๙๓๐) ประมาณเที่ยวละ ๓ บาท ต่อวัวประมาณ ๑๐ ตัว ในเวลา ๑ เดือน รับจ้างขนเมี่ยงได้ประมาณ ๒-๓ เที่ยว

รายได้จากการรับจ้างบรรทุกเมี่ยงหรือรายได้จากการนำสินค้าไปจำหน่ายในสวนเมี่ยง ก็เป็นรายได้พิเศษอย่างหนึ่งของชาวนา ในหมู่บ้านทั้งสองดังกล่าวแล้ว แต่หลังจากได้มีการสร้างถนนจากอำเภอดอยสะเก็ด ถึงสวนเมี่ยง ในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ แล้ว รถยนต์ก็รับภาระในการขนเมี่ยงแทนวัวต่าง ชาวนาที่มีวัวต่างทั้งหลายก็ขาดรายได้พิเศษและในที่สุดก็ต้องขายวัวต่าง เพราะหมดความจำเป็นที่จะต้องใช้แล้ว รายได้พิเศษซึ่งเคยได้ประจําหลังฤดูการเก็บเกี่ยวแล้วก็หมดไปด้วย

ลักษณะตัวอย่างดังกล่าวแล้ว ก็ได้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับพ่อค้าวัวต่างในเมืองน่านและพ่อค้าวัวต่างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือพ่อค้าวัวต่างที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กล่าวคือ ในขณะที่ไม่มีทางรถยนต์ ขาวนาในเขตพื้นที่ดังกล่าวแล้ว หลังฤดูการเก็บเกี่ยวก็ใช้วัวต่างรับจ้างขนสินค้า หรือค้าขาย เช่น พ่อค้าวัวต่างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็ค้าขายระหว่าง เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน หลังฤดูการเก็บเกี่ยวขาวนาในตำบลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า ก็รับจ้างขนเมี่ยงจาก แม่ชะจาน มาส่งยังดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ แต่เมื่อทางรถยนต์สายเชียงใหม่ - เชียงราย สร้างเสร็จและใช้เดินทางได้ใน ค.ศ.๑๙๗๗ รถยนต์ก็เข้ามามีบทบาทรับจ้างขนเมี่ยงและสินค้าอื่นๆ แทนวัวต่าง

เมื่อพ่อค้าวัวต่างไม่สามารถรับจ้างขนส่งสินค้าได้แล้ว เพราะมีรถยนต์ขนส่งแทน จากการวิจัยพบว่า พ่อค้าวัวต่างเหล่านี้ก็ใช้ชีวิตแบบขาวนาในหมู่บ้านอื่น ๆ กล่าวคือ มีอาชีพทำนา ทำสวน รับจ้าง ทำเครื่องจักรสานไว้ใช้เองหรือส่งขายตลาด แต่อาชีพพิเศษหลังจากการทำนาดังกล่าวแล้วก็มีรายได้น้อยกว่าการค้าขายด้วยวัวต่าง หรือการใช้วัวต่างรับจ้างขนส่งสินค้าและสิ่งของ

เชิงอรรถ

- ๑ ดูรายละเอียดในรายงานการวิจัยในบทที่ ๑
- ๒ “ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะทาสศก ๑๒๔ ในมณฑลพายัพ”
ลงวันที่ ๑๖ มกราคม ร.ศ.๑๓๐ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๔ หน้า ๔๐๖ - ๔๐๗
- ๓ ภารดี มหาฉันท์ การปฏิรูปการทหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินญาณินทร์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หน้า ๒๘๗
- ๔ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๓.๒/๒๑ พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕
- ๕ ดูรายละเอียดใน กจช.เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก.๑/๒๗ เจ้าพระยาวางฆานุประพัทธ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๘ : กจช.เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๖/๒ รายการทำทางบกในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ.๒๔๕๙ และ กจช.เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๕๓/๓ เจ้าพระยาวางฆานุประพัทธ์ ถึงมหาเสวกโท พระยาศรีสุนทรโวหาร ที่ ๕๒/๕๔๔๑ ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๕๘.
- ๖ กจช. ค.ศ.๐๒๐๒/๘.๗/๑๔๕ เรื่อง แดลงผลงานตามโครงการสร้างทางหลวง ๘ ปี
- ๗ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ต่าง บุญสม ทัตชัย อายุ ๔๓ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๒๔.
- ๘ สัมภาษณ์ พ่อคำวู้ต่าง อ่อง วงศ์ศิริ อายุ ๕๓ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๒๑๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๒๔.

๕ สัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่าง ตวงคำ นิลแก้ว และพ่อค้าวัวต่าง นวล
พรหมเมศจิต (อ้างอิงแล้ว)

๑๐ สวนเมี่ยงบางแห่งในเขตอำเภอต๋อยสะเก็ด ได้ตัดถนนรถยนต์เข้าก่อน
ค.ศ.๑๙๗๕.

บทสรุปและข้อเสนอแนะในการพัฒนาอาชีพ

๑. สรุปผลการวิจัย

การใช้วัวต่างเป็นพาหนะในการขนส่งสิ่งของ และสินค้าได้ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย (ค.ศ.๑๒๙๖ - ๑๕๕๘) กล่าวคือในหนังสือ "มังทรารบเชียงใหม่" ซึ่งได้กล่าวถึงการกวาดต้อนประชาชนชาวเชียงใหม่ไปยังพม่า ในปี ค.ศ.๑๖๑๕ ก็ได้บรรยายพาดพิงถึงการใช้ วัวต่าง ม้าต่าง บรรทุกสิ่งของและสินค้า อย่างไรก็ตามการใช้วัวต่างเป็นพาหนะในการขนส่งสินค้าและสิ่งของ อาจดำเนินมาก่อนนี้ แต่ยังไม่พบหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด

สำหรับบุคคลที่เป็นเจ้าของวัวต่าง เรียกว่า พ่อค้าวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างเป็นชาวนาในหมู่บ้าน ใช้เวลาว่างหลังจากการเก็บเกี่ยว ค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง แต่ก็ยังมีพ่อค้าวัวต่างบางคนซึ่งมีวัวต่างตั้งแต่ ๓๐ ตัวขึ้นไป ไม่ทำนาเอง

แต่จ้างบุคคลอื่นทำนาเพื่อให้ตัวเองมีเวลาค้าขาย เพราะรายได้จากการค้าขายดีกว่าการทำนา ในการเดินทางพ่อค้าวัวต่างอาจรับจ้างขนส่งสินค้า หรือสิ่งของของบุคคลอื่น หรือนำสินค้าของตนเองไปขายก็ได้ หรือรับจ้างขนส่งสินค้าด้วยนำสินค้าของตนเองไปขายควบคู่กับการรับจ้างขนส่งสินค้าของบุคคลอื่น

ในการเดินทางต้องเดินทางร่วมกันเป็นกองคาราวาน ใน ๑ คาราวานอาจมีวัวต่าง ตั้งแต่ ๓๐ ตัว - ๑๐๐ ตัว วัวต่าง ๑๐ ตัว ต้องมีคนควบคุม ๑ คน และใน ๑ กองคาราวานอาจมีเจ้าของวัวต่างหลาย ๆ คนมารวมกันเข้าเพื่อช่วยเหลือกันในการเดินทาง เช่น ถ้าพ่อค้าวัวต่างมีวัวเพียง ๑๐ ตัว ก็อาจร่วมเดินทางไปกับกองคาราวานได้ โดยการนำวัวมาสมทบกับพ่อค้าวัวต่างคนอื่น ๆ

พ่อค้าวัวต่างเป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งนำสินค้าจากหมู่บ้าน ส่วนมากเป็นผลิตผลจากป่า หรือพืชผลเล็ก ๆ น้อย ๆ ในท้องถิ่นของตนเอง นำมาขายให้แก่พ่อค้าในเมือง หรือคนในหมู่บ้าน ซึ่งตนเองเดินทางผ่าน แล้วซื้อสินค้าสำเร็จรูป เช่น เสื้อผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ตลอดจนอาหาร เช่น เกลือ ปลาแห้ง นำไปขายในหมู่บ้านหรือเส้นทางที่ตนเองเดินทางผ่าน สำหรับสินค้าประเภทเสื้อผ้าสำเร็จรูป เชื้อเพลิง หรือเครื่องใช้สำเร็จรูปจาก โรงงานอุตสาหกรรม เพิ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยนในภาคเหนือประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หลังจากที่ยังกฤษได้เข้ามาบังคับให้ประเทศพม่าและไทยเปิดการค้าขายอย่างเสรี

ในระยะเวลาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างได้กระทำอย่างกว้างขวาง เพราะในขณะนี้ได้มีสินค้าสำเร็จรูป จากโรงงานอุตสาหกรรมของยุโรปส่งเข้ามาขายในประเทศไทย ประกอบกับในภาคเหนือของประเทศไทยยังขาดการพัฒนาการคมนาคมทางบก วัวต่างจึงมีบทบาทสำคัญในการขนส่งสินค้า ศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ คือ

เชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งรวมสินค้า และกองคาราวานที่มาจาก มะละแหม่ง และ
รัฐฉานในพม่า นอกจากนี้ก็ยังมีพ่อค้าจีนฮ่อจากยูนนาน ก็เดินทางผ่านสายนี้
นอกจากเชียงใหม่ได้เป็นศูนย์รวมสินค้า จากสถานที่ดังกล่าวแล้ว สินค้าจาก
กรุงเทพฯ ซึ่งส่งขึ้นมากับเรือตามลำน้ำปิงก็มารวมที่เชียงใหม่ด้วย ศูนย์กลาง
การค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งภาคเหนือในระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึง
ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ คือ ทำอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ ทำอิฐเป็นศูนย์รวมสินค้า
จากกรุงเทพฯ ซึ่งล่องขึ้นมาทางเรือตามลุ่มน้ำน่าน และผลิตผลจากท้องถิ่นใน
หมู่บ้านบริเวณจังหวัดแพร่ น่าน พะเยา เชียงราย ซึ่งพ่อค้าวัวต่างนำมาจำหน่าย
ที่ทำอิฐ แล้วซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯ ที่ทำอิฐ กลับไปขายยังหมู่บ้านของตนเอง
การใช้พาหนะวัวต่างขนส่งสิ่งของและสินค้าได้กระทำกันมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์
มังรายหรืออาจก่อนหน้านั้น ได้กลับคึกคัก หรือแพร่หลายมากขึ้น ในระหว่าง
กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ หลังจากได้มีการสร้าง
ทางรถไฟสายเหนือถึงเชียงใหม่ใน ค.ศ.๑๙๒๑ แล้ว รัฐบาลก็ได้พยายามสร้าง
ถนนเชื่อมระหว่างเมืองต่อเมือง หรือระหว่างสถานีรถไฟกับเมือง ซึ่งอยู่ห่างไกล
ออกไป กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ รัฐบาลได้มีนโยบายสร้างถนนระหว่างเมือง
กับหมู่บ้าน ให้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น การขยายตัวของการพัฒนาการคมนาคมทางบก
มีผลกระทบให้พ่อค้าวัวต่างต้องเลิกอาชีพของตนเอง ทั้งนี้เพราะมีพาหนะรถยนต์
เข้ามาขนส่งสิ่งของและสินค้าแทนวัวต่าง พ่อค้าวัวต่าง หลังจากเลิกอาชีพนี้แล้ว
ส่วนมาก ก็กลับไปประกอบอาชีพเป็นชาวนาในหมู่บ้าน

ถ้าพิจารณาถึงความสำเร็จในการประกอบอาชีพแล้ว พ่อค้าวัวต่างมี
ความสำเร็จในการประกอบอาชีพพอสมควร ทั้งนี้เพราะฐานะของพ่อค้าวัวต่าง
ดีกว่าชาวนาคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ก็ร่ำรวยน้อยกว่าพ่อค้าในเมือง
ถึงแม้ว่าพ่อค้าวัวต่างมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าชาวนาในหมู่บ้านเดียวกัน และ
มีประสบการณ์ในการเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าชาวนาคนอื่น ๆ แต่สิ่งเหล่านี้

ก็มีได้ช่วยในการพัฒนาความคิดของพ่อค้าวัวต่างมากนัก ความคิดของพ่อค้าวัวต่างมีลักษณะคล้ายชาวนาในชนบท คือยึดมั่นในระบบอาวุโส ขาดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ไม่กล้าที่จะย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านเข้าสู่เมือง เพื่อขยายกิจการการค้าของตนเองให้กว้างขวางยิ่งขึ้น สำหรับการลงทุนก็ไม่ชอบการกู้ยืมเงินคนอื่นมาลงทุน เหมือนพ่อค้าในเมือง พ่อค้าวัวต่างคิดว่าการยืมเงินคนอื่นมีความทุกข์อย่างยิ่ง

ความคิดเรื่องบุญกรรม ก็อาจเป็นสิ่งที่ทำให้พ่อค้าวัวต่างเกิดความท้อถอยในการประกอบอาชีพ พ่อค้าวัวต่างประมาณ ๕๐% มีความเชื่อเรื่องบุญ กรรม มีความคิดว่า บุญ กรรม ซึ่งกระทำมีผลต่อความมั่งมี หรือยากจน หรือความสุขที่บุคคลได้รับทั้งชาตินี้และชาติหน้า อีกประมาณ ๕๐% ไม่กล้าปฏิเสธแต่ก็ไม่เชื่อมากนัก อย่างไรก็ตาม ใน ๕๐% ซึ่งยอมรับเรื่อง บุญ กรรม ก็มีความคิดเห็นว่า นอกจาก บุญ - กรรม ทำให้มีความสุข และร่ำรวยแล้ว ความขยันหมั่นเพียร โอกาส มรดก และความคิดของบุคคลก็มีส่วนประกอบด้วย

จากการศึกษาเรื่องพ่อค้าวัวต่าง ทำให้ได้ทราบว่า คนไทย หรือชาวนาในชนบทก็มีการค้าขาย หรือ การค้าขายมิใช่กระทำเฉพาะคนจีนหรือพ่อค้าต่างชาตินั้น คนไทยก็ค้าขายเป็นด้วย แต่เนื่องจากตลาดการค้ามีอยู่ในปริมาณจำกัดเฉพาะหมู่บ้านชนบท เงินทุนมีน้อย ประกอบกับมีความคิดล้าหลังไม่กล้าเสี่ยงในการลงทุน เช่นไม่กล้ากู้ยืมเงิน หรือขยายกิจการค้าขายเข้ามาในเมือง เพราะยังมีความผูกพันกับท้องถิ่นเดิม สิ่งเหล่านี้จึงไม่สามารถพัฒนาอาชีพของพ่อค้าวัวต่าง ให้ขยายกิจการใหญ่ขึ้นได้

การขาดความช่วยเหลือจากรัฐบาลก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ในขณะที่เจ้านายและรัฐบาลให้ความช่วยเหลือพ่อค้าต่างชาติ โดยการให้กู้ยืมเงิน ให้สิทธิพิเศษต่างๆ ในด้านธุรกิจ แต่สำหรับพ่อค้าวัวต่างแล้วไม่ปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลให้ความช่วยเหลือแต่ประการใด พ่อค้าวัวต่าง เป็นพ่อค้ามาจากชนชั้น

ชาวนาที่ยากจน ขาดประสบการณ์ในด้านธุรกิจแบบใหม่ ๆ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่ต้องให้ความช่วยเหลือทั้งด้าน การลงทุน และ การพัฒนาแนวความคิด ตลอดจนอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในด้านการธุรกิจ ลำพังแต่พ่อค้าวัวตัวเอง ย่อมช่วยตนเองไม่ได้ ถ้ารัฐบาลได้เข้าช่วยเหลืออย่างจริงจัง ดังกล่าวแล้ว สภาพเศรษฐกิจในชนบทก็คงขยายตัวมากยิ่งขึ้น พ่อค้าในเมืองปัจจุบันนี้ก็คงมีพ่อค้าซึ่งมาจากชนชั้น ชาวนา หรือ พ่อค้าวัวตัว ควนคู่กับพ่อค้าซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพ่อค้าต่างชาติ

อภิปรายผล

จากแนวคิดในระบบการผลิตแบบเอเชีย ผลของการวิจัยค้นพบว่า ก่อนเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจในล้านนา โครงสร้างสำคัญของล้านนาก็เหมือนกับรัฐส่วนกลาง (กรุงศรีอยุธยา หรือ กรุงเทพฯ) ในด้านระบบกรรมสิทธิ์ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น ที่ดิน ทรัพยากร ธรรมชาติ เป็นกรรมสิทธิ์ของ "เจ้าหลวง" ดังนั้นเมื่อไพร่ทำการผลิตบนปัจจัยการผลิตดังกล่าวแล้วไพร่จึงต้องเสียค่าเช่า ส่วย หรือภาษีเป็นการตอบแทน

ดังนั้นไพร่ในภาคเหนือ จึงมีลักษณะการผลิต ๓ ประการ คือ ผลิตเพื่อบริโภคเอง ผลิตเพื่อส่งส่วย (ภาษี) ผลิตเพื่อเสียค่าเช่าแก่เจ้าของปัจจัยการผลิต ถ้าผลผลิตเหลือ ก็แลกเปลี่ยนกับสิ่งของ ซึ่งผลิตเองไม่ได้

การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างหมู่บ้าน หรือการค้าขาย ยังมียู่แต่แบบบาง สำหรับในเมืองมีตลาดสำหรับค้าขาย เพราะประชาชนในเมืองไม่สามารถเป็นทั้งผู้ผลิตและบริโภค ดังนั้นในเมืองจึงมีตลาดค้าขายมาแต่โบราณ

การขาดแคลนสินค้าหายาก ซึ่งผลิตได้เฉพาะหมู่บ้าน เช่น เกลือ เมี่ยง เครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ฯลฯ สิ่งของเหล่านี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน ตั้งแต่เปิดการค้าขายอย่างเสรี (ค.ศ.๑๘๕๕) แต่

หลังจากเปิดการค้าขายอย่างเสรีแล้ว สินค้าเข้าประเภทเชื้อเพลิง เช่น เทียนไข ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ด้าย เลื่อยผ้า ฯลฯ จึงมีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยนมากยิ่งขึ้น

อังกฤษและประเทศในยุโรปส่งสินค้าจากโรงงานเข้ามาขายในประเทศไทย (กรุงเทพฯ) พ่อค้าเรือแม่ปะ (เรือหางแมลงป่อง) ซึ่งเป็นพ่อค้าจีนในภาคเหนือ รับซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯ บรรทุกเรือขึ้นมาเชียงใหม่ ลำปาง อุตรดิตถ์ แล้วขายสินค้าให้พ่อค้าวัวต่าง นำสินค้าเหล่านั้นกลับเข้าสู่หมู่บ้าน

เมื่อพ้นชนาการของระบบไพร่ ระบบทาสหมดสิ้น จึงเกิดแรงงานเสรีในกลุ่มไพร่การค้าขายจึงสะดวกขึ้น

แต่ระบบการผลิตในสังคมแบบเอเชีย ก็ไม่สามารถทำให้ไพร่เกิดการสะสมทุนในอดีตได้ เมื่อระบบการเมืองและเศรษฐกิจเปลี่ยนเป็นแบบเสรี ไพร่จึงไม่มีปัจจัยการผลิตในการลงทุน แนวคิดด้านสังคมชาวนา ก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญ การขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การเชื่อผลแห่งกรรม ระบบเครือญาติ ระบบอาวุโส การยึดติดกับหมู่บ้าน และการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตนเองจากชาวนาสู่พ่อค้า เป็นอุปสรรคสำคัญทางวัฒนธรรมที่ทำให้พ่อค้าวัวต่างไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นพ่อค้าใหญ่ในเมือง ยังคงเป็นพ่อค้าวัวต่างในชนบท ซึ่งมีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองดีกว่าชาวนาคนอื่นๆ

ข้อเสนอแนะ

จุดจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทั้งวิธีการศึกษาเนื้อหา การพิมพ์เผยแพร่ รวมศูนย์อยู่ที่การใช้เอกสารจากการบันทึกหรือการศึกษาของชนชั้นสูง เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครองหรือวิวัฒนาการของชนชั้นปกครอง ขาดความต่อเนื่องในเชิงบูรณาการระหว่างระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี

การศึกษาประวัติศาสตร์จากชนชั้นไพร่ หรือประชาชน อาจมีข้อจำกัดในเรื่องมิติของกาลเวลา เพราะประวัติศาสตร์บอกเล่า ไม่สามารถย้อนอดีตได้ยาวนานก่อนช่วงชีวิตแห่งความทรงจำหรือการบอกเล่าติดต่อกันมาจากรบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตามงานวิจัยเรื่องนี้ก็พิสูจน์ให้เห็นว่า วิธีการรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ชาวบ้าน ประกอบกับการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีอื่น ๆ และมีแนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูลก็สามารถรจนาประวัติศาสตร์ของประชาชนได้ จึงมีความต้องการให้นักวิชาการรวบรวมประวัติศาสตร์ของประชาชน ทั้งแนวการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีให้มากกว่านี้

นอกจากนี้ ก็ควรมีหน่วยงานจัดพิมพ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวแล้ว โครงสร้างของสังคมในปัจจุบัน เกิดจากพื้นฐานของโครงสร้างสังคมในอดีตทุก ๆ ระบบ และจะส่งผลกระทบต่ออนาคต การพัฒนาประเทศเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ต้องพึ่งพิงนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่จากประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ต้องยึดพื้นฐานเดิมจากอดีตและใช้นวัตกรรมใหม่ปรับปรุงอดีตให้ดีขึ้นเพื่อนำสู่โลกาภิวัตน์

การพัฒนาโดยไม่พิจารณาอดีตอย่างรอบด้าน รับเฉพาะเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างเดียว สังคม ก็จะเกิดเผ่าพันธุ์ใหม่ที่ผ่าเหล่าผ่ากอจากบรรพบุรุษ

นี่คือความสำคัญของการศึกษาเรื่องท้องถิ่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการบูรณาการที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๑๒.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ทูลพระยาวางขานูประพirth ที่ ๒๔/๑๒๔๔
ลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ.๑๒๘

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๓.๒/๒๑ พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่า
แรงแทนเกณฑ์ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร์ ศก.๑๑๔.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๔.๔/๑ เรื่องภาชีอากรและการพนันใน
หัวเมืองมณฑลลาวเฉียง เจ้าบุรีรัตน์ ทูลพระยาศรีสิงหเทพ วันที่ ๒๔
มีนาคม ร.ศ.๑๐๘.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.ค.๒๖/๑๓ กรมหมื่นมเหศวรราชหฤทัยกราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๔
พฤศจิกายน ร.ศ.๑๒๑.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘/๑๓ เรื่อง พระราชบัญญัติ การเก็บเงิน
ค่าแรงแทนเกณฑ์ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘/๘๔ นายแย้ม มหาดเล็ก กราบทูล
กรมหลวง พิชิตปรีชากร วันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน แปด ปีชวด พ.ศ.
๒๔๓๑.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๒๗ เจ้าพระยาวางขานูประพirth
กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๘
มกราคม พ.ศ.๒๔๕๘.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๕/๑๐ พระองค์เจ้า ไตรทศ ถึง มหา
เสวกเอก เจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๗.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕/๑๐ พระองค์เจ้าไตรทศ ถึง เจ้าพระยา
มหิธร ที่ ๒๑๙/๑๘๐๘๒ ลงวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๗.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๕.๓/๒ มิสเตอร์ แอล. ไวเลอร์ เจ้ากรม
รถไฟ กราบทูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครสวรรค์ที่ ๑๑๑
ป. ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๕๕.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค. ๕.๓/๔ บันทึกเรื่องการต่อทางรถไฟ จาก
นครลำปาง ไปนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๑

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๖/๒ รายการทำทางบกในมณฑลต่าง ๆ
พ.ศ.๒๔๕๙.

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.ค.๕๓/๓ เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ ถึง มหา
เสวกโท พระยาศรีสุนทรโวหาร ที่ ๕๒/๙๔๔๑ ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๕๘.

_____ ค.ค.๐๒๐๒.๘.๗/๔๕ เรื่อง แนวทางหลวงแผ่นดิน พ.ศ.๒๔๙๔.

_____ ค.ค.๐๒๐๒.๘.๗/๕๖ เรื่อง การสร้างทางหลวงแผ่นดิน ๒๔๙๔ ตาม
โครงการ ๔ ปี

_____ ค.ค.๐๒๐๒.๘.๗/๑๔๕ เรื่อง แดงผลงานตามโครงการสร้างทาง
หลวง ๔ ปี.

"กฎหมายมังรายฉบับ นายศักดิ์ รัตนชัย มอบแก้หอสมุดแห่งชาติ แปลโดย
ศักดิ์ รัตนชัย ศิลปากร ๔ : พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

"ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ลักษณะทางศก ๑๒๔ ในมณฑลพายัพ" ลงวันที่
๑๖ มกราคมพ.ศ.๑๓๐ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๔.

มังทรารบเชียงใหม่ สิงมะ วรรณชัย แปล เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่,
๒๕๒๒.

มังรายศาสตร์ ประเสริฐ ณ นคร เรียบเรียงเป็นภาษาไทย กรุงเทพฯ : ภาค
วิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑.
_____ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ เชียงใหม่ :
ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๑๘.

ข. เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

ภาษาไทย

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์ การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ปรินญาณินท์ กศ.ม. มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๙

ขจร สุขพานิช "เมืองโบราณในพ่ายพ" วารสาร วศ.สงขลา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒
กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๑๗ หน้า ๑ - ๑๑.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่
จากต้นฉบับใบลานอักษรไทยยวน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

คำสอนพระยามังราย สมหมาย เปรมจิตต์ แปล เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ "การกำเนิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยม กับผลกระทบที่มีต่อสังคม
ชาวนาในภาคเหนือ" สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๕
ฉบับที่ ๑ เมษายน - กันยายน ๒๕๒๔.

_____ **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.**

๒๓๙๔ - ๒๔๗๕ ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๓.

ไชยยงค์ มงคลกิจงาม "ภาคใต้ : ภาพส่วนรวม" วิชา ฉบับภูมิศาสตร์ท้องถิ่น
วารสารวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๔.
ทานาเป้, ชีเกฮารุ "การชลประทานเพื่อการเกษตร ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๕ เล่มที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๑๘ -
มกราคม ๒๕๑๙)

ทิน ออง, หม่อง ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เพชรรี สุมิตร กรุงเทพฯ :
สมาคมสังคมแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม
๑ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ ภูมิศาสตร์กายภาพไทยภาคเหนือ เชียงใหม่ : ภาค
วิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

บ๊อค, คาร์ล สมัยพระปิยมหาราช แปลโดย เสถียร พันธรั้งซี และ อัมพร
จุลานนท์ กรุงเทพ : แพร่พิทยา ๒๕๐๕.

ปาลเลกัวซ์, สังฆราช เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย ลันด์ ท. โกมลบุตร กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์ ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.

ผาณิต รวมศิลป์ นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป.พิบูล
สงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ ถึง พ.ศ.๒๔๘๗ วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนก
วิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

โพธิ์รังสี, พระ คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย พิมพ์ครั้งที่ ๔
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๕๑๖.

ภารดี มหาขันธ์ การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๑๘.

มานิต วลิลโกดม ดำเนินงานสิ่งทอวัดกุฎุมาร ฉบับตรวจค้น กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๖.

ราชบัณฑิตยสถาน อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พระจันทร์, ๒๕๐๖.

ศิรินทร์ บุญโสธรสถิตย์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ ผังตะวันออก
ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.๒๓๙๘ เอกสารประกอบการสัมมนา
ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๒๕ - ๒๗
มกราคม พ.ศ.๒๕๒๕ ณ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.

สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑.

สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.
๒๓๙๘ - ๒๔๕๓ วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทภาคกลางของประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ.๒๓๙๔ - ๒๔๙๔ วิทยานิพนธ์ อ.ม. แผนกวิชา
ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒.

- Carter, A. Cecil. ed., **The Kingdom of Siam**. New York : The Knickerbocker Press, ๑๙๐๔.
- Colquhoun, Archibald Ross, **Amongst the Shans**. New York : Paragon Book Reprint, ๑๙๗๐.
- Hallett, Holt S., **A Thousand Miles on an elephant in the Shan State**. London : William Blackwood and sons, ๑๘๙๐.
- Ingram, James C., **Economic Change in Thailand ๑๘๔๐ - ๑๙๗๐**. London : Oxford University Press, ๑๙๗๙.
- McCarthy, James. **Surveying and Exploring in Siam**. London : John Murray, ๑๙๐๐.
- Moerman, Michael. **Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai Village**. Berkeley : University of California Press, ๑๙๖๘.
- Nartsupha, Chatthip., Prasartsret, Suthy and Charvidyakarn, Montri **The Political Economy of Siam ๑๙๑๐ - ๑๙๓๒**. Bangkok : The Social Science Association.
- Prasartset, Suthy., **A Study of Production and Trade of Thailand, ๑๘๔๔ - ๑๙๔๐**, Doctor's Thesis Sydney, The University of Sydney, ๑๙๗๕.
- Roy, Edward Van. **Economic Frontiers : A Study of Economics in the Hills of Northern Thailand**. Ph.D. Thesis, University of Texas, ๑๙๖๕.

Smyth, H. Warington. **Notes of a Journey on the Upper Mekong, Siam**, London : John Murray, ๑๘๙๕.

Soonthornpasuch, Suthep. **Islamic Identity in Chiangmai City : A Historical and Structural Comparision of Two Communities**. Doctor of Philosophy in Antropology University California, Berkeley, ๑๙๗๗.

Thompson, Virginia. **Thai : The New Siam**. ๒nd Edition New York : Paragon Book, ๑๙๖๗.

Vander Heide, J. Homan, "The Economical Development of Siam During The Last Half Century," **J.S.S.** Part II, ๑๙๖๐.

Wijiyewardane, Gehan. "A Note on Irrigation and Agriculture in a North Thai Village." Felicitation Volumes of Southeast Asia Studies, Vol.II **J.S.S.** ๑๙๖๕.

ค. การสัมภาษณ์

- ก้อง สิงห์อินทร์ อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙*) บ้านเลขที่ ๑๐๒ หมู่ที่ ๖ ตำบล
ป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- กาน อาธิเลนะ อายุ ๖๘ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๑๑๘ ถนนประสาท
ตำบลพระยา อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย
- กิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ อายุ ๘๔ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๓๖ ถนนท่าแพ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- กฤษ ชัยภา อายุ ๗๕ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๔๔ หมู่ที่ ๓ ตำบลสง่าบ้าน
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
- แก้ว คิตชอบ อายุ ๘๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๒ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าซาง
อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
- แก้ว ใจกว้าง อายุ ๘๘ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๖๘ หมู่ที่ ๑ ตำบล
ดอนแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- แก้ว ใจดี อายุ ๖๕ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๔๔๒ หมู่บ้านเมียววดี อำเภอ
หม่องหนี่ จังหวัดผาอ่าง ประเทศพม่า
- แก้ว บริรักษ์ อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านหนองแยง หมู่ที่ ๘ อำเภอ
สันทราย จังหวัดเชียงใหม่
- ชันแก้ว พรหมกร อายุ ๘๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๘ หมู่ที่ ๓ ตำบล
ป่าป้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
- ชาน ทองคำดี อายุ ๘๑ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลชมพู
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

*ปีในวงเล็บ หมายถึง ปีซึ่งนับอายุและปีที่สัมภาษณ์

ชาว โพธิสม อายุ ๘๖ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๖๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าป้อง
 อำเภอตอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่
 คำ แก้วคำมา อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๙๖ หมู่ที่ ๖ ตำบลป่าแดด
 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 คำ ชุ่มหมื่น อายุ ๖๘ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๕๑/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 วียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 คำ เตชะชัย อายุ ๔๘ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๖๓ หมู่ที่ ๒ ตำบลทรายมูล
 อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
 คำนวนณ ศิรินาม อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 สว่างบ้าน อำเภอตอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่
 คำปัน สวรรชะ อายุ ๕๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๖ ถนนสวนตาล ตำบล
 ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 คำแปง อภิวงศ์ อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ - หมู่บ้านช่างกระตาสะ
 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
 คำมูล, พระ อายุ ๘๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) วัดสันป่าสัก ตำบลหนองจ่อม อำเภอ
 สันทราย จังหวัดเชียงใหม่
 คำมูล พินทอง อายุ ๖๒ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 ห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 จองหยุ่น วงศ์ศิริ อายุ ๗๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 แม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 จอม ทองก้อน อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๒๔๔/๑ หมู่ที่ ๖ บ้านปาง
 หมอป่า อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
 จันทร ใจดี อายุ ๗๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๔๒๐ ถนนล่องหลง
 ตำบลพาน จังหวัดเชียงราย

จันทร์ สุขมา อายุ ๕๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๑๖๘ หมู่ที่ ๑ ตำบล
แม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จีเสวย แซ่ตั้ง อายุ ๖๔ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๗๘ ถนนประสาทวิถี
อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ชม มัสยา อายุ ๖๑ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๔๐ ถนนป่าซาง ตำบลม่วงโตน
อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

ดวง แก้วมณี อายุ ๖๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลป่าแป๋
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ดวง อินแถลง อายุ ๖๔ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่ยวม
อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดวงคำ นิลแก้ว อายุ ๗๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๓ ถนน
บ้านป่าจั่ว ตำบลสง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ดวงคำ พรหมขัติแก้ว อายุ ๕๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๓ ตำบล
สง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ดา สุทธิพงศ์ อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๔๗๔) บ้านเลขที่ ๔ หมู่ที่ ๒ ตำบลมะกอก
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ดำรง วีระชน อายุ ๕๕ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๑๓๓ ถนนวังสิงห์คำ ตำบล
วังสิงห์คำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ดี เมืองใจ อายุ ๘๘ ปี (ค.ศ.๑๔๗๔) บ้านเลขที่ ๑๓๐ หมู่ที่ ๒ ตำบลชมพู
อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ตัน อายุสูง อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ที่ ๓ ตำบลแม่สา
อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

ตัน คำน้อย อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านเลขที่ ๑๐๓ หมู่ที่ ๖ ตำบลป่าแดด
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ดำ นันทปาริยง อายุ ๘๔ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๔๐ บ้านคงเกษิ
 ตำบลบ้านโฆง อำเภอบ้านโฆง จังหวัดลำพูน
 ดีด ตันก๊าบ อายุ ๕๔ ปี (ค.ศ. ๑๙๘๑) หมู่บ้านแพะกลาง ตำบลทุ่งช้าง
 อำเภอปัว จังหวัดน่าน
 ตุ่น ธรรมปัญญา อายุ ๖๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) บ้านเลขที่ ๓๖ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 เมืองเลน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
 โดย กาอิน อายุ ๖๕ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๖๔ หมู่ที่ ๔ ตำบลป่าแป๋
 อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
 ทิพย์ อินต๊ะอ้าย อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) โรงเรียนท้าวบุญเรือง หมู่ที่ ๒
 ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
 เทพ กันทวงศ์ อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลเวียงใต้
 อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 นวล พรหมเมศจิต อายุ ๗๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 ป่าป้อง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
 น้อย จ้าวปัญญา อายุ ๘๕ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๘ บ้านหัวหนอง
 ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 นิติุ์ แซ่เจีย อายุ ๙๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๔๐ ถนนเชียงใหม่ -
 เชียงราย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 บัวแก้ว จันทราพูล อายุ ๕๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) บ้านเลขที่ ๔๕ ราชโยธา อำเภอ
 เมือง จังหวัดเชียงราย
 บาง ศิริปัญญา อายุ ๘๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ที่ ๒ ตำบลป่าตุ่ม
 อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
 บุญสม ทัดชัย อายุ ๔๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

- เบอะ ไชยานะ อายุ ๘๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๑๒๒ ตำบลสันผีเสื้อ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ปัน ปัญญาพล อายุ ๗๘ ปี (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านเลขที่ ๔๓ ตำบลปากป่อง
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
- ปัน จินาใหม่ อายุ ๘๘ ปี (ค.ศ.๑๔๘๒) บ้านเลขที่ ๑๔๓ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้าน
สามหลัง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- ปัน วิชัยวุฒิ อายุ ๘๔ (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านหัวขัว ตำบลสบปง อำเภอเชียงคำ
จังหวัดพะเยา
- ปันแก้ว ดอกไม้ อายุ ๘๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๒) บ้านเลขที่ ๒๒๕ หมู่ที่ ๒ ตำบล
หนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
- เปลื้อง งามสมพงศ์ อายุ ๖๖ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) สำนักงานเทศบาลเมืองน่าน
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
- แปง ชมชื่น อายุ ๘๔ ปี (ค.ศ.๑๔๗๔) บ้านเลขที่ ๕๖/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลชมพู
อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
- พา เตจ๊ะ อายุ ๘๒ ปี (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านเลขที่ ๔๔ หมู่ที่ ๖ ตำบลป่าแดด
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- มอย จินะ อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๔๘๐) บ้านเลขที่ ๒๒๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลแม่สาย
อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
- มา กาวินะ อายุ ๔๕ ปี (ค.ศ.๑๔๗๔) บ้านเลขที่ ๒๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลสะเมิง
อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
- มา บัวลอย อายุ ๕๓ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) บ้านเลขที่ ๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลป่าแป๋
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
- มี ปัญญาคำ อายุ ๖๕ ปี (ค.ศ.๑๔๘๑) หมู่ที่ ๓ ตำบลแม่ชะจาน อำเภอ
เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

มุล บุญยีน อายุ ๗๕ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๘๗ บ้านวัวลาย ตำบล
 หารแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
 แม่เกะ เตอะอ่อง อายุ ๗๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 เมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ยง มณีทอง อายุ ๗๘ ปี (ค.ศ. ๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๙๑ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 แม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ยืน แก้วพวงทอง อายุ ๖๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๐) บ้านเลขที่ ๖๔ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 เวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
 เรือน ใจฤณา อายุ ๘๗ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๑๓๑ หมู่ที่ ๖ ตำบล
 ป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 สงวน วิบูลย์สันติ อายุ ๘๑ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๑ ถนนเจริญประเทศ
 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 สมเกียรติ ภูประเสริฐ อายุ ๖๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๙๑ ถนน
 ดอยสะเก็ด - แม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 สมาน ครองทรัพย์ อายุ ๕๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ที่ ๔ ตำบล
 ป่าเป้า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
 สำราญ จรุงกิจประชากรณ์ อายุ ๖๕ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๔๒ ถนน
 มทาวร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 สิงห์ ปันทนน์ อายุ ๗๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๓ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 เมืองเลน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
 สิงห์คำ รัตน์ อายุ ๗๔ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๘๑ หมู่ที่ ๔ ตำบลป่าไผ่
 อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
 สีแก้ว ทองคำดี อายุ ๘๑ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลชมพู
 อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

สีนวล สวนระ อายุ ๖๕ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๙๔ หมู่ที่ ๒ ตำบล
 เวียงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 สุรพล เทพบุญ อายุ ๔๔ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) โรงเรียนห้องสอนศึกษา อำเภอเมือง
 จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 สุริยา คำปาย อายุ ๘๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๓๗/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบล
 ปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 สุวรรณ ฤทธิมณี อายุ ๖๔ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) ถนนล่องหลง ตำบลพาน อำเภอ
 พาน จังหวัดเชียงราย
 แสง จินะ อายุ ๗๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๒๒๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลแม่สาย
 อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
 หนู่ม ปัญญา อายุ ๕๘ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 เมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 หลวง หงษ์มา อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) บ้านเลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๖ ตำบล
 สันทรายมูล อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
 หล้า ธรรมนิมิตร อายุ ๘๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๘ ถนนปราชญ์วิถี
 อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
 เหมย สิทธิมงคล อายุ ๘๔ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๒ ตำบล
 สันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 เทยน คำบุญ อายุ ๗๐ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๑ ตำบล
 บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 องอาจ นา-ยอง อายุ ๕๙ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๑๔ ถนนประสาธน์วิถี
 อำเภอเมือง จังหวัดตาก
 อรุณ วัฒนธีรกุล สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน

อ้วน จิตรมาลี อายุ ๘๔ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) บ้านเลขที่ ๓๒๑ ถนนวังขวา อำเภอ
เมือง จังหวัดลำพูน
อ่อง วงศ์ศิริ อายุ ๕๓ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๒๑๘ หมู่ที่ ๑ ตำบล
แม่ลำน้อย อำเภอแม่ลำน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
อินคำ ศรีวังแดง อายุ ๕๖ ปี (ค.ศ.๑๙๘๒) บ้านป่าตัน ตำบลป่าตัน อำเภอ
เมือง จังหวัดเชียงใหม่
อุปกเสน เยาวเรศ อายุ ๖๒ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๘ หมู่ที่ ๒ ตำบล
เมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
เอ่ย วงศ์เรียน อายุ ๘๗ ปี (ค.ศ.๑๙๘๑) บ้านเลขที่ ๗๔ บ้านปางหมอปาง
ตำบลเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
ยังหยิ่ง แซ่ไคว่ อายุ ๘๕ ปี (ค.ศ.๑๙๗๙) วัดอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่

.....

ภาคผนวก

แบบสอบถามประกอบการวิจัย

เรื่อง พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือ
ของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๔๘ - ๒๕๐๓)

Travelling (Pack - ox) Merchants : The Beginning of
Village Trading in Northern Thailand (๑๘๕๕-๑๙๖๐)

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
เกิด พ.ศ.....สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ที่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....ผู้สัมภาษณ์ชื่อ.....

หมวด ก อธิบายประวัติส่วนตัว

๑. ท่านเป็นบุตรของใคร.....ได้รับการศึกษาเพียงใด
พ่อ แม่ประกอบอาชีพอะไร.....

๒. ท่านประกอบอาชีพอะไร.....

๓. ท่านได้ปัจจัยในการผลิต เช่น ที่ดิน ฯลฯ มาอย่างไร.....

เคยขายปัจจัยในการผลิตหรือไม่.....ขายให้แก่ใคร.....
ทำไมจึงขาย.....

ในปัจจุบันมีปัจจัยการผลิตอะไรบ้างเป็นของตนเอง.....

๔. มีบุตรกี่คน.....มีชีวิตอยู่.....ตาย.....
บุตรเหล่านี้ได้รับการศึกษาเพียงใด.....

๕. ท่านมีพี่น้องกี่คน.....มีชีวิตอยู่.....ตาย.....
พี่น้องของท่านได้รับการศึกษาเพียงใด.....

หมวด ข จงอธิบายเรื่องราวของหมู่บ้าน

๖. หมู่บ้านชื่ออะไร.....ตั้งขึ้นเมื่อไร.....
คนในหมู่บ้านอพยพมาจากแหล่งอื่นหรือไม่.....

๘. ประชาชนในหมู่บ้านประกอบอาชีพอะไร.....

๙. มีเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้างในอดีตที่เคยเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น
กบฏผู้มีบุญ ฯลฯ.....

๑๐. ในอดีต (ก่อน พ.ศ.๒๔๗๕) หมู่บ้านติดต่อกับเมืองได้อย่างไร.....

๑๑. ก่อน พ.ศ.๒๔๗๕ หรือนานกว่านั้น ประชาชนในหมู่บ้านซื้อสินค้า
อะไรจากเมืองบ้าง.....

และหลังจาก พ.ศ.๒๕๗๕ - ๒๕๐๓ มีการซื้อสินค้าอะไรเพิ่มขึ้น.....

๑๒. ในหมู่บ้านของท่าน เคยปลูกฝ้าย ปั่นด้าย และทอผ้าเองบ้างไหม
.....ถ้ามี สิ่งเหล่านี้เลิกไปแล้วตั้งแต่เมื่อไร

ทำไมจึงเลิกกิจกรรมนี้.....

๑๓. ประชาชนในหมู่บ้าน (ก่อน พ.ศ. ๒๕๗๕) ได้อาหารบริโภคอย่างไร

๑๔. ประชาชนในหมู่บ้าน (ก่อน พ.ศ.๒๕๗๕) ได้ยารักษาโรคจาก
ที่ไหน.....

๑๕. บ้านเรือนที่อยู่อาศัย (ก่อน พ.ศ.๒๕๗๕) ต้องซื้อวัสดุในการ
ก่อสร้างอะไรบ้าง

๑๖. มีสินค้าที่จำเป็นจริง ๆ ในชีวิตประจำวัน อะไรบ้าง (ก่อน พ.ศ.
๒๕๗๕ หรือนานกว่านั้น) ที่หมู่บ้านผลิตเองไม่ได้ ต้องซื้อจากภายนอก.

๑๗. มีวิธีการซื้อขายสินค้านั้น ๆ อย่างไรบ้าง.....

๑๘. หมู่บ้านของท่านหมดสภาพเลี้ยงตัวเองไม่ได้ ตั้งแต่เมื่อไร (หมาย
ความว่าระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง พังทลาย).....

เนื่องจากสาเหตุอะไร.....

๑๙. ถนนเชื่อมระหว่าง เมืองกับหมู่บ้าน เกิดขึ้นเมื่อไร
และส่งผลกระทบอย่างไรบ้าง.....

๒๐. ก่อนมีถนนประชาชนในหมู่บ้านใช้พาหนะอะไร ลำเลียงสิ่งของ
ระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน หรือ หมู่บ้านกับหมู่บ้าน.....
.....

หมวด ค การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง

๒๑. ท่านเคยเป็นพ่อค้าวัวต่างหรือไม่
๒๒. เริ่มประกอบอาชีพนี้เมื่อไร
๒๓. เลิกประกอบอาชีพนี้เมื่อไร
ทำไมจึงเลิก.....

๒๔. ท่านประกอบอาชีพนี้ ตลอดทั้งปีหรือไม่
ทำไมไม่ทำตลอดปี.....

๒๕. จงอธิบายลักษณะของกองวัวต่าง

๒๖. จงอธิบายสินค้าซึ่งซื้อขาย และวิธีการแลกเปลี่ยน

๒๗. จงอธิบาย สถานที่ค้าขาย เส้นทาง ในการค้าขายและระยะเวลา
ในการเดินทาง

๒๘. จงอธิบายถึงปัญหาต่าง ๆ ในการเดินทาง.
.....

๒๙. มีกองคาราวานของพ่อค้าต่างชาติหรือไม่.....
ถ้ามีชาติอะไร.....เข้ามาซื้อขายสินค้าอะไร.....

๓๐. ท่านเป็นพ่อค้าวัวต่างประเภทนายทุน หรือรับจ้าง
() นายทุน () รับจ้าง

๓๑. ถ้าเป็นนายทุน ได้ทุนมาอย่างไร

๓๒. ท่านสามารถกู้ยืมใครได้บ้าง

เสียดอกเบี้ยอย่างไร.....

๓๓. ถ้าไม่สามารถกู้ยืมเงินได้ จงอธิบายเหตุผล.....

๓๔. ถ้าเป็นพ่อค้าวัวต่างประเภทรับจ้าง ได้ค่าจ้างครั้งละเท่าไร.....

๓๕. ถ้าเป็นพ่อค้าวัวต่างประเภทนายทุน ได้กำไรประมาณกี่เท่าของ
ทุน.....

๓๖. พ่อค้าวัวต่างประเภทรับจ้าง ทำไมจึงไม่คิดเป็นนายทุนบ้าง

๓๗. เมื่อได้กำไรจากการค้า (กรณีนายทุน) หรือเมื่อได้รับค่าจ้างแล้ว
นำเงินเหล่านั้นใช้จ่ายอะไรบ้าง ซื้ออาหาร% เครื่องนุ่มห่ม%
ซื้อปัจจัยในการผลิต% พิธีกรรม% สุรา การพนัน %
การสะสมทุน %

๓๘. กำไร หรือ ค่าจ้าง หักค่าใช้จ่ายแล้วมีเงินเหลือหรือไม่.....
ประมาณเท่าไร.....

๓๙. ท่านคิดจะขยายกิจการประกอบอาชีพค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง

ให้ใหญ่โต หรือไม่
ทำไม่จึงไม่คิด.....
หรือถ้าคิดประสบกับอุปสรรค หรือความสำเร็จอย่างไรบ้าง.....

๔๐. ท่านคิดจะละทิ้งถิ่นฐานชนบทเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายในเมือง
บ้างหรือไม่.....
ทำไม่จึงไม่คิด.....

๔๑. ทายาทรับภาระกิจในการค้าขายต่อจากท่านหรือไม่
ทำไม่จึงเป็นเช่นนั้น

๔๒. ท่านเคยคิดที่จะเลิกอาชีพทำนา แล้วยึดอาชีพค้าขายอย่างเดียว
บ้างหรือไม่
ทำไม่จึงเป็นเช่นนั้น.....

๔๓. มีใครบ้างที่เป็นชาวนา และประสบผลสำเร็จในอาชีพทางด้านการ
ค้าขายแล้วเลิกอาชีพการทำนา.....

๔๔. พ่อค้าคนอื่น ๆ ซึ่งประสบผลสำเร็จ ในการค้าขาย ท่านคิดว่าเนื่อง
มาจากสาเหตุอะไร.....

๔๕. ในการเดินทางค้าขาย ต้องผ่านด่าน และเสียภาษีให้แก่รัฐอย่างไร

๔๖. ท่านเคยถูกเกณฑ์ทหาร หรือถูกเกณฑ์แรงงานหรือไม่.....

๔๗. กิจการค้าของท่านได้รับความช่วยเหลือจาก รัฐบาลหรือข้าราชการ
อย่างไรบ้างและท่านต้องการ

ความช่วยเหลืออย่างไร

๔๘. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรต่อขุนนางและข้าราชการ

หมวด ง โลกทัศน์และชีวิตศน์ของพ่อค้าวัวต่าง

๔๙. สภาพชีวิตในปัจจุบัน กับ อดีต แตกต่างกันหรือไม่.....

๕๐. จงอธิบายเหตุผลที่ทำให้ท่านเกิดความรู้สึกว่าร้ายหรือยากจน.....

๕๑. บุญ หรือ บาป มีส่วนเกี่ยวพัน กับความยากจนหรือความ
ว่าร้ายหรือไม่.....

๕๒. การที่บุคคลอื่น ๆ ว่าร้ายหรือยากจน มีสาเหตุจากอะไร.....

๕๓. การทำบุญบ่อๆ ทำให้เกิดผลในโลกนี้ และโลกหน้าอย่างไร

๕๔. ถ้าท่านคิดว่าชะตาชีวิตหรือ พรหมลิขิตชีวิตท่านไม่ดีแล้ว ท่าน
เกิดความรู้สึกอย่างไร (พยายามหาคำตอบให้สอดคล้องกับการประกอบอาชีพ)

๕๕. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรต่อแนวความคิดของบุตรหลานของท่าน
เกิดความขัดแย้งกันบ้างไหม (ยกตัวอย่างและอธิบายผลด้วย)

.....
.....

หมวด จ สถานภาพของพ่อค้าต่างชาติ

๕๖. ท่านอพยพเข้ามาเมืองไทยเมื่อไรทำไมจึงอพยพ

.....
๕๗. ใครเป็นผู้ชักชวน และผู้ชักชวนให้การสนับสนุนอย่างไร.....

.....
๕๘. เข้ามาประกอบอาชีพอะไร ทำไมจึงยึดอาชีพเหล่านั้น

.....
๕๙. ได้เงินทุนจากแหล่งใด

.....
๖๐. ระบบราชการและขุนนางให้การช่วยเหลืออย่างไรบ้าง

.....
๖๑. ท่านมีโครงการขยายอาชีพของท่านอย่างไร

.....
๖๒. ประสบกับอุปสรรค และแก้ปัญหาอย่างไร

.....
๖๓. บุตรหลานของท่านรับช่วงในการประกอบอาชีพหรือไม่

๖๔. ชีวิตของท่านทำไมถึงยากจน หรือร่ำรวย

๖๕. บุญหรือบาป มีส่วนกำหนด ความร่ำรวย หรือยากจนหรือไม่

๖๖. พรหมลิขิตมีส่วนกำหนดต่อชะตาชีวิตท่านหรือไม่

๖๗. ท่านยึดหลักอะไรในการประกอบอาชีพ

๖๘. ท่านมีความรู้สึกต่อบุคคลในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

๖๙. ท่านมีความรู้สึกต่อเมืองไทยอย่างไรบ้าง

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่องนี้ เพื่อศึกษาเรื่องราวของพ่อค้าวัวต่าง ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๕๕-๑๙๖๐ เกี่ยวกับลักษณะของการประกอบอาชีพ และการพัฒนาการประกอบอาชีพนี้ให้ก้าวหน้า โดยใช้หลักฐานจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources) ประกอบกับการสังเกต การสัมภาษณ์ พ่อค้าวัวต่างและบุคคลผู้เกี่ยวข้องประมาณ ๑๐๐ คน

จากการศึกษาพบว่า พ่อค้าวัวต่างเป็นพ่อค้าจากชนชั้นชาวนา ประกอบอาชีพค้าขาย หลังฤดูการเก็บเกี่ยวเป็นส่วนมาก สินค้าที่นำไปขายเป็นผลผลิตจากท้องถิ่น แล้วซื้อสินค้าสำเร็จรูป จากโรงงาน เช่น เสื้อผ้า ด้าย ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ฯลฯ อาหารประเภทปลาแห้งเกลือ นำเข้ามาขายในหมู่บ้าน พ่อค้าวัวต่างประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพพอสมควร เพราะมีฐานะดีกว่าชาวนาในหมู่บ้าน แต่ก็มีรายได้น้อยกว่าพ่อค้าในเมืองในสมัยเดียวกัน การประกอบอาชีพของพ่อค้าวัวต่างไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเหมือนพ่อค้าในเมือง เกี่ยวกับเรื่องได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ พ่อค้าวัวต่างประกอบอาชีพตามความสามารถของตนเอง อุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการประกอบอาชีพ คือ การขาดแหล่งเงินทุนในการกู้ยืม ตลาดสินค้าอยู่ในวงจำกัด ทำให้ขายสินค้าได้ไม่มาก ช่วงระยะเวลาในการค้าขายทำได้เฉพาะฤดูแล้งประมาณ ๖ - ๗ เดือน นอกจากนี้ระบบวัฒนธรรมและแนวความคิดของ

พ่อค้าวัวต่าง เช่น ไม่กล้าขายกิจการค้าเข้ามาในเมือง ซึ่งมีตลาดกว้างกว่า และการค้าขายตามแบบบรรพบุรุษ โดยไม่มีการปรับปรุงเทคนิคใหม่ ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญทำให้ไม่สามารถพัฒนาการค้าให้ก้าวหน้าได้ ประกอบกับขาดการสนับสนุนจากรัฐบาลทั้งในด้านการช่วยเหลือเรื่องธุรกิจ และการพัฒนาแนวความคิดของพ่อค้าวัวต่าง จึงเป็นสาเหตุสำคัญทำให้พ่อค้าวัวต่างไม่สามารถพัฒนาการค้าขายให้ก้าวหน้าเหมือนพ่อค้าในเมืองได้

หลังจากได้เริ่มมีการพัฒนาการคมนาคมทางบกในภาคเหนือ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ แล้ว การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างก็ได้เริ่มเบาบางลงอย่างช้า ๆ เพราะมีรถยนต์ รถไฟ เข้ามาขนส่งสินค้าและสิ่งของแทนวัวต่างในปัจจุบัน (ค.ศ.๑๙๘๒) การใช้พาหนะวัวต่างขนส่งสินค้าในภาคเหนือ ได้สลายเกือบหมดสิ้นแล้ว เพราะรัฐบาลได้สร้างถนนเชื่อมระหว่าง เมือง กับ หมู่บ้านในปัจจุบันถ้ายังมีกองคาราวานวัวต่างหลงเหลืออยู่บ้างก็เฉพาะท้องถิ่นกันดาร ซึ่งยังไม่มีถนน

Abstract

This research is an analitical study of travelling merchants (pack-ox merchants or village traders) in the Northern part of Thailand during A.D.๑๘๕๕-๑๙๖๐. The research is focused on the methods of trading and development of the occupation. The method of study is historical research. The research utilized both primary and secondary sources and interviews with those who have had direct experiences and other ones who were concerned with travelling merchants. About ๑๐๐ persons were interviewed.

Finding : Pack-ox merchants were peasants. Most of them worked after finishing the harvest in the fields. They would take a few local products, loaded them on pack-oxen and sold them to buy some factory products such as clothes, cotton yarn, matches, kerosine and other things which couldn't be produced in the villages such as dried fish and salt. The pack-ox merchants were richer than the peasants in their villages but they were poorer than merchants in towns. The pack-ox

merchants pursued their work alone without support from government in either fund subsidise and other priviledges.

The main obstacles in developing the occupation, pack-ox merchants were unable to get funding for loans, limited to marketing, things that would sell and be carried cargoes during the period of trading about ๖-๗ months in dry season after harvesting. An other factor is the limiting system of pack-ox merchants' culture and consciousness. They did not dare to expand their business into other towns and the business could not be different from their ancestors. All their factors were obstacles in developing trade.

After government land development and communication expression in the Northern part of Thailand in the early ๒๐ century, trading with pack-oxen slowed down because cars and trains took cargoes instead of pack-oxen.

In the present time (A.D.๑๙๙๒) pack-ox is absolete because government has constructed roads to join towns with villages. There are a few pack-ox caravans remaining in remote rural areas which have no gravel roads.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายชูลิทธิ์ ชูชาติ

ที่ทำงาน สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ถนนช้างเผือก
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ ๕๐๓๐๐
โทรศัพท์ (๐๕๓) ๒๑๑-๕๓๔ โทรสาร (๐๕๓) ๒๑๔-๓๐๗

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรีสาขา การศึกษา
วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ๒๕๑๔
ปริญญาโทสาขา ประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ๒๕๒๓
Cert in Tourism Industry (New Zealand)
ประกาศนียบัตร การโรงแรมและการท่องเที่ยว

ผลงานวิจัย

- (๑) พ่อค้าวัวต่าง ๆ : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๔๘-๒๕๐๓) ทุนอุดหนุนการวิจัย กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๔.
- (๒) THE ROLE OF THAI WOMEN IN PRESERVATION AND DISSEMINATION OF TRADITION CULTURAL VALUES IN THE DEVELOPMENT OF NEW VALUES IN THAILAND : A CASE-STUY FROM LANNA THAI.
ทุนอุดหนุนการวิจัย UNESCO ๒๕๒๖.
- (๓) การค้าขายทางเรือบริเวณลุ่มน้ำปิงระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางของประเทศไทย (พ.ศ.๑๘๔๓-๒๕๐๔) ทุนอุดหนุนงานวิจัย มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๒๔.
- (๔) กลองหลวง : สงครามพิธีกรรมในล้านนา. ทุนอุดหนุนงานวิจัย มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๒.
- (๕) การวิจัยเชิงประเมินผล โครงการ “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเชิงสังคม” (Social Environment Preservation).
ทุนอุดหนุนการวิจัยศูนย์สังคมพัฒนา สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย ๒๕๓๖
- (๖) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในมณฑลยูนนาน : ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในนครคุนหมิงเมืองลุนาน และเมืองหลูซี.
ทุนอุดหนุนการวิจัยโครงการศึกษาประเทศ เพื่อนบ้าน

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสวัสดิภาพ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙.

- (๗) "กาดจั่ว" (ตลาดจั่ว) : มิติหนึ่งของภาพสะท้อนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมชาวนาในภาคเหนือของประเทศไทย, มูลนิธิทุนการวิจัยทางวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๗ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๐
- (๘) การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า และระบบนิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย มูลนิธิทุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่อง สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๑.
- (๙) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาว มูลนิธิทุนการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๔๔
- (๑๐) โครงการสำรวจที่พักประเภทเกสต์เฮาส์ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน มูลนิธิทุนการวิจัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ๒๕๔๕.

บทความทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจวัฒนธรรม ระบบนิเวศป่าเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแนวอนุรักษ์ ประมาณ ๕๐ เรื่อง

ประสบการณ์

- (๑) ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕
- (๒) สอนการท่องเที่ยว เชิงนิเวศวัฒนธรรม
- (๓) ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนา

ISBN 974908857-3

9 789749 088579

ราคา 135 บาท